

ISSN 1644-0749

ACTA SCIENTIARUM POLONORUM

Scientific journal (quarterly), issued since 2002,
whose founder and advocate is the Conference of the Rectors of Universities
of Life Sciences

Administratio Locorum

Gospodarka Przestrzenna

Land Administration

17(2) 2018

kwiecień – czerwiec

April – June

Bydgoszcz Kraków Lublin Olsztyn
Poznań Siedlce Szczecin Warszawa Wrocław

ACTA Scientiarum Polonorum Administratio Locorum was founded by all Polish Agricultural Universities in 2001 and it is published by University of Warmia and Mazury Publishing House.

Program Board of Acta Scientiarum Polonorum

Józef Bieniek (Kraków), Barbara Gąsiorowska (Siedlce), Wojciech Gilewski (Warszawa),
Janusz Prusiński (Bydgoszcz), Wiesław Skrzypczak (Szczecin), Krzysztof Szkucik (Lublin),
Julita Reguła (Poznań), Jerzy Sobota (Wrocław), Ryszard Żróbek (Olsztyn)

Administratio Locorum is indexed in the following databases: AGRO, PolIndex, Baz Hum, Index Copernicus

This journal is the open access and non-profit enterprise. The published papers may be collected, read and downloaded free of charge – with Author's rights reserved. We have adopted a Creative Commons licence CC BY-NC-ND (Attribution-NonCommercial-NoDerivatives).

Aim and scope

Series „Administratio Locorum” is concerned with the social, economic, geographic, legal, environmental and planning aspects of land administration. The aim of the journal is to provide an interdisciplinary platform for the exchange of ideas and information among scientists representing various disciplines, whose ideas and discoveries tribute to effective land administration. Thus, journal publishes both reviews and empirical studies presenting the results of surveys and laboratory works. Topics covered by our Authors include, i.e.: land administration, technical and social infrastructure, spatial economics, social-economic geography, land management, real estate management, rural areas, environmental protection, protection of historical buildings, spatial planning, local and regional development, sustainable development, urban studies, real estate market, transport systems, legal regulations for the land administration, and spatial management. The primary aim of the journal and its mission are to spread information and guidance relevant both for authorities responsible for the effective land administration (local, regional and central), scientists and teachers.

Four issues are published every year.

ISSN 1644-0749 (print) eISSN 2450-0771 (online)

Cover design Daniel Morzyński

Text editor Agnieszka Orłowska-Rachwał

Computer typesetting Marzanna Modzelewska

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

ul. Jana Heweliusza 14, 10-718 Olsztyn, Poland

e-mail: wydawca@uwm.edu.pl, www.uwm.edu.pl/wydawnictwo/

Edition 95 copies. 14,1 publisher's sheets; number of printed sheets 13,25

Print: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie

Editorial and Scientific Board of Acta Scientiarum Polonorum Administratio Locorum

Editorial Board

Agnieszka Dawidowicz

Chairman, chief editor of the series
University of Warmia and Mazury
in Olsztyn, Poland

Anna Klimach

Secretary of the scientific and editorial
board
University of Warmia and Mazury
in Olsztyn, Poland
aspal.editor@wp.pl

Sebastian Kokot

Statistical editor
University of Szczecin, Poland

Thematic editors of Administratio Locorum series

Andrzej Muczyński

Property management

Michał Pietkiewicz

Law

Adam Senetra

Geography

Agnieszka Zwirowicz-Rutkowska

Geoinformation systems

Alina Źróbek-Różańska

Economics

Anna Źróbek-Sokolnik

Environment

Scientific Board

Le Thi Giang

Hanoi University of Agriculture (HUA),
Vietnam

Arturas Kaklauskas

Vilnius Gediminas Technical,
University Lithuania

Darius Veteikis

Vilnius University, Lithuania

Alina Maciejewska

Warsaw University of Technology,
Poland

Tadeusz Markowski

University of Lodz, Poland

Ewa Siemińska

Nicolaus Copernicus University
in Torun, Poland

Nguyen Khac Thoi

Hanoi University of Agriculture (HUA),
Vietnam

Maria Trojanek

Poznan University of Economics,
Poland

Ivančica Schrunk

University of Minnesota, USA

Daniel Špírková

University of Technology in Bratislava,
Slovakia

Igor Ivan

VSB – Technical University of Ostrava,
Czech Republic

Katarzyna Siła-Nowicka

University of Glasgow, Great Britain

Jan Růžicka

VŠB – TU Ostrava, Czech Republic

Olga Buzu

Technical University of Moldova,
Republic of Moldova

Uladzimir L. Shabeka

Belarusian National Technical
University, Belarus

DRODZY CZYTELNICY I AUTORZY,

Drugi numer *Acta Scientiarum Polonorum – Administratio Locorum* w 2018 roku poświęcono problemom związanym z prowadzeniem polityki przestrzennej, w tym m.in. z określeniem wpływu antropogenicznych czynników na zmiany przestrzeni. Przekształcając świadomie lub nieświadomie przestrzeń, ludzie wywołują wiele zjawisk przyrodniczych, które mogą oddziaływać w istotny sposób na środowisko, krajobraz oraz najbliższe otoczenie człowieka. Niejednokrotnie w następstwie ingerencji w przestrzeń powstają różnego rodzaju zagrożenia naturalne. W związku z powagą problemu szczególnie zachęcam do lektury publikacji Zbigniewa Piepiory oraz Pawła Stadnickiego na temat antropogenicznych uwarunkowań powodzi błyskawicznych w gminie miejsko-wiejskiej Olszyna. Na podstawie negatywnych statystyk występowania częstych powodzi błyskawicznych w latach 2010, 2012, 2013 i 2016 w Olszynie autorzy podjęli próbę ustalenia czynników wpływających na ich występowanie. W wyniku badań empirycznych wykazali, że powstawanie powodzi w Olszynie jest ściśle związane nie tylko z czynnikami meteorologicznymi i geografią terenu, ale przede wszystkim działalnością ludzi i ich zaniedbaniami.

Dążenie do zrównoważonego gospodarowania przestrzenią powoduje nacisk na rozwój wszystkich możliwych jej funkcji. W dobie globalizacji i urbanizacji ważne jest, aby aspekt środowiskowy był równoważnie uwzględniany w przestrzeni człowieka. Problem ten naświetlono w publikacji o wpływie wybranych rozwiązań urbanistycznych na dostępność przestrzenną terenów zieleni na przykładzie wrocławskiego Ołbina. Autorzy, Katarzyna Chrobak i Piotr Kryczka, dowodzą, że wysoki napór inwestycyjny charakteryzujący kształtowanie współczesnych intensywnie zagospodarowanych zespołów mieszkaniowych, jak i niskie zainteresowanie rewitalizacją starszych osiedli, w szczególności w aspekcie społecznym, doprowadziły do sytuacji, w której silnie zurbanizowane dzielnice miast nie wytwarzają zielonych miejsc spotkań inspirujących lokalną społeczność. Artykuł stanowi przegląd problemów występujących w miastach, związanych z uwarunkowaniami przyrodniczymi oraz ich społecznymi efektami. W opracowaniu autorzy scharakteryzowali współczesne idee urbanistyczne, jednocześnie proponując w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju zestaw wytycznych do implementacji rozwiązań urbanistycznych opartych na wprowadzaniu zieleni w przestrzeń osiedla (m.in. *pocket garden*, parklet, zielen wertykalną czy *water square*).

Pozostając w temacie poprawy jakości życia mieszkańców, proponuję zapoznać się z artykułem Jadwigi Biegańskiej, Michała Kwiatkowskiego i Eweliny Rejs dotyczącym kształtowania infrastruktury sportowo-rekreacyjnej w kontekście realizacji zasad polityki spójności UE na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego. Autorzy określili znaczenie realizacji zasad polityki spójności UE w kształtowaniu infrastruktury sportowo-rekreacyjnej na podstawie danych pochodzących z oficjalnych raportów z realizacji Regionalnego programu operacyjnego województwa kujawsko-pomorskiego dotyczących zakończonej perspektywy finansowej 2007–2013. Oceniając znaczenie realizowanego programu, przeanalizowano 227 wniosków związanych z infrastrukturą sportowo-rekreacyjną.

Zapraszam do zapoznania się również z pozostałymi artykułami. Stanowią oryginalne opracowania naukowe poruszające istotne problemy dotyczące zagospodarowania przestrzeni w Polsce.

Wszystkim autorom dziękuję za interesujące opracowania, a czytelnikom życzę miłej lektury.

dr hab. inż. Agnieszka Dawidowicz

KSZTAŁTOWANIE INFRASTRUKTURY SPORTOWO-REKREACYJNEJ W KONTEKŚCIE REALIZACJI ZASAD POLITYKI SPÓJNOŚCI UE NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

Jadwiga Biegańska^{✉1}, Michał Kwiatkowski^{✉2}, Ewelina Rejs^{✉3}

^{1, 2} Katedra Studiów Miejskich i Rozwoju Regionalnego, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
ul. Lwowska 1, 87-100 Toruń, **Polska**

³ Biuro Toruńskiego Centrum Miasta
ul. Wały gen. Sikorskiego 8, 87-100 Toruń, **Polska**

ABSTRAKT

Celem artykułu jest określenie znaczenia realizacji zasad polityki spójności UE dla kształtowania infrastruktury sportowo-rekreacyjnej na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego. Badanie przeprowadzono w oparciu o dane dotyczące zakończonej perspektywy finansowej 2007–2013 i pochodzące z oficjalnych stron internetowych Regionalnego programu operacyjnego województwa kujawsko-pomorskiego. Do analizy włączono ogół inwestycji w infrastrukturę sportowo-rekreacyjną finansowanych z funduszy unijnych. Z zebranej bazy danych obejmującej 6117 wniosków realizowanych w ramach polityki spójności w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2007–2013 przeanalizowano 227 wniosków związanych z infrastrukturą sportowo-rekreacyjną. W artykule wykazano, że fundusze unijne w istotny sposób przyczyniają się do kształtowania infrastruktury sportowo-rekreacyjnej, poprawiając m.in. jakość życia mieszkańców.

Słowa kluczowe: Polska, polityka spójności, fundusze unijne, infrastruktura sportowo-rekreacyjna, jakość życia

WSTĘP

Celem polityki spójności prowadzonej przez Unię Europejską jest wspieranie działań zmierzających do wyrównywania warunków ekonomicznych i społecznych we wszystkich regionach EU. Realizacja polityki spójności odbywa się poprzez programy operacyjne, tj. wsparcie finansowe, przyznawane regionom NUTS 3, w których dochód na mieszkańca nie przekracza 75% średniej UE. Do najważniejszych celów wspieranych w ramach polityki spójności zalicza się: konwergencję (tj. spójność), podniesienie konkurencyjności regio-

nów oraz europejską współpracę terytorialną. Spośród nich aż 82% całego wsparcia finansowego przeznaczają się na konwergencję w zakresie rozwoju infrastruktury oraz potencjału gospodarczego i ludzkiego najbiedniejszych regionów.

Takie proporcje w zakresie pomocy finansowej odzwierciedlają rzeczywiste potrzeby regionów korzystających z pomocy unijnej. Należy pamiętać, że w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, które obecnie są głównym beneficjentem pomocy unijnej, od zakończenia II wojny światowej aż do rozpoczęcia transformacji systemowej większość inwestycji

[✉]jadwigab@umk.pl, kwiat@doktorant.umk.pl

związana była z rozwojem przemysłu (Szymańska 2004). Konsekwencją tego jest obserwowany niedorozwój infrastruktury, zwłaszcza społecznej, w porównaniu z krajami Europy Zachodniej.

Infrastruktura stanowi niezbędne wypełnienie przestrzeni każdego kraju, stwarzając odpowiednie warunki do życia ludności oraz umożliwiając prawidłowe funkcjonowanie wszystkich dziedzin gospodarki. Co więcej, poziom rozwoju infrastruktury, mierzony za pomocą różnych wskaźników, uznawany jest za jeden z najważniejszych wyznaczników poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego (Lijewski 2004). Niski lub wysoki stopień nasycenia infrastrukturą techniczną i społeczną może bowiem ograniczać lub stymulować większość inicjatyw gospodarczych oraz istotnie wpływać na atrakcyjność osadniczą (Frenkel 1999, Szymańska i Biegańska 2011, 2012). Ponoszenie nakładów inwestycyjnych na infrastrukturę staje się punktem wyjścia do przekształceń regionów, do utrwalania kierunków przepływu ludności (przyciąganie bądź wypychanie ludności), podejmowania inwestycji gospodarczych, wykorzystywania walorów turystycznych i rekreacyjnych, ale przede wszystkim do poprawy jakości życia mieszkańców (por. Heffner 2001, Bański 2008), która poza konkurencyjnością regionów jest jednym z najważniejszych priorytetów polityki spójności Unii Europejskiej.

Koncepcja jakości życia, która bardzo intensywnie rozwija się na gruncie nauk społecznych od lat 70. XX wieku (Campbell 1976, Campbell i in. 1976, Diener i Suh 1997, Susniene i Jurkauskas 2009, Wnuk i Marcinkowski 2012), staje się w ostatnich latach przedmiotem coraz większego zainteresowania przedstawicieli władz państwowych i samorządów lokalnych. Z kolei poprawa jakości życia oraz zmniejszenie dysproporcji w sytuacji materialnej i społecznej różnych grup ludności stanowi podstawowy cel współczesnych koncepcji rozwoju społeczno-gospodarczego (GUS 2013, Środa-Murawska 2013).

Jakość życia stanowi jedno z najważniejszych pojęć, dyskutowanych szeroko zarówno wśród przedstawicieli nauki (np. Susniene i Jurkauskas 2009, Trzebiatowski 2011, Walczak i Tomczak 2011, Wnuk i Marcinkowski 2012), jak i praktyków czy decydentów

życia społecznego. Jednak pomimo znaczącej roli tego pojęcia, ciągle nie wypracowano uniwersalnej jego definicji. Zgodnie z najczęściej stosowaną definicją, zaproponowaną przez Światową Organizację Zdrowia (WHOQOL Group 1997: 1), jakość życia jest postrzeganiem własnej pozycji w życiu przez jednostkę w kontekście systemów kultury i wartości, w których ona funkcjonuje w relacji do jej celów, zamierzeń, oczekiwań, standardów i obaw. Koncepcja ta jest na tyle pojemna i szeroka, że kompleksowo odnosi się do zdrowia fizycznego jednostki, jej stanu psychicznego, stopnia niezależności, więzi społecznych, osobistych przekonań oraz relacji do określonych cech środowiska.

Rozpatrując jakość życia, większość badaczy wyróżnia jej obiektywne i subiektywne aspekty (Campbell 1981, Trzebiatowski 2011). Obiektywna jakość życia obejmuje warunki egzystencji poszczególnych grup społecznych, tj. materialne warunki życia, zdrowie, edukację, aktywność ekonomiczną, czas wolny i relacje społeczne, osobiste bezpieczeństwo, jakość państwa i jego zdolność do zapewnienia ludziom podstawowych praw oraz sposób realizacji tych praw, a także jakość środowiska naturalnego i infrastruktury w miejscu zamieszkania. Z kolei miary subiektywne odnoszą się do postrzegania jakości życia, a zatem dotyczą satysfakcji, jaką czerpią ludzie z różnych aspektów życia jako całości, a także samopoczucia psychicznego i odczuwanych stanów emocjonalnych (GUS 2013).

Uwzględniając obiektywne i subiektywne aspekty jakości życia, można przyjąć założenie, że infrastruktura, również sportowo-rekreacyjna, oddziałuje pozytywnie na jakość życia. Dostępność obiektów sportowo-rekreacyjnych, ich wyposażenie, animacja imprez sportowo-rekreacyjnych oraz sportowo-kulturalnych organizowanych w obrębie obiektów sportowych wpływają z jednej strony na jakość infrastruktury, z drugiej zaś na sposób spędzania czasu wolnego oraz integrację społeczną. A zatem polityka spójności UE obejmująca inwestycje m.in. z zakresu infrastruktury sportowo-rekreacyjnej będzie przyczyniała się do podniesienia jakości życia mieszkańców.

We współczesnym świecie właśnie sport jest jedną z ważniejszych wartości cywilizacyjnych, kulturowych i społecznych (Strategia rozwoju sportu... 2007). Szacuje się, że na początku XXI wieku sport w różnych formach uprawiało lub miało z nim związek ponad miliard osób na całym świecie (Godlewski 2004, 2011). Sport jako dziedzina życia, której potencjał cały czas wzrasta, coraz częściej pojawia się w dokumentach rozwojowych państw, regionów oraz miast (Motek i Bogacka 2012). Wysoką rangę sportu dostrzeżono również w instytucjach unijnych. W „Białej księdze na temat sportu” (2007), która stanowi rezultat prac Rady Europejskiej konsultowanych szeroko od 2005 r. z komitetami olimpijskimi, federacjami sportowymi oraz państwami członkowskimi, zwraca się uwagę przede wszystkim na dwa aspekty sportu: ekonomiczny – związany z rolą sportu w kreowaniu wzrostu gospodarczego i nowych miejsc pracy oraz społeczny – w którym traktuje się sport jako zjawisko społeczne pobudzające istotne wartości takie jak: pokój, tolerancja, wzajemne zrozumienie i edukacja. W takim rozumieniu sport przyczynia się do realizacji celów strategicznych w zakresie kształtowania aktywnych postaw obywatelskich i dobrobytu Unii Europejskiej.

Jak zauważa się w „Strategii rozwoju sportu w Polsce do roku 2015” (2007), sport w ostatnich dziesięcioleciach nie należał do priorytetowych dziedzin w polityce państwa. Skutkowało to obniżeniem aktywności fizycznej wśród społeczeństwa. Zgodnie z wynikami badań WHO (The world... 2002, por. Strategia rozwoju sportu... 2007) zaledwie 7% Polaków podejmuje regularną aktywność fizyczną, a 48% nie uprawia sportu w ogóle lub czyni to incydentalnie. A zatem pomimo dość dużej popularności sportu i widowisk sportowych, walory aktywności fizycznej wciąż pozostają dla Polaków nieznane lub niedoceniane. Uwzględniając wydłużający się czas życia społeczeństwa (por. Biegańska 2013), stanowi to szczególne zagrożenie dla zdrowia i jakości życia (Strategia rozwoju sportu... 2007).

Jedną z głównych przyczyn zbyt małej aktywności fizycznej Polaków upatruje się w nie najlepszym stanie infrastruktury sportowej. W latach 1995–2007, a zatem do momentu rozpoczęcia realizacji Narodo-

wej Strategii Spójności 2007–2013, oddano do użytkowania ponad 3200 obiektów sportowych. Jednak zgodnie z opinią Ministerstwa Sportu, w Polsce nawet wtedy baza obiektów dla sportu kwalifikowanego i rekreacji ruchowej nie odpowiadała standardom europejskim ani pod względem ilościowym, ani jakościowym. Duża część obiektów była zaniedbana i trudno dostępna dla niepełnosprawnych (Strategia rozwoju sportu... 2007), w związku z tym za jedno z działań priorytetowych przyjęto budowę nowoczesnej infrastruktury sportowej.

MATERIAŁY I METODY

Zakres czasowy badania dotyczy niedawno zakończonej perspektywy finansowej 2007–2013, w której realizowana była w Polsce pierwsza Narodowa Strategia Spójności. Badanie przeprowadzono dla obszaru województwa kujawsko-pomorskiego, które zlokalizowane jest w centralnej części Polski. Zamieszkuje je 2,1 mln ludności (10. miejsce na 16 województw w Polsce), co stanowi 5,4% ogólnej liczby ludności Polski, a jego powierzchnia wynosi 18,0 tys. km², co z kolei stanowi 5,7% ogólnej powierzchni kraju (10. miejsce na 16 województw w Polsce). Zgodnie z podziałem administracyjnym Polski, w skład województwa kujawsko-pomorskiego wchodziły 92 gminy wiejskie, 35 gmin miejsko-wiejskich oraz 17 gmin miejskich (stan z 2016 r.). Badanie przeprowadzono w oparciu o dane pochodzące z oficjalnych stron internetowych Regionalnego programu operacyjnego województwa kujawsko-pomorskiego. Na stronach tych zestawiane były pozytywnie rozpatrzone wnioski w perspektywie finansowej lat 2007–2013 ze wszystkich programów operacyjnych. Oprócz informacji o beneficjencie w wykazie realizowanych wniosków znajdował się: tytuł projektu; obszar jego realizacji; program operacyjny, w ramach którego złożono wniosek; kwota dofinansowania oraz całkowity koszt projektu.

W kontekście polityki spójności należy zauważyć, że Polska jako jeden z krajów, które przystąpiły do UE względnie niedawno (2004 r.), dążąc do poprawy stanu oraz dostępności infrastruktury, skorzystała

najpierw z programów przedakcesyjnych. W latach 2004–2006 projekty z zakresu infrastruktury sportowej realizowane były głównie ze Zintegrowanego programu operacyjnego rozwoju regionalnego (ZPORR), z sektorowego programu operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich” (SPO ROL) i siedmiu programów współpracy transgranicznej (programy inicjatywy „Interreg”) (Portal Funduszy Europejskich). Dopiero w latach 2007–2013 Polska po raz pierwszy wzięła udział w pełnym okresie programowania polityki spójności. W tej perspektywie finansowej infrastruktura sportowo-rekreacyjna mogła być głównie finansowana z programu operacyjnego „Infrastruktura i środowisko” oraz Programu rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013 (Portal Funduszy Europejskich, Łączak 2010). Duże możliwości związane z inwestycjami w infrastrukturę sportowo-rekreacyjną dawały także regionalne programy operacyjne, ponieważ każde województwo w Polsce w ramach swojego programu przewidywało pewną pulę środków na ten typ infrastruktury (Portal Funduszy Europejskich).

Celem artykułu jest określenie znaczenia realizacji zasad polityki spójności UE dla kształtowania infrastruktury sportowo-rekreacyjnej na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego. Aby zrealizować przyjęty cel badań do analizy włączono ogół inwestycji w infrastrukturę sportowo-rekreacyjną finansowanych z funduszy unijnych. Z zebranej bazy danych obejmującej 6117 wniosków realizowanych w ramach polityki spójności w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2007–2013 przeanalizowano 227 wniosków związanych z infrastrukturą sportowo-rekreacyjną (na 290 wszystkich wniosków związanych ze sportem). Te wnioski z kolei prześledzono w kontekście: programów operacyjnych, w ramach których dofinansowano infrastrukturę sportowo-rekreacyjną; stopnia realizacji w projekcie inwestycji związanych ściśle z infrastrukturą sportowo-rekreacyjną; typu beneficjentów, którzy uzyskali wsparcie finansowe na realizację infrastruktury sportowo-rekreacyjnej; kwoty dofinansowania i całkowitego kosztu projektów związanych z infrastrukturą sportowo-rekreacyjną.

REZULTATY

W województwie kujawsko-pomorskim głównymi celami realizowanymi w okresie programowania 2007–2013 było:

- a) zwiększenie atrakcyjności, jako obszaru aktywności gospodarczej, lokalizacji inwestycji jako obszaru atrakcyjnego dla zamieszkania i wypoczynku zarówno dla mieszkańców regionu, jak i turystów;
- b) zwiększenie konkurencyjności gospodarki regionu;
- c) poprawa poziomu i jakości życia mieszkańców.

Zgodnie z zapisami Regionalnego programu operacyjnego województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2007–2013 realizacja celów głównych następowała poprzez ukierunkowane działania określone jako osie priorytetowe. Wśród ośmiu osi priorytetowych ważne miejsce przypadło również infrastrukturze sportowej, która była realizowana i finansowana głównie w ramach rozwoju infrastruktury społecznej i wsparcia rozwoju turystyki, a w mniejszym stopniu także w ramach innych osi. Warto również dodać, że wsparcie dla infrastruktury sportowej realizowane w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2007–2013 było również podyktowane spostrzeżeniami poczynionymi w okresie wykorzystywania funduszy przedakcesyjnych w latach 2004–2006. Wtedy to największe zapotrzebowanie w porównaniu z alokacją dotyczyło obok infrastruktury ochrony środowiska i infrastruktury ochrony zdrowia i infrastruktury edukacji, właśnie infrastruktury sportowej (Regionalny program operacyjny województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2007–2013).

Na 6117 wniosków złożonych w analizowanym okresie programowania 290 dotyczyło sportu, co stanowiło prawie 5% ogólnej liczby wszystkich realizowanych projektów. Z kolei spośród ogólnej liczby projektów związanych ze sportem aż 227 wniosków, tj. 78,3%, dotyczyło realizacji inwestycji w infrastrukturę sportowo-rekreacyjną. Takie relacje wydają się potwierdzać spostrzeżenie o brakach w zakresie dostępności oraz odpowiedniego standardu infrastruktury sportowej w analizowanym województwie.

Najwięcej wniosków, bo aż 189 (83,3%), na realizację inwestycji w infrastrukturę sportowo-rekreacyjną

w analizowanym województwie złożono w ramach Programu rozwoju obszarów wiejskich (PROW). Warto tutaj dodać, że w tym programie beneficjentami mogły być obszary wiejskie i małe miasta, a o dotacje na infrastrukturę sportowo-rekreacyjną mogły się one ubiegać w ramach Osi 3 PROW związanej m.in. z jakością życia (por. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi). Wskazuje to na duże zapotrzebowanie na ten typ infrastruktury w mniejszych jednostkach osadniczych. Ponadto 38 projektów na infrastrukturę sportowo-rekreacyjną uzyskało dofinansowanie na realizację z RPO województwa kujawsko-pomorskiego.

Wnioski związane z infrastrukturą sportową przeanalizowano według stopnia realizacji w projekcie inwestycji stricte związanych ze sportem. Spośród 227 wniosków zdecydowana większość, tj. 132 (58,1%), w całości skierowana była na realizację inwestycji w zakresie infrastruktury sportowej, natomiast w 94 wnioskach (41,4%) realizowano inwestycje w zakresie infrastruktury sportowej w stopniu znaczącym, a w jednym wniosku (0,4%) zadeklarowano inwestycję w infrastrukturę sportową tylko w niewielkiej części.

Badano również projekty beneficjentów, którzy w województwie kujawsko-pomorskim wnioskowali o dofinansowanie inwestycji związanych z infrastrukturą sportowo-rekreacyjną. Jak pokazano w tabeli 1, najwięcej projektów związanych z inwestycjami w infrastrukturę sportowo-rekreacyjną realizują jednostki samorządu terytorialnego, tj. gminnego, powiatowego i wojewódzkiego, które w latach 2007–2013 uzyskały dofinansowanie na 88,1% wszystkich rozpatrywanych projektów. Na tle jednostek samorządowych największą aktywnością w tym zakresie wyróżniają się gminy, które uzyskały dofinansowanie na 82,9% wszystkich rozpatrywanych projektów. Ponadto 5,3% projektów związanych z infrastrukturą sportowo-rekreacyjną uzyskały instytucje, w których sport wpisany jest w działalność statutową, 4,8% organizacje pozarządowe działające w zakresie sportu oraz 1,8% prywatne firmy, których profil działalności związany był ze sportem.

Tabela 1. Struktura projektów związanych z infrastrukturą sportowo-rekreacyjną wg typu beneficjenta w województwie kujawsko-pomorskim w perspektywie finansowej 2007–2013

Table 1. Structure of projects related to sport and recreation infrastructure by type of beneficiary in Kujawsko-Pomorskie voivodeship in the financial perspective 2007–2013

Beneficjent Beneficiary	A	B
Gmina Municipality	188	82,9
Powiat County	6	2,6
Województwo Voivodeship	6	2,6
Instytucja Institution	12	5,3
NGO	11	4,8
Firma Company	4	1,8
Razem Total	227	100,0

Objaśnienia: A – liczba realizowanych projektów w zakresie infrastruktury sportowo-rekreacyjnej; B – procent realizowanych projektów w zakresie infrastruktury sportowo-rekreacyjnej

Explanations: A – number of projects implemented in the field of sport and recreation infrastructure; B – % of projects implemented in the field of sport and recreation infrastructure

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Regionalnego programu operacyjnego województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2007–2013

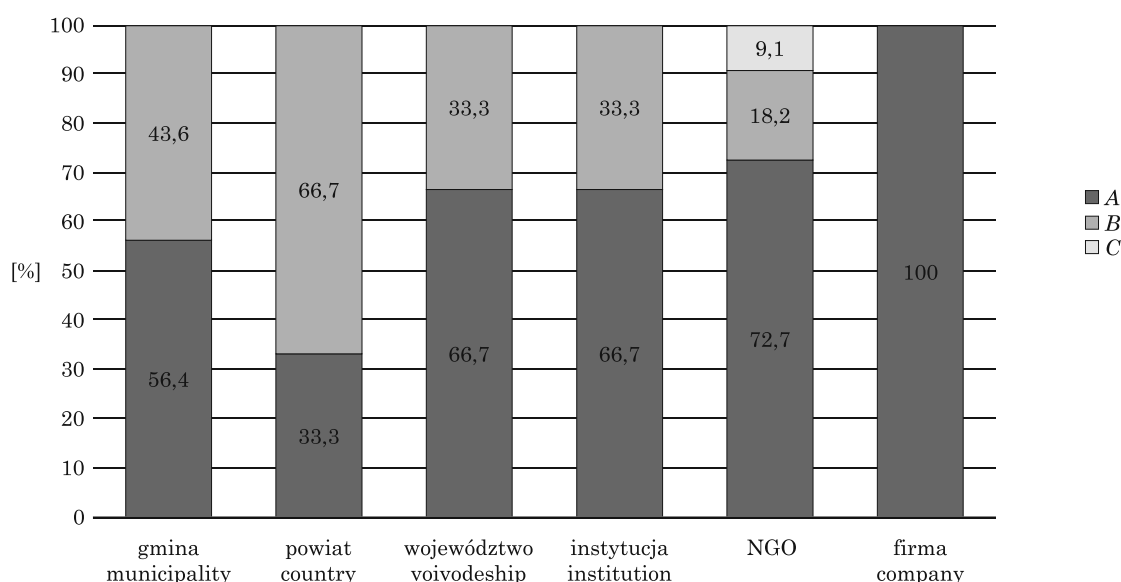
Source: own study based on data from Regional Operational Program for the Kujawsko-Pomorskie voivodeship for 2007–2013

Rozpatrując wnioski w kontekście rodzaju beneficjentów, należy zwrócić uwagę, że dominująca aktywność w tym zakresie wykazywana przez jednostki samorządu terytorialnego, głównie gminy, wynika z ich zadań zapisanych w ustawie o samorządzie terytorialnym. Tak np. w myśl Ustawy z 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 1990 nr 16 poz. 95) do zadań gminy należy zaspokajanie potrzeb wspólnoty m.in. w zakresie kultury fizycznej, w tym terenów rekreacyjnych i urządzeń sportowych (por. Basińska-Zych i Lubowiecki-Vikuk 2010, Godlewski 2011).

Duża odpowiedzialność za dostępność i odpowiedni standard infrastruktury sportowo-rekreacyjnej, spoczywająca na samorządzie terytorialnym, jest również zgodna z wizją Ministerstwa Sportu, o czym wspomniano wcześniej (por. Strategia rozwoju sportu... 2007). Należy również nadmienić, że jednostki samorządu terytorialnego w województwie kujawsko-pomorskim, wykazując się aktywnością w pozyskiwaniu środków na infrastrukturę sportowo-rekreacyjną, jednocześnie w tych samych projektach wnioskowały o fundusze m.in. na poprawę infrastruktury edukacyjnej i tym samym jakości usług edukacyjnych (często w założeniu nowa lub modernizowana infrastruktura sportowo-rekreacyjna miała stanowić część infrastruktury edukacyjnej) oraz infrastruktury

turystycznej i jednocześnie poprawy jakości usług turystycznych. Potwierdzają to również dane zestawione na rysunku 1, z których wynika, że jednostki samorządu terytorialnego w analizowanym województwie w porównaniu z pozostałymi beneficjentami, przy największej liczbie projektów związanych w różnym stopniu z inwestycjami w infrastrukturę sportowo-rekreacyjną, jednocześnie wykazywały najmniejszy odsetek projektów stricte związanych tylko z tym typem infrastruktury.

Analizując znaczenie funduszy unijnych dla kształtowania infrastruktury sportowo-rekreacyjnej, zwrócono uwagę także na kwotę dofinansowania oraz wartość całkowitą projektów związanych z realizacją inwestycji w rozpatrywany typ infrastruktury (rys. 2).

Rys. 1. Struktura projektów związanych z infrastrukturą sportowo-rekreacyjną w latach 2007–2013 w województwie kujawsko-pomorskim według typu beneficjenta

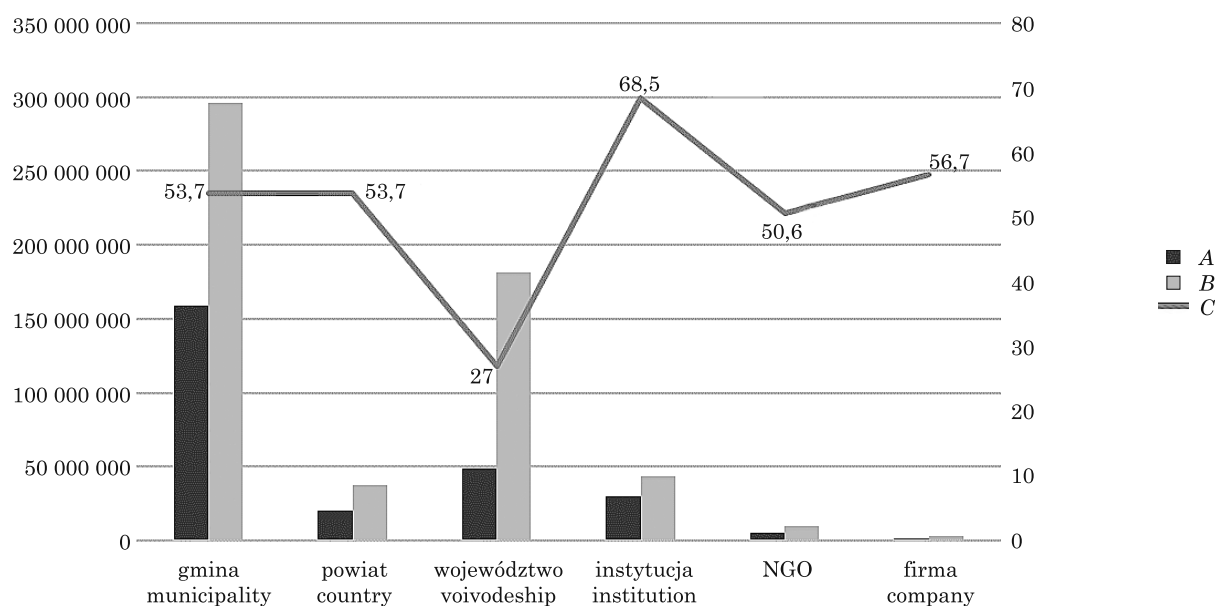
Fig. 1. Structure of projects related to sport and recreation infrastructure in the years 2007–2013 in Kujawsko-Pomorskie voivodeship by type of beneficiary

Objaśnienia: A – udział procentowy projektów w całości związanych z infrastrukturą sportowo-rekreacyjną (każdy beneficjent jako 100%); B – udział procentowy projektów w znaczącym stopniu związanych z infrastrukturą sportowo-rekreacyjną (każdy beneficjent jako 100%); C – udział procentowy projektów w pewnym stopniu związanych z infrastrukturą sportowo-rekreacyjną (każdy beneficjent jako 100%)

Explanations: A – percentage share of projects entirely related to sport and recreation infrastructure (each beneficiary as 100%); B – percentage share of projects significantly related to sport and recreation infrastructure (each beneficiary as 100%); C – percentage share of projects to a certain extent related to sport and recreation infrastructure (each beneficiary as 100%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Regionalnego programu operacyjnego województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2007–2013

Source: own study based on data from Regional operational program for the kujawsko-pomorskie voivodeship for 2007–2013

Rys. 2. Struktura projektów związanych z infrastrukturą sportowo-rekreacyjną realizowanych w perspektywie finansowej 2007–2013 w województwie kujawsko-pomorskim wg typu beneficjenta oraz (A) wartości wsparcia finansowego z UE dla projektów (w PLN); (B) całkowitej wartości projektów (w PLN); (C) udziału procentowego wsparcia z UE w ogólnej wartości projektów [%]

Fig. 2. Structure of projects related to sport and recreation infrastructure implemented in the financial perspective 2007–2013 in the Kujawsko-Pomorskie voivodeship by type of beneficiary and (A) value of financial support from the EU for projects (in PLN); (B) total value of projects (in PLN); (C) percentage of EU support in the total value of projects [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Regionalnego programu operacyjnego województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2007–2013

Source: own study based on data from Regional operational program for the kujawsko-pomorskie voivodeship for 2007–2013

Kwota dofinansowania projektów na infrastrukturę sportowo-rekreacyjną pozyskana w województwie kujawsko-pomorskim na lata 2007–2013 wyniosła 264 606 490 PLN, co stanowiło 46,3% całkowitej wartości projektów związanych z tą infrastrukturą (i około 3% całkowitej kwoty dofinansowania i ogólnej wartości wszystkich projektów w analizowanym województwie).

Wśród wszystkich beneficjentów niewątpliwie największe dofinansowanie (158 928 129 PLN) na infrastrukturę sportowo-rekreacyjną uzyskiwały gminy, na największą wartość opiewały również złożone przez nie projekty (296 143 113 PLN). Z kolei największe dofinansowanie na złożone projekty związane z infrastrukturą sportowo-rekreacyjną przyznano instytucjom (68,5%), a w dalszej kolejności firmom (56,7%), gminom (53,7%), powiatom (53,7 %), NGO (50,6%) i województwu (27,0%).

WNIOSKI

W artykule wykazano, że fundusze unijne w istotny sposób przyczyniły się do kształtowania infrastruktury sportowo-rekreacyjnej w Polsce. Uwzględniając fakt, że w ostatnich dziesięcioleciach sport i infrastruktura sportowa nie należały do priorytetowych dziedzin w polityce państwa, a odpowiedzialność za zapewnienie dostępności i odpowiedniego standardu infrastruktury sportowej spoczęła przede wszystkim na jednostkach samorządu terytorialnego, głównie gminach, obciążonych innymi licznymi zadaniami ustawowymi, po raz pierwszy duże zainteresowanie, niestety nieadekwatne do puli pozyskanych środków, zaobserwowano już w okresie alokacji środków przedakcesyjnych w latach 2004–2006. Kolejny okres programowania, 2007–2013, związany z realizacją pierwszej Narodowej Strategii Spójności zgodnej

z polityką spójności UE, otworzył nowe możliwości na poprawę infrastruktury sportowo-rekreacyjnej w Polsce, w tym także w województwie kujawsko-pomorskim, oraz umożliwił zbliżenie się w tym zakresie do standardów zachodnioeuropejskich.

Największą aktywnością w zakresie pozyskania środków na poprawę dostępności i standardu infrastruktury sportowo-rekreacyjnej wykazują się jednostki samorządu terytorialnego, głównie gminy, które uzyskując dofinansowanie na ten typ infrastruktury starają się zwiększyć swoją konkurencyjność, wypracować odpowiedni wizerunek, a przede wszystkim poprawić jakość życia mieszkańców, zarówno w wymiarze obiektywnym, jak i subiektywnym, głównie na obszarach wiejskich i w małych miastach.

Rozwój sportu jako ważnej dziedziny życia mającej duży potencjał społeczny (m.in. dla jakości życia, dostępności infrastruktury i usług), gospodarczy (zwłaszcza w zakresie kreowania nowych miejsc pracy, prężnego rozwoju turystyki) i wizerunkowy (branding miast, regionów, państw) warunkowany jest przede wszystkim dostępnością i odpowiednim standardem infrastruktury sportowo-rekreacyjnej. Z przeprowadzonych badań wynika jednak, że Polska, a w tym województwo kujawsko-pomorskie, są na najlepszej drodze do wypracowania jak najlepszych rezultatów w tym zakresie, realizując jednocześnie politykę spójności EU.

PIŚMIENNICTWO

- Bański, J. (2008). Wiejskie obszary sukcesu gospodarczego (Rural areas of economic success). *Studia Obszarów Wiejskich*, Wyd. Bernardinum, Warszawa, XIV.
- Basińska-Zych, A., Lubowiecki-Vikuk, A.P. (2010). Interwencjonizm samorządowy w obszarze turystyki i rekreacji w wybranych państwach Unii Europejskiej (Local self-government intervention in the area of tourism and recreation in selected European Union countries). *Oeconomia* 9(4), 25–37.
- Biała księga na temat sportu (2007), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=LEGISSUM:l35010>, dostęp: 2.06.2017.
- Biegańska, J. (2013). Rural areas in Poland from a demographic. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series* 20, 7–22, DOI: <http://dx.doi.org/10.2478/bog-2013-0008>.
- Campbell, A. (1976). Subjective measures of well-being, *American Psychologist*, 2.
- Campbell, A., Converse, P., Rodgers, W. (1976). The quality of American life. Russel Sage Fundation, New York.
- Campbell, A. (1981). The sense of well-being in America: recent patterns and trends. McGraw-Hill, New York.
- Diener, E., Suh, E. (1997). Measuring quality of life: economic, social, and subjective indicators. *Social Indicators Research* 40(1), 189–216.
- Frenkel, I. (1999). Infrastruktura wiejska w układach przestrzennych i jej wpływ na poziom życia mieszkańców wsi w: Wpływ infrastruktury wiejskiej na stopę życiową mieszkańców (ze szczególnym uwzględnieniem problemów biedniejszej części ludności) [Rural infrastructure in spatial arrangements and its impact on the living standards of rural residents, in: Influence of rural infrastructure on the residents' living standards (with particular emphasis on the problems of the poorer part of the population)]. Red. B., Pięcek. Wyd. IRWiR PAN, Warszawa, ss. 13–32.
- Godlewski, P. (2004). Podmiotowość sportu a procesy globalizacyjne, w: Podmiotowość w edukacji ery globalnego społeczeństwa informacyjnego (The subjectivity of sport in relation to globalization processes, in: Subjectivity in education of the global information society). Red. K., Pająk, A., Zduniak, P., Warszawa–Poznań, ss. 323–327.
- Godlewski, P. (2011). Globalny i lokalny wymiar współczesnego sportu (Global and local dimension of contemporary sport). *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne problemy usług* 78, 23–32.
- Heffner, K. (2001). Transformacja układów osadniczych wsi a wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich, w: Wieś i rolnictwo na przełomie wieków (Transformation of rural settlement systems in relation to multifunctional development of rural areas, in: Village and agriculture at the turn of the centuries). Red. I., Bukraba-Rylska, A. Rosner. Wyd. IRWiR PAN, Warszawa, ss. 109–132.
- Lijewski, T. (2004). Infrastruktura, w: Geografia gospodarcza Polski (Infrastructure, in: Economic geography of Poland). Red. I., Fierla. PWE, Warszawa, ss. 246–284.
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi (Ministry of Agriculture and Rural Development), <http://www.min-rol.gov.pl/pol/Wsparcie-rolnictwa-i-rybolowstwa/>

- PROW-2007-2013/Działania-PROW-2007-2013, dostęp: 11.06.2017.
- Motek, P., Bogacka, E. (2012). Pozycja konkurencyjna Poznania w sporcie, w: *Pozycja konkurencyjna Poznania wśród metropolii krajowych i międzynarodowych* (Poznań's competitive position in sport, in: *Poznań's competitive position among national and international metropolises*). Red. T., Kaczmarek. Biblioteka Aglomeracji Poznańskiej, Poznań 22, 145–162.
- Narodowa Strategia Spójności (National Cohesion Strategy), <https://www.funduszeuropejskie.2007-2013.gov.pl/WstepDoFunduszyEuropejskich/Strony/NSS.aspx>, dostęp: 2.06.2017.
- Portal Funduszy Europejskich (Portal of European Funds), <https://www.funduszeuropejskie.2007-2013.gov.pl/OrganizacjaFunduszyEuropejskich/Strony/NSS.aspx>; https://www.funduszeuropejskie.2007-2013.gov.pl/OrganizacjaFunduszyEuropejskich/Strony/Fundusze_Europejskie_2004_2006.aspx, dostęp: 12.06.2017.
- Regionalny program operacyjny województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2007–2013 (Regional Operational Program for the Kujawsko-Pomorskie voivodeship for years 2007–2013), <http://2007-2013.mojregion.eu/regionalny-program-operacyjny-wojewodztwa-kujawsko-pomorskiego/wazne-dokumenty/dokumenty-programowe/regionalny-program-operacyjny.html>, dostęp: 12.06.2017.
- Strategia rozwoju sportu w Polsce do roku 2015 (2007). (Strategy for the Development of Sport in Poland for the Year 2015). Ministerstwo Sportu, Warszawa.
- Susiene, D., Jurkauskas, A. (1999). The concepts of quality of life and happiness. Correlation and differences. *Inżynieria Ekonomika – Engineering Economics, Work Humanism* 3, 58–66.
- Szymańska, D. (2004). Changes in the employment structure and the functions of Polish towns in the years 1984–2000. *Current Politics and Economics of Russia, Eastern and Central Europe* 19(4), 7–27.
- Szymańska, D., Biegańska, J. (2011). Obszary wiejskie w Polsce w świetle analizy wybranych elementów infrastruktury i mieszkalnictwa, w: *Regionalne zróżnicowanie rozwoju społeczno-gospodarczego na obszarach wiejskich* (Rural areas in Poland in the light of the analysis of selected elements of infrastructure and housing, in: *Regional diversification of socio-economic development in rural areas*). Red. E., Kacprzak, A., Kołodziejczak. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 14, 57–74.
- Szymańska, D., Biegańska, J. (2012). Infrastructure's and housing's development in the rural areas in Poland – some problems. *Journal of Infrastructure Development* 4(1), 1–17. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0974930612449533>.
- Środa-Murawska, S. (2013). Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego Niemiec (Spatial variation in the level of German socio-economic development). *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy* 31, 308–317.
- The world health report 2002. Reducing risks, promoting healthy life. (2002). WHO, Geneva.
- Trzebiatowski, J. (2011). Jakość życia w perspektywie nauk społecznych i medycznych – systematyzacja ujęć definicyjnych (Quality of life in perspective of social and medical sciences – systematization of definitions), *Hygeia Public Health* 46(1), 25–31.
- Ustawa o samorządzie gminnym z 8 marca 1990 r. (Local self-government act of 8 March 1990). *Dz.U.* 1990 nr 16 poz. 95, <http://isap.sejm.gov.pl/Download.jsessionid=E7961239290E8F4FFBC0AD-D1964BA777?id=WDU19900160095&type=2>, dostęp: 12.06.2017.
- Walczak, M., Tomczak, M. (2011). Poczucie jakości życia jako efekt zaspokojenia potrzeb psychologicznych i zróżnicowania motywacji do aktywności fizycznej (A sense of quality of life as a result of satisfying psychological needs and diversification of motivation for physical activity). *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne problemy usług* 78, 219–240.
- WHOQOL, Measuring quality of life. (1997). WHO, http://www.who.int/mental_health/media/68.pdf, dostęp: 9.06.2017.
- Wnuk, M., Marcinkowski, J.T. (2012). Jakość życia jako pojęcie pluralistyczne o charakterze interdyscyplinarnym (Quality of life as a pluralistic concept of an interdisciplinary nature). *Problemy Higieny i Epidemiologii* 93(1), 21–26.

THE DEVELOPMENT OF SPORT AND RECREATION INFRASTRUCTURE IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF THE EU COHESION POLICY – A CASE STUDY OF KUJAWSKO-POMORSKIE VOIVODESHIP

ABSTRACT

The paper aims at determining the significance of the EU Cohesion Policy implementation for the development of sport and recreation infrastructure, using the example of Kujawsko-Pomorskie voivodeship. The research was conducted on the basis of data concerning the completed EU financial framework 2007–2013. The data were derived from the websites of the Regional Operational Programme for Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. We considered all investments in the sport and recreation infrastructure co-financed from the EU funds. Full database included 6.117 projects implemented within the Cohesion Policy 2007–2013 in Kujawsko-Pomorskie voivodeship but only 227 projects were related to sport and recreation infrastructure. In the paper we have shown that the implementation of the Cohesion Policy and EU funds have significantly contributed to the development of the sport and recreation infrastructure, and thus, have improved the life quality of inhabitants.

Key words: Poland, cohesion policy, EU funds, sport and recreational infrastructure, quality of life

ZNACZENIE PŁCI I WIEKU W PROCESIE DECYZYJNYM NA RYNKU NIERUCHOMOŚCI

Justyna Brzezicka✉, Radosław Wiśniewski

Katedra Gospodarki Nieruchomościami i Rozwoju Regionalnego, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie
ul. Prawocheńskiego 15, 10-720 Olsztyn, **Polska**

ABSTRAKT

W artykule przedstawiono pozaekonomiczne podstawy podejmowania decyzji na rynku nieruchomości, ze szczególnym uwzględnieniem roli płci i wieku stron zawierających transakcje kupna-sprzedaży nieruchomości. W wyniku przeprowadzonych badań uzyskano odpowiedzi na pytania: jakie znaczenie w trakcie aktu zawierania transakcji kupna-sprzedaży na rynku nieruchomości ma fakt, że strony transakcji są tej samej czy różnej płci oraz w jakim są wieku. Stwierdzono, że osoby, które są dla siebie nawzajem atrakcyjne pod względem wieku i płci, będą prowadzić negocjacje oraz proces inwestycyjny w inny sposób niż wtedy gdyby nie miały miejsca podobne preferencje. Przedmiotem badań były nieruchomości gruntowe zabudowane domami jednorodzinnymi. Badanie przeprowadzono za pomocą formularza ankiety ograniczonego czasem udzielenia odpowiedzi przez ankietowanego na kolejne pytania. Wyniki określono na podstawie procentowych udziałów odpowiedzi w celu ustalenia ścieżek preferencji dotyczących „preferowanego typu właściciela”.

Słowa kluczowe: płeć, wiek, efekt płci, rynek nieruchomości

WSTĘP

Rynek nieruchomości jest rynkiem wysoce niedoskonałym (Bryx 2006, s. 47), specyficznym (Kuleza, Belej 2015, Cellmer i Szczepankowska 2014, s. 2), obarczonym brakami informacyjnymi oraz o małej transparentności (Widlak i in. 2013, s. 140). Na rynku nieruchomości nie występuje ponadto jednorodne miejsce i czas zawarcia transakcji (Belej i Cellmer 2014, s. 6), a przedmiotem obrotu nie jest towar, lecz prawo do niego. Sama nieruchomość jest dobrem ograniczonym i pozostającym w deficycie (Kucharska-Stasiak 2006, s. 18), przy czym każda eksponowana na sprzedaż nieruchomość jest inna od pozostałych (Zyga 2015), wysoce kapitałochłonna oraz o długim

terminie użytkowania (Kucharska-Stasiak 2006, s. 19). Te cechy czynią z rynku nieruchomości interesujący przedmiot badań behawioralnych, ze względu na możliwość uwidocznienia indywidualnych skłonności i preferencji podmiotów rynkowych (uczestników tego rynku) w zakresie decyzji inwestycyjnych dotyczących kupna i sprzedaży nieruchomości.

Celem pracy było ustalenie ścieżek preferencji kupna nieruchomości, a następnie sprawdzenie czy preferencje są zmienne w zależności od cech różnicujących, tj. płci i wieku oraz określenie „preferowanego typu właściciela” nieruchomości. Założono, że płeć oraz wiek mają wpływ na decyzje inwestycyjne uczestników rynku nieruchomości. Do osiągnięcia zamierzonego celu wykorzystano multimedialne

✉justyna.brzezicka@uwm.edu.pl

badanie ankietowe z ograniczonym czasem udzielenia odpowiedzi ankietowanemu na kolejne pytania. Ankietowani wcielali się w rolę kupujących.

Artykuł poszerza dorobek nauki i wiedzy o rynku nieruchomości w części dotyczącej pozaekonomicznych przyczyn podejmowania decyzji inwestycyjnych i jednocześnie podkreśla zasadność rozszerzenia zbioru czynników tradycyjnych związanych z przedmiotem obrotu rynkowego (nieruchomości) o elementy nietradycyjne związane z podmiotowymi determinantami decyzji uczestnika rynku (kupującego i sprzedającego).

DEFINIOWANIE POJĘĆ

Przedmiotem badań jest znaczenie płci i wieku w procesie decyzyjnym na rynku nieruchomości. W badaniach płeć jest rozumiana i traktowana jako płeć biologiczna (ang. *sex*) różnicująca ludzi na dwie kategorie – kobiety i mężczyzn – w aspekcie ich cech anatomicznych, hormonalnych oraz funkcji reprodukcyjnych (Zimbardo i Gerrig 2015, s. 454). Przedmiotem badań nie jest płeć psychologiczna nazywana czasem płcią społeczną (ang. *gender*); związana z przypisaniem ról każdej z płci, w zależności od kultury, (Brannon 2002) i odnosząca się do wyuczonych zachowań i postaw czy też związana z tożsamością płciową (ang. *gender identity*) przejawiającą się poczuciem kobiecości i męskości oraz świadomością i akceptacją własnej płci biologicznej (Zimbardo i Gerrig 2015, s. 454–456). Wiek jest definiowany tradycyjnie, jako liczba lat. Wyróżniono dwie grupy badanych: ludzi młodych, lecz pełnoletnich (18–25 lat), oraz ludzi w starszym wieku (26 lat i więcej). Atrakcyjność natomiast jest rozumiana jako atrakcyjność fizyczna, czyli uroda oraz atrakcyjność biologiczna/seksualna, ze względu na to, iż to właśnie wygląd w dużym stopniu decyduje o pierwszym wrażeniu (Wojciszke 2015, s. 301). W przeprowadzonych badaniach atrakcyjność jest opisywana przez dwie cechy – wiek i płeć, przy czym wiek stanowi cechę uzupełniającą wobec płci, która dla potrzeb prowadzonych badań ma znaczenie pierwszoplanowe. Za osobę atrakcyjną uznano osobę, która jest atrakcyjna pod względem wieku i płci.

Opisane cechy stanowią naturalny i wrodzony element określający człowieka oraz jego miejsce

wśród innych ludzi (w rodzinie, w grupie, w pracy), ale również sposób zachowania, myślenia czy emocje. To spostrzeżenie pozwala na ekstrapolację znaczenia płci i wieku (ogólnie atrakcyjności) do innych dziedzin życia i aktywności ludzkiej – w tym do procesu inwestycyjnego. Efekt płci w procesie inwestycyjnym zdefiniowano w pracy jako skłonność do relatywnie większego zainteresowania inwestycjami, w których strony sprzedaży są dla siebie wzajemnie preferowane ze względu na płeć i atrakcyjność.

W pracy wykorzystano także pojęcie „preferowany typu właściciela”. Zdefiniowano go jako właściciela nieruchomości (sprzedającego), który ze względu na grupę wiekową i płeć staje się atrakcyjny z punktu widzenia kupującego. Preferencja ta jest zmienna właśnie ze względu na grupę wiekową i płeć, dlatego w dalszej części artykułu opracowano ścieżki preferencji, związane z „preferowanym typem właściciela” nieruchomości, w zależności od wieku i płci kupującego.

PRZEGLĄD LITERATURY

Badania literaturowe wskazują na liczne prace z zakresu roli płci w procesie inwestycyjnym. W polskim piśmiennictwie należy wyróżnić pracę m.in.: Czerwonki i Rzeszutka (2012), którzy badają stopnie racjonalności zachowania w procesie podejmowania decyzji inwestycyjnych u kobiet i mężczyzn w trzech grupach badawczych poprzez poszukiwanie ewentualnych przejawów nieracjonalności wynikających z zaistnienia inklinacji behawioralnych. Stola (2009) bada zależności między płcią a skłonnością do korzystania z kredytów bankowych oraz płcią a wyborem strategii inwestowania oszczędności (Stola 2010). Kicia (2008) bada znaczenie płci w podejmowaniu ryzyka giełdowego. W literaturze międzynarodowej dorobek naukowy w tym zakresie jest znacznie większy. Istnieje wiele prac związanych ze zróżnicowaniem postaw inwestycyjnych dotyczących: planów emerytalnych ze względu na płeć (np. Bernasek i Shwiff 2001, Clare 2004); postaw wobec oszczędzania (Fisher 2010); postaw związanych z ryzykiem (Gustafsson 1998, Harris i in. 2006, Charness i Gneezy 2012); czy też inwestowaniem na giełdzie (Barber i Odean 2001,

Bajtelsmit i Bernasek 1996). W nurt badań związanych z inwestowaniem i płcią biologiczną wpisują się najnowsze badania nad znaczeniem hormonów – testosteronu i kortyzolu, których podniesiony poziom w organizmie inwestora może powodować zwiększenie skłonności do ryzyka i optymizmu, przyczyniając się i prowadząc do destabilizacji rynku (Cueva in. 2015).

W przypadku wpływu płci na procesy zachodzące na rynku nieruchomości dorobek naukowy jest niewielki. Na gruncie polskim podobne badania – według wiedzy autorów artykułu – nie były dotychczas prowadzone. Seagraves i Gallimore (2013, s. 601) wskazują na zaistnienie efektu płci między mężczyznami i kobietami w oparciu o negocjacje dotyczące kupna-sprzedaży nieruchomości z udziałem pośredników w obrocie nieruchomościami. W sytuacji, gdy pośrednicy (ang. *agents*) byli kobietami i reprezentowali sprzedających (ang. *home-sellers*) dla swoich klientów uzyskiwali w cenach netto 6,5% więcej niż mężczyźni. Z kolei gdy pośrednicy reprezentowali kupujących, mężczyźni uzyskiwali ceny sprzedaży netto o 5,9% mniejsze niż kobiety (Seagraves i Gallimore 2013, s. 629). Odmienne wyniki prezentują Jud i Winkler (1998, s. 281), analizując zatrudnienie w sektorze usług pośrednictwa w obrocie nieruchomościami. Autorzy wskazują na znaczenie płci oraz zróżnicowanie zarobków ze względu na płeć – jako pośrednicy mężczyźni zarabiają średnio 1,5 razy więcej niż kobiety (badanie przeprowadzone na próbie ponad 700 000 osób zatrudnionych w sektorze usług pośrednictwa w obrocie nieruchomościami).

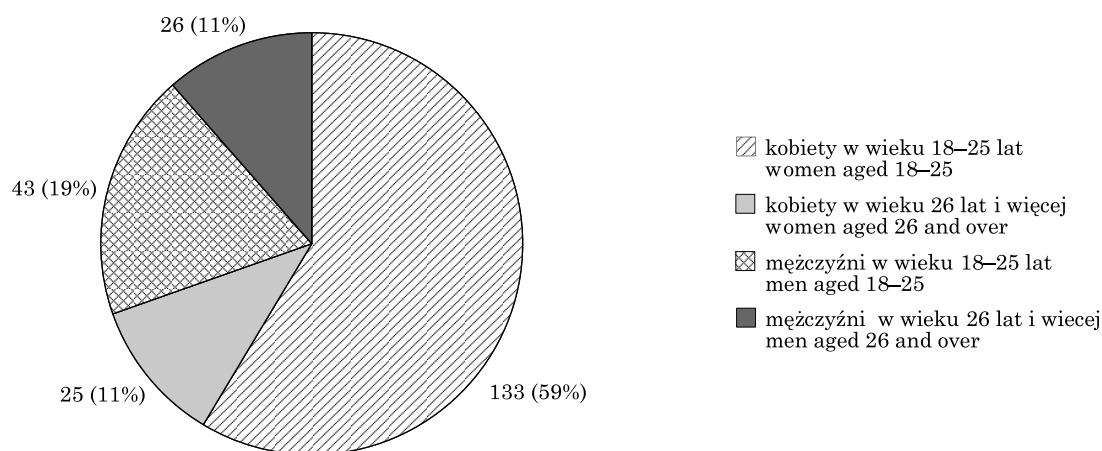
Seiler i in. (2012) badają znaczenie różnych czynników, w tym płci, w sytuacjach niemożności spłaty kredytów hipotecznych zaciągniętych na finansowanie domów w okresie recesji (tzw. *underwater house default*). Dotyczy to sytuacji, w której nie ma możliwości spłaty zaciągniętych zobowiązań na zakup domu, gdyż dom stracił na wartości do tego stopnia, że jest poniżej wartości kredytu. Autorzy potwierdzają, iż mężczyźni w wieku 35–40 o niższych dochodach są bardziej narażeni na ten typ niepowodzenia finansowego ze względu na niepowodzenia strategicznego planowania i życiowe (Seiler i in. 2012, s. 221).

Aktywność inwestycyjna kobiet i mężczyzn na rynku nieruchomości jest zależna, podobnie jak inne aspekty związane z rolą płci i wieku w życiu społeczno-gospodarczym, od wielu czynników, w tym od: rozwoju gospodarczego i kulturowego kraju, wzorców i przekazu tradycji, norm religijnych, przeszłości historycznej i innych. Na przykład badania Adegoke i in. (2016, s. 67) prowadzone w Nigerii wskazują, że status społeczny, normy i tradycje kulturowe, bezrobocie oraz nierówności strukturalne mają istotny wpływ na decyzje kobiet, podczas gdy plemiona oraz wiek nie mają istotnego wpływu na decyzje o posiadaniu domów przez kobiety. Z tym samym badaniem wynika, że prawa własności kobiet na przestrzeni lat na obszarze Afryki Subsaharyjskiej znacznie ograniczono. Inny przykład dotyczy Syrii, która obecnie stanowi miejsce konfliktu zbrojnego. Wojna domowa w Syrii powoduje, że rynek rozumiany tradycyjnie jako miejsce wolnej wymiany dóbr po określonej cenie, a w przypadku nieruchomości – praw do nich, został znacznie ograniczony. W przeszłości było inaczej. Marcus (1983, s. 146) potwierdza znaczną aktywność kobiet w obrocie nieruchomościami w mieście Aleppo w Syrii w XVIII w. Już wtedy rynek nieruchomości w tym kraju był rozwinięty – kobiety dysponowały prawem własności do nieruchomości, która stanowiła znaczącą część udziału w obrocie rynkowym (badania rynku z lat 1750–1751, mężczyźni 217 transakcji, kobiety 109 transakcji, w tym około 70% po stronie sprzedającej).

METODYKA BADAŃ

Wybór próby badawczej

Część badawczą pracy zrealizowano na podstawie badania ankietowego. Miało ono charakter pilotażowy. Badanie przeprowadzono w grupie 227 osób, studentów Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie oraz Staropolskiej Szkoły Wyższej w Kielcach, kobiet i mężczyzn w dwóch kategoriach wiekowych: 18–25 lat oraz 26 i więcej. Uczestnikami badania byli studenci kierunków związanych

Rys 1. Rozkład próby badawczej
Fig. 1. Distribution of the test sample
Źródło: opracowanie własne
Source: own study

z rynkiem nieruchomości oraz studiów podyplomowych w zakresie wyceny nieruchomości. W badaniu wykorzystano ankietę w formie prezentacji PowerPoint z ograniczonym czasowo przejściem slajdu, zaś odpowiedzi ankietowanych zebrano na kartach odpowiedzi. Bazę odpowiedzi ankietowanych podzielono na cztery części ze względu na odrębne grupy pod względem wieku i płci. Rozkład próby zaprezentowano na rysunku 1:

- grupa 1 – młodsze kobiety, wiek 18–25 lat,
- grupa 2 – starsze kobiety, wiek 26 lat i więcej,
- grupa 3 – młodzi mężczyźni, wiek 18–25 lat,
- grupa 4 – starsi mężczyźni, wiek 26 i więcej.

ETAPY BADANIA – ANKIETA

Badanie przeprowadzono w trzech etapach, przed każdym etapem postawiono odmienny cel.

Etap 1. Pierwszym etapem badań było ustalenie preferencji uczestnika rynku związanej z wybraną nieruchomością do zakupu. Ankietowanym przedstawiono dwa zdjęcia domów i poproszono o wybór tego, który jest ważniejszy z perspektywy ich preferencji.

Etap 2. Zbadano, czy ze względu na wiek i płeć sprzedającego kupujący jest skłonny zmienić wcześniejszą decyzję dotyczącą wyboru domu. Dzięki temu sprawdzono znaczenie wieku i płci sprzedającego

poprzez poszukiwanie zmiany wykazanej wcześniej preferencji ze względu na atrakcyjność właściciela wyrażonej jako wiek i płeć. Prezentowanym wcześniejszej nieruchomościom przyporządkowano osoby właścicieli z informacją, że transakcja kupna-sprzedaży nieruchomości wiąże się z koniecznością 3-krotnego spotkania z właścicielem. Na kolejnych slajdach ankiety zaprezentowano dwa zdjęcia domów z wcześniejszego etapu badania w kompozycji ze zmiennymi, czterema właścicielami, co dało łącznie 12 kombinacji badawczych.

Etap 3. Na ostatnim etapie ustalono „preferowany typ właściciela” na rynku nieruchomości ze strony kupującego – zaprezentowano ponownie cztery zdjęcia właścicieli nieruchomości, prosząc ankietowanych by wskazali w kolejności, od której osoby byliby najbardziej skłonni kupić nieruchomość.

WYBÓR ZDJĘĆ

Zdjęcia do badania (rys. 2) wybrano i zakupiono z dwóch banków zdjęć – Photogenica¹ oraz Fotolia². Kryteria doboru zdjęć były następujące:

¹ Photogenica. Bank zdjęć i klipów, <http://photogenica.pl/>, dostęp: 30.12.2015.

² Fotolia, <https://pl.fotolia.com/>, dostęp: 30.12.2015.

zdjęcie domu nr 1 picture of the house no. 1		zdjęcie domu nr 2 picture of the house no. 2	
			
właścicielka A – młoda kobieta owner A – young woman	właściciel B – młody mężczyzna owner B – young man	właścicielka C – starsza kobieta owner C – older woman	właściciel D – starszy mężczyzna owner D – older man
			

Rys. 2. Dobór zdjęć wykorzystanych w badaniu
Fig. 2. Selection of photographs used in the study
Źródło: Photogenica... 2015, Fotolia (2015)
Source: Photogenica... 2015, Fotolia (2015)

– W przypadku zdjęć domów wybrano zdjęcia o zbliżonej grafice – jasność, zielen w zagospodarowaniu posesji, wielkość domu w obszarze zdjęcia. Przyjęto, iż na wybór domu nie mają wpływu cena oraz tradycyjne czynniki, od których zależy wartość nieruchomości, tj. stan prawny, lokalizacja, wyposażenie w sieci infrastruktury technicznej, wiek budynku itp. Założono, iż cechy tradycyjne były jednakowe, tak by jedyne cechy różnicujące wynikały z preferencji uczestnika badania. Preferencje wobec nieruchomości nie były celem samym w sobie, lecz jedynie pośrednim etapem w zmienności preferencji wobec właścicieli. Nie wykonano wcześniej manipulacji dotyczącej preferowanego zdjęcia nieruchomości. W przypadku zdjęć właścicieli, wybrano cztery zdjęcia (po jednym w każdej grupie wieku i płci).

Wybrano zdjęcia na białym tle i osoby wyrażające jednakowe emocje (życzliwość i zainteresowanie). Nie wykonano wcześniej manipulacji dotyczącej preferowanego zdjęcia osoby w każdej z grup wieku i płci.

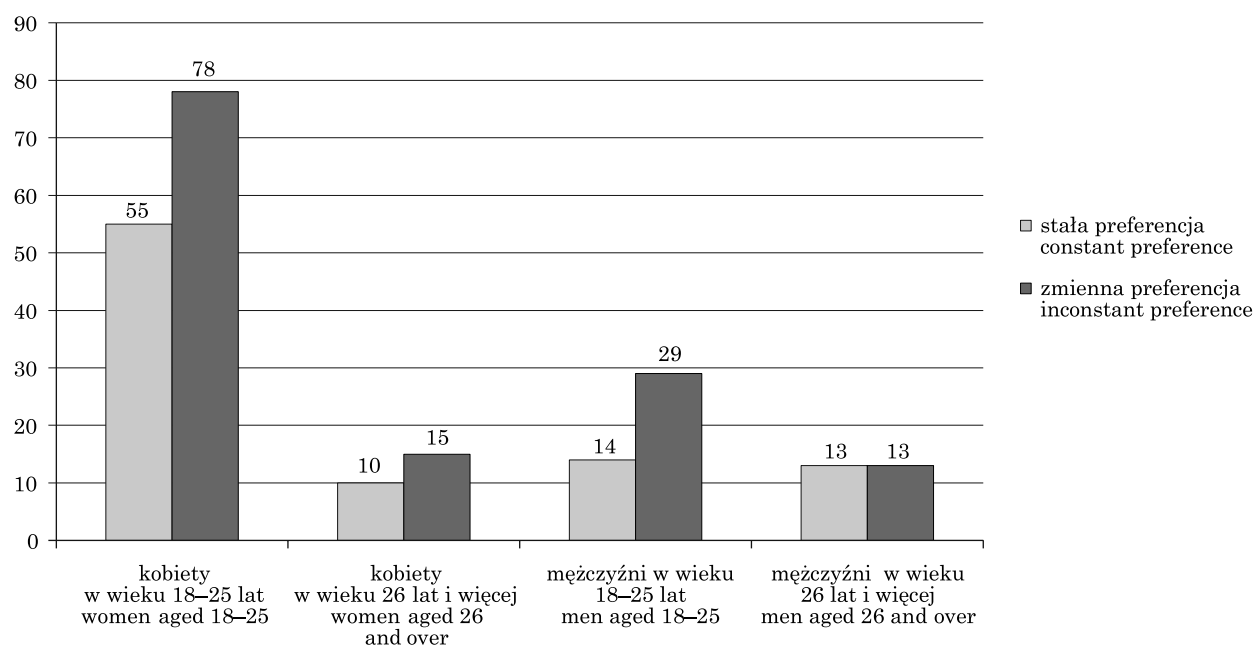
WYNIKI BADAŃ

Celem badań było sprawdzenie wystąpienia zmienności preferencji ankietowanych potencjalnych nabywców nieruchomości ze względu na płeć i wiek. Przyjęto założenie, że zmiana preferencji jest kryterium weryfikującym wystąpienie efektu płci z uwzględnieniem wieku, gdyż nie wskazano innych cech różnicujących decyzje i determinujących zmianę wyboru domu. Założenie to opiera się na implementacji

postulatu przechodniości zaczerpniętego z teorii oczekiwanej użyteczności (opracowano na podstawie Tyszkii 2010). Przechodniość przejawia się istnieniem stałej hierarchii w wyborze decydenta. Postulat ten oznacza, że wybory decydenta będą układały się zgodnie z tym trwałym porządkiem. Jest on rozpatrywany wspólnie z postulatem kompletności, tj. decydent umie wskazać dobro, które preferuje. Wybory na rynku nieruchomości dotyczące kupna nieruchomości są wyborami złożonymi, wielokryterialnymi, które nie zawsze spełniają kryterium przechodniości. Etap 1 pozwala na określenie preferencji uczestnika badania ze zrealizowaniem postulatu kompletności. Etap 2 pokazuje czy preferencja dotycząca wyboru domu jest ukształtowana w sposób trwały i niezmienny, czy jednak podlega zmianie ze względu na osobę właściciela (postulat przechodniości). Wyniki badań wskazują jednoznacznie na silną labilność (zmiennosc) sądów decydentów w zakresie wyboru nieruchomości,

uzależnioną od osoby właściciela (rys. 3 i rys. 4). Zgodnie z nimi preferencje zmieniło od 50% do 67% badanych w zależności od grupy wieku i płci.

W kolejnym kroku badań ustalono najbardziej preferowany typ właściciela z punktu widzenia kupującego oraz ścieżki preferencji dotyczące typu właściciela – dla każdej z badanych grup określono typy właścicieli w kolejności od najbardziej do najmniej preferowanego sprzedającego. Wyniki zebrano w tabeli 1 i przedstawiono na rysunku 5. Typy właścicieli określano całościowo, nie zaś na podstawie wyników procentowych najczęściej udzielanych odpowiedzi według kolumn, np. w grupie młodych kobiet określono następującą kolejność typów właścicieli – B, D, C, A. Dwa ostatnie typy ustalono poprzez analizę łączną nie zaś separatywną – na trzecim miejscu znalazł się typ C (28%), pomimo iż typ A otrzymał 29% odpowiedzi, jednak typ A był wyraźnie dominujący na czwartym (ostatnim) miejscu (37%), stąd przyjęta kolejność.

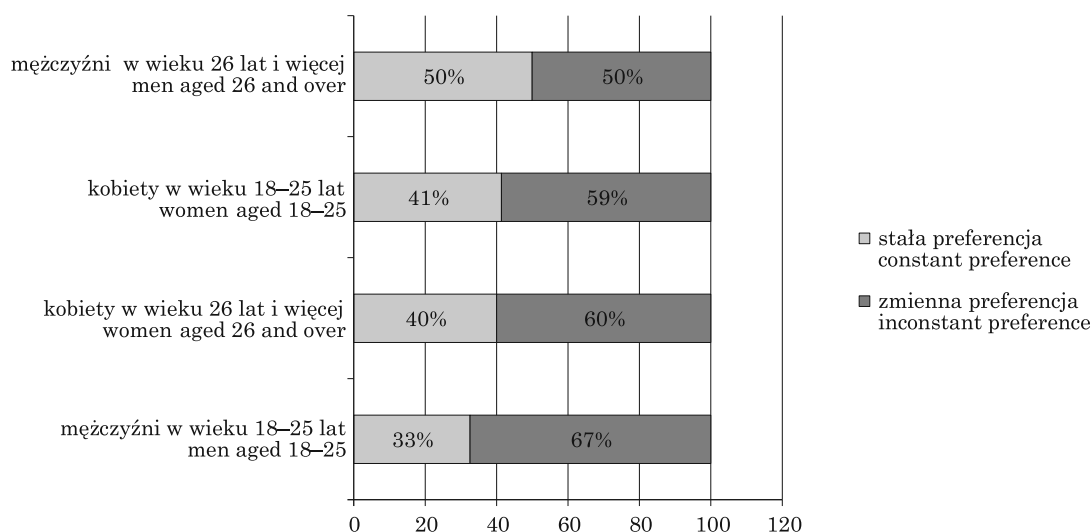

Rys. 3. Stałość vs zmiennosc preferencji [szt.]

Fig. 3. Consistency vs inconsistency of preference [no.]

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Rys. 4. Stałość vs zmienność preferencji [%]

Fig 4. Consistency vs inconsistency of preference [%]

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

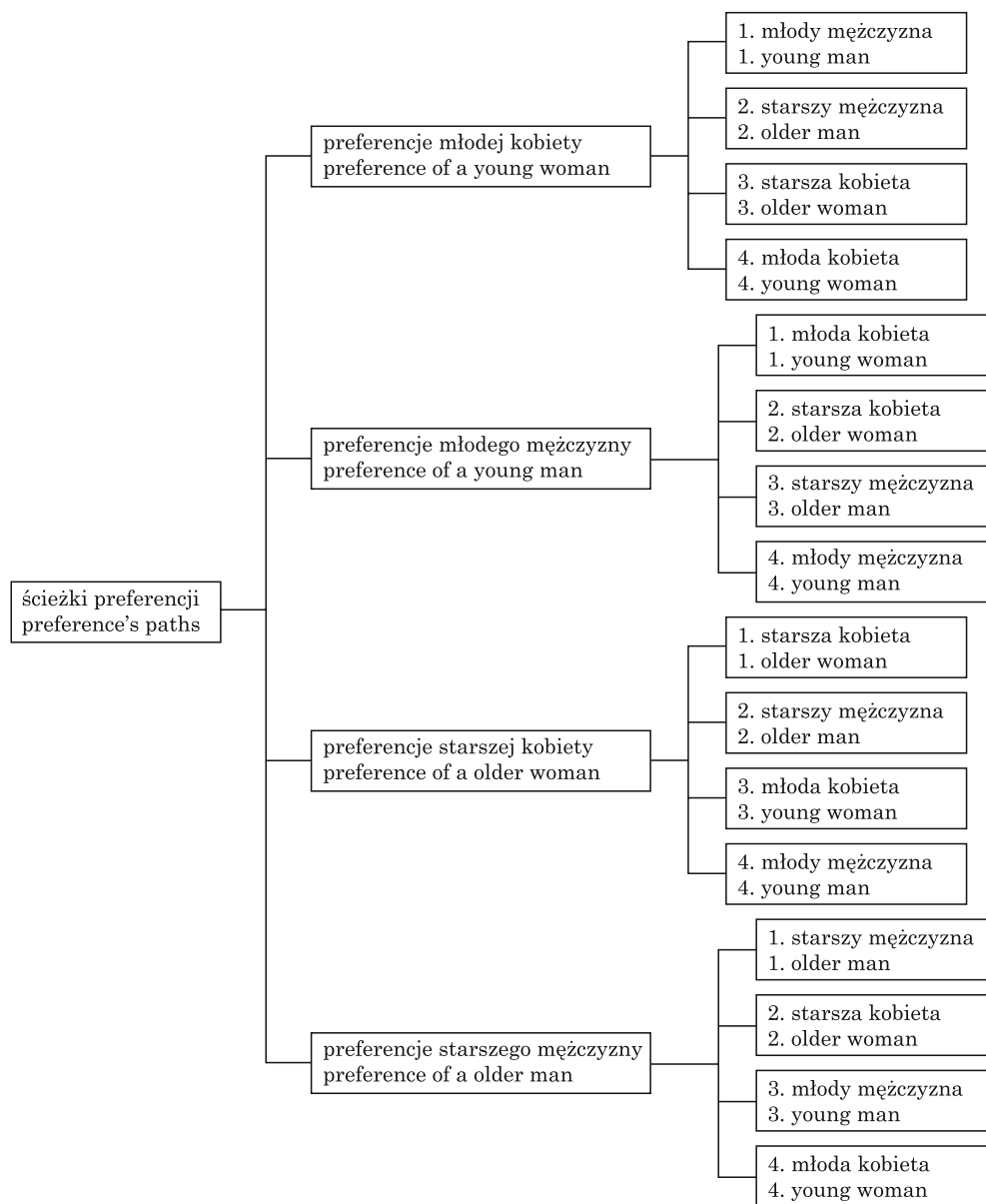
Tabela 1. Ścieżki preferencji dotyczące typu właściciela w każdej z badanych grup

Table 1. Preference's paths of "owner type" in each of the studied groups

Odpowiedzi – kobiety 18–25 lat [%] Responses – women aged 18–25 [%]						Odpowiedzi – kobiety 26 lat i więcej [%] Responses – women aged 26 and over [%]					
Suma [%] Sum [%]						Suma [%] Sum [%]					
A	14	20	29	37	100	A	32	16	36	16	100
B	35	28	18	19	100	B	16	32	8	44	100
C	33	23	28	17	100	C	36	24	32	8	100
D	18	29	25	28	100	D	16	28	24	32	100
Suma [%] Sum [%]						Suma [%] Sum [%]					
100						100					
x						x					
Pref.	B	D	C	A		Pref.	C	D	A	B	
Pref.						Pref.					
Odpowiedzi – mężczyźni 18–25 lat [%] Responses – men aged 18–25 [%]						Odpowiedzi – mężczyźni 26 lat i więcej [%] Responses – men aged 26 and over [%]					
Suma [%] Sum [%]						Suma [%] Sum [%]					
A	65	19	9	7	100	A	38	4	23	35	100
B	7	30	21	42	100	B	12	31	38	19	100
C	9	37	44	9	100	C	4	50	23	23	100
D	19	14	26	42	100	D	46	15	15	23	100
Suma [%] Sum [%]						Suma [%] Sum [%]					
100						100					
x						x					
Pref.	A	C	D	B		Pref.	D	C	B	A	
Pref.						Pref.					

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Rys. 5. Ścieżki preferencji dotyczące typu właściciela dla w każdej z badanych grup

Fig. 5. Preference's paths of owner type in each of the studied groups

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

W wyniku przeprowadzonych badań sformułowano następujące wnioski:

1. W grupie młodych kobiet oraz młodych mężczyzn **potwierdzono wystąpienie efektu płci** – młode kobiety w największym stopniu preferują kupno nieruchomości od mężczyzn, następnie od kobiet, zaś

młodzi mężczyźni w pierwszej kolejności wybierają kupno domu od kobiet, następnie od mężczyzn.

2. W grupie młodych kobiet oraz młodych mężczyzn **potwierdzono znaczenie młodego wieku** jako determinanty wyboru nieruchomości – zarówno młode kobiety, jak i młodzi mężczyźni wybierają

- w pierwszej kolejności kupno od osób młodych w zgodzie z efektem płci (kobiety od młodych mężczyzn, mężczyźni od młodych kobiet).
3. W grupie młodych kobiet i młodych mężczyzn zauważono, że **typem właściciela najmniej preferowanym są osoby z tej samej grupy płci i wieku.**
 4. W grupie starszych kobiet i starszych mężczyzn **nie potwierdzono efektu płci** – starsze kobiety w największym stopniu preferują kupno nieruchomości od kobiet, następnie od mężczyzn, zaś starsi mężczyźni w pierwszej kolejności wybierają kupno domu od mężczyzn, następnie od kobiet.
 5. W grupie starszych kobiet i starszych mężczyzn **potwierdzono znaczenie starszego wieku** jako determinanty wyboru nieruchomości – zarówno starsze kobiety, jak i starsi mężczyźni wybierają w pierwszej kolejności kupno od osób starszych bez zachowania efektu płci (kobiety od starszych kobiet, mężczyźni od starszych mężczyzn).
 6. W grupie starszych kobiet i starszych mężczyzn zauważono, że typem właściciela najmniej preferowanym są osoby młode według efektu płci (starsze kobiety nie chcą kupować nieruchomości od młodych mężczyzn, a starsi mężczyźni – od młodych kobiet).
 7. Wszystkie grupy wiekowe w najmniejszym stopniu chcą kupować nieruchomości od osób młodych. Przyczyna jest nieznana, gdyż nie stanowiła przedmiotu badań – wydaje się, że jest niezależna od samego wieku, lecz związana z przypisaniem pewnych cech osobom młodym, np. nieodpowiedzialności lub nieuczciwości, która wyjaśnia posiadanie domu w tak młodym wieku.
 8. W badaniu dostrzeżono również **symetrię wyników w zakresie ścieżek preferencji.** W grupie młodych kobiet i młodych mężczyzn następuje jednakowe przyporządkowanie typu właściciela do grupy wieku, lecz odwrotne do płci. Podobna symetria występuje również w grupach osób starszych.

DYSKUSJA I PODSUMOWANIE

Przeprowadzone badania dają spójny obraz roli płci i wieku w procesie decyzyjnym kupna nieruchomości w czterech analizowanych grupach wieku i płci.

W każdej z grup potwierdzono znaczącą zmienną preferencję dotyczącą wyboru domu jednorodzinnego w zależności od osoby właściciela. Warto przypomnieć, iż w opisanym procesie transakcyjnym wystąpiła konieczność 3-krotnego spotkania z właścicielem. Wydawać by się mogło, że spotkanie z właścicielem nie powinno warunkować decyzji, gdyż nie wpływa na koszty zakupu domu. W badaniu wykazano, że osoba właściciela ma znaczenie w procesie kupna-sprzedaży nieruchomości. W każdej z grup ustalono ponadto ścieżki preferencji dotyczące „typu właściciela”.

Badanie miało charakter pilotażowy. Kierunki dalszych prac związanych z efektem płci na rynku nieruchomości będą przede wszystkim dotyczyły uwzględnienia badania preferencji na poziomie wyboru zdjęć wykorzystanych w badaniu poprzez zmianę ustalonych kryteriów ich doboru, uwzględnienia innych grup wiekowych oraz uczestnictwa w badaniu pośredników w obrocie na rynku nieruchomości.

PIŚMIENNICTWO

- Adegoke, B., F., Adegoke, O., J., Oyedele, J., B. (2016). Factors influencing women participation in home ownership in Nigeria. *Property Management* 34(1), 67–78.
- Bajtelsmit, V., L., Bernasek, A. (1996). Why do women invest differently than men? *Financial Counseling and Planning*, <http://ssrn.com/abstract=2238> lub <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2238>, dostęp: 18.04.2016.
- Barber, B., M., Odean, T. (2001). Boys will be boys. Gender, overconfidence, and common stock investment. *Quarterly Journal of Economics* 116(1), 261–292.
- Belej, M., Cellmer, R. (2014). The effect of macroeconomic factors on changes in real estate prices on unstable markets – response and interaction. *Acta Sci. Pol. Oeconomia* 13(2), 5–16.
- Bernasek, A., Shwiff, S. (2001). Gender, risk, and retirement. *Journal of Economic issues* 35(2), 345–356.
- Brannon, L. (2002). Psychologia rodzaju. (Type psychology). GWP, Gdańsk.
- Bryx, M. (2006). Rynek nieruchomości: system i funkcjonowanie (The real estate market: system and function). Wydawnictwo Poltext, Warszawa.
- Cellmer, R., Szczepankowska, K. (2014). Simulation modeling in a real estate market. 9th International

- Conference “Environmental Engineering” Vilnius Gediminas Technical University, May 22–23, www.enviro.vgtu.lt. <http://dx.doi.org/10.3846/enviro.2014.113>, dostęp: 18.04.2016.
- Charness, G., Gneezy, U. (2012). Strong evidence for gender differences in risk taking. *Journal of Economic Behavior & Organization* 83(1), 50–58.
- Clare, R. (2004). Why can't a woman be more like a man – gender differences in retirement savings, Association of Superannuation Funds of Australia.
- Cueva, C., Roberts, R., E., Spencer, T., Rani, N., Tempest, M., Tobler, P., N., Herber J., Rustichini, A. (2015). Cortisol and testosterone increase financial risk taking and may destabilize markets. *Scientific reports* 5, 11206, 1–16.
- Czerwinka, M., Rzesutek, M. (2012). Przejawy i uwarunkowania różnic międzypłciowych w zachowaniach inwestycyjnych z punktu widzenia finansów behawioralnych (The indications and determinants of gender differences in investment behaviours from the perspective of behavioural finance). *Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów* 122, 116–129.
- Fisher, P., J. (2010). Gender differences in personal saving behaviors. *Journal of Financial Counseling and Planning* 21(1), 14.
- Gustafsson, P., E. (1998). Gender differences in risk perception. Theoretical and methodological perspectives. *Risk analysis* 18(6), 805–811.
- Harris, C., R., Jenkins, M., Glaser, D. (2006). Gender differences in risk assessment: why do women take fewer risks than men? *Judgment and Decision Making* 1(1), 48–63.
- Jud, G., D., Winkler, D., T. (1998). The earnings of real estate salespersons and others in the financial services industry. *The Journal of Real Estate Finance and Economics* 17(3), 279–291.
- Kicia, M. (2008). Płeć a tolerancja ryzyka w inwestycjach giełdowych (Gender and risk tolerance in stock market investments). *Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. Zarządzanie finansami firm: teoria i praktyka*, 1200, 272–277.
- Kucharska-Stasiak, E. (2006). *Nieruchomość w gospodarce rynkowej (Real estate in a market economy)*. PWN, Warszawa.
- Kulesza, S., Belej, M. (2015). Local real estate markets in Poland as a network of damped harmonic oscillators. *Acta Physica Polonica A*, 127(3–A), 99–102.
- Marcus, A. (1983). Men, women and property. Dealers in real estate in 18th century Aleppo. *Journal of the Economic and Social History of the Orient/Journal de l'histoire economique et sociale de l'Orient* 26(2), 137–163.
- Photogenica. Bank zdjęć i klipów (Photogenica. Bank of photos and clips), <http://photogenica.pl/>, dostęp: 30.12.2015.
- Seagraves, P., Gallimore, P. (2013). The Gender gap in real estate sales. Negotiation skill or agent selection? *Real Estate Economics* 41(3), 600–631.
- Seiler, M., J., Seiler, V., L., Lane, M., A., Harrison, D., M. (2012). Fear, shame and guilt: economic and behavioral motivations for strategic default. *Real Estate Economics* 40(s1), 199–233.
- Stola, E. (2009). Płeć a skłonność do korzystania z kredytów bankowych (Sex vs. propensity for rise bank's credits). *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej* 78, 59–68.
- Stola, E. (2010). Płeć a wybór strategii inwestowania oszczędności (Sex vs. choice of a investment strategy). *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu* 140, 349–356.
- Tyszka, T. (2010). *Decyzje. Perspektywa psychologiczna i ekonomiczna (Decisions. Psychological and economic perspective)*. Wydawnictwo naukowe Scholar, Warszawa.
- Widlak, M., Augustyniak, H., Łaszek, J., Olszewski, K. (2013). *Analiza sektora nieruchomości w Polsce – monitoring cen (An analysis of the real estate sector in Poland – a monitoring of price)*. *Bezpieczny Bank* 4(53), 124–203.
- Zyga, J. (2015). Search for dissimilarity factors for nominally indiscernible facilities. *Real Estate Management and Valuation* 23(3), 65–72.
- Zimbardo, P., H., Gerrig, R., J. (2015). *Psychologia i życie (Psychology and life)*. Wyd. IV. PWN, Warszawa.
- Wojciszke, B. (2015). *Psychologia społeczna (Social psychology)*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

SIGNIFICANCE OF GENDER AND AGE IN THE DECISION – MAKING PROCESS ON THE REAL ESTATE MARKET

ABSTRACT

The subject matter of the article is connected with the non-economic basics of decision-making process on the real estate market, including gender and age of the parties to the transaction and their role in shaping the real estate prices. The effect of the conducted study was an answer to the question: of what significance, during transaction making on the real estate market, is the fact that the parties are of the same (or different) sex as well as of what age they are. It was found that people being attractive to each other in terms of age or gender will negotiate and conduct an investment process in a different manner than if there were no similar preferences. The subject of the study was land properties built-up with single-family houses. The study was carried out using a questionnaire form limited by the time allotted to the respondents for answering subsequent questions. The results were determined basing on the percentage of given answers in order to define the preference paths of a preferred owner type.

Key words: sex, age, male – female effect, real estate market

WPŁYW WYBRANYCH ROZWIĄZAŃ URBANISTYCZNYCH NA DOSTĘPNOŚĆ PRZESTRZENNĄ TERENÓW ZIELENI – PRZYKŁAD WROCŁAWSKIEGO OŁBINA

Katarzyna Chrobak✉, Piotr Kryczka

Studenckie Koło Naukowe Gospodarki Przestrzennej, Katedra Urbanistyki i Procesów Osadniczych,
Wydział Architektury, Politechnika Wrocławska
ul. Bolesława Prusa 53/55, 50-317 Wrocław, **Polska**

ABSTRAKT

Wysoki napór inwestycyjny charakteryzujący kształtowanie współczesnych, intensywnie zagospodarowanych zespołów mieszkaniowych, jak i niskie zainteresowanie rewitalizacją starszych osiedli, w szczególności w aspekcie społecznym, doprowadziły do sytuacji, w której silnie zurbanizowane dzielnice miast nie wytwarzają miejsc spotkań inspirujących lokalną społeczność.

Artykuł zawiera przegląd problemów występujących w miastach, związanych z uwarunkowaniami przyrodniczymi oraz ich społecznymi efektami. W opracowaniu scharakteryzowano współczesne idee urbanistyczne, których implementacja wiąże się z pozytywnym gospodarowaniem środowiskiem. W rezultacie, uwzględniając kwerendę terenową i analizy geoprzestrzenne GIS, skomponowano wytyczne do implementacji rozwiązań urbanistycznych opartych na wprowadzaniu zieleni w przestrzeń osiedla (m.in. *pocket garden*, *parklet*, zielen wertykalna czy *water square*). Na podstawie waloryzacji wrocławskiego Ołbina zaproponowano wdrożenie rozwiązań poprawiających dostępność przestrzenną do terenów zieleni. We wnioskach podkreślono istotę budowania miejsc ważnych dla lokalnej społeczności, które powinny być zagospodarowywane efektywnie w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju.

Słowa kluczowe: network analysis, struktura GRID, parklet, pocket garden, zielen wertykalna, mała retencja

WSTĘP

Silna urbanizacja i współczesne procesy rozwojowe powodują wiele problemów przestrzennych. Wiążą się one z osiedlami deweloperskimi powstającymi w oparciu o permissywne wskaźniki urbanistyczne zapisane w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego lub decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, m.in. niewystarczający wskaźnik powierzchni biologicznie czynnej, zbyt

wysoki wskaźnik maksymalnej powierzchni zabudowy (Zachariasz 2006). Problemy te dotyczą również trudności z jaką wiąże się proces rewitalizacji istniejących, aczkolwiek zdegradowanych osiedli mieszkaniowych (Wolski 2003). Uwarunkowania te doprowadziły do wykształcenia się chaosu przestrzennego związanego z występowaniem stref nieciągłości w zabudowie, brakiem uporządkowania obszarów zieleni urządzonej i deficytem przestrzeni publicznych stanowiących istotny zasób społeczny. Nieefektywne

✉kasia.chrobak94@gmail.com

korzystanie z przestrzeni, przede wszystkim poprzez niewydajne wykorzystanie zysku lokalizacji, skutkuje wytworzeniem się grupy problemów ekonomicznych. Odnosi się do nich brak całościowego ujęcia procesu rewitalizacji realizowanego poprzez punktowe nakłady inwestycyjne wzmacniające dysproporcje. Zidentyfikowane wcześniej problemy środowiskowe, przestrzenne i ekonomiczne wpływają negatywnie na poziom życia i funkcjonowanie społeczeństwa, które odczuwa brak przynależności do miejsca zamieszkania pozbawionego przestrzeni ważnych dla lokalnych społeczności. Skutkiem jest polaryzacja społeczna użytkowników prowadząca do dezintegracji społecznej i narastania sytuacji konfliktowych (Mironowicz 2016).

Efektom przestrzennej antropopresji jest fakt, że mieszkańcy miast i zurbanizowanych stref podmiejskich odnotowują deficyt przestrzeni będących miejscami umożliwiającymi realizowanie codziennej rekreacji. W związku z tym za przedmiot badań obrano analizę efektywnego zagospodarowywania przestrzeni publicznych różnymi formami zieleni miejskiej, identyfikując jednocześnie potencjał stref intensywnie zagospodarowanych. Za cel opracowania przyjęto stworzenie wytycznych implementacyjnych dla wybranych rozwiązań urbanistycznych w obszarach intensywnie zurbanizowanych na przykładzie wrocławskiego osiedla Ołbin. Wykorzystanie technik analitycznych metodami gisowymi w badaniach dostępności przestrzennej jako takiej staje się coraz popularniejszym tematem wskazującym na wyraźną potrzebę racjonalnego kształtowania i analizowania struktur przyrodniczych, w tym zieleni miejskiej (Urbański 2008).

Tereny zieleni miejskiej mają istotny wpływ na sposób postrzegania miasta. Jednoznacznie wskazuje się, że charakter obszarów zurbanizowanych odzwierciedlony jest w jakości przestrzeni, mierzonej poprzez liczbę mieszkańców z chęcią w niej przebywającej. Geoffrey A. Jellicoe twierdził, że „zakładane parki stają się odbiciem społeczeństwa i jego potrzeb” (1991, 373). Obecnie dostępność do terenów zieleni uznaje się za równie istotną, jak do terenów usług podstawowych. Wskazuje na to fizjologiczna potrzeba

kontaktu z zielenią oraz fakt, że ponad 80% Europejczyków zamieszkuje tereny miejskie (Zachariasz 2006). W związku z tym zieleń miejska odgrywa kluczową rolę w funkcjonowaniu społeczności, a jej rola podkreślana jest w wielopłaszczyznowych aspektach. Autorzy z dziedziny architektury krajobrazu, urbanistyki, ochrony środowiska i socjologii w szczególności wskazują na społeczne, promocyjne, estetyczne, edukacyjne i ekonomiczne znaczenie zieleni w miastach. W szczególności w tym zakresie wskazywane są efekty i walory sytuowania zieleni takie jak:

- kształtowanie proekologicznych postaw młodszych pokoleń,
- zwiększanie wartości rynkowej nieruchomości,
- podnoszenie atrakcyjności obiektów usługowych,
- podkreślanie walorów estetycznych architektury,
- humanizowanie przestrzeni zurbanizowanej,
- ogólnodostępność,
- redukcja negatywnych efektów miejskiej wyspy ciepła,
- zwiększanie zdolności retencyjnych miasta,
- ograniczanie agresji i wzmacnianie więzi międzyludzkich (Janicka 2016, Sobczyńska 2014, Szulc 2013).

Wynikiem wyszczególnionych efektów i walorów zieleni może być poprawa jakości życia mieszkańców. Warto jednak podkreślić, że jedynie zdrowa i właściwie uformowana roślinność może warunkować uzyskanie wymienionych efektów, w szczególności w odniesieniu do społecznego znaczenia zieleni, które w połączeniu z aspektami przestrzennymi stanowi główny przedmiot prezentowanego opracowania.

Wspomniane wcześniej trendy deweloperskie powodują intensywne wykorzystanie powierzchni działek budowlanych, co prowadzić może do redukcji miejsc publicznych i półpublicznych o charakterze rekreacyjnym, w których sytuowane są obiekty sportowe z zielenią towarzyszącą (Współczesne miasto... 2015). Zestawiając ten fakt z deficytem wolnej przestrzeni miejskiej w obszarach intensywnie zagospodarowanych, należy wskazać potrzebę kreowania innych, nowych form zieleni. Skwery i parki stanowią wielofunkcyjne przestrzenie miejskie, jednak zajmują znaczne areale, w związku z czym należy rozważać

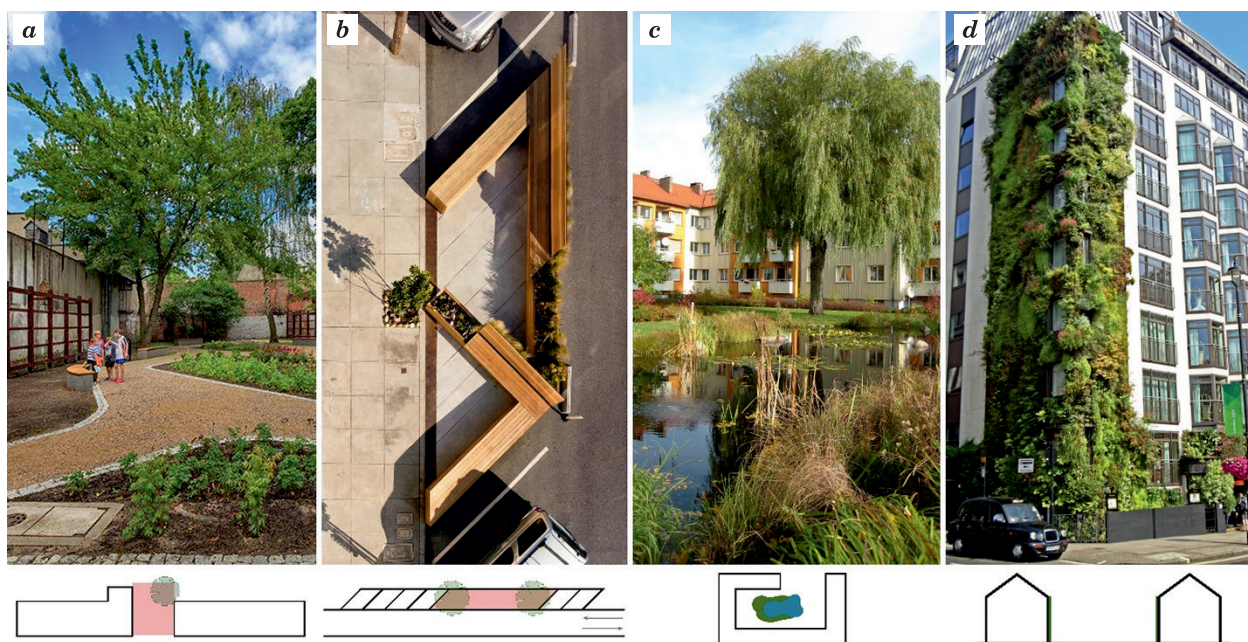
kształtowanie mniejszych, lecz bardziej dostępnych form zieleni, uzupełniając je o formy detalu urbanistycznego, który wytworzy swoisty design miejski. Poprzez zastosowanie rozwijających się technologii nowe formy mogą dorównywać swoją funkcjonalną wydajnością większym enklawom zieleni (Janicka 2016, Współczesne miasto... 2015).

NOWE TRENDY W KSZTAŁTOWANIU PRZESTRZENI

Jednym ze współczesnych rozwiązań urbanistycznych, którego sposób zagospodarowania stanowi odpowiedź na przyrodnicze problemy osiedli śródmiejskich jest *pocket garden*, czyli tzw. park kieszonkowy (rys. 1a). Jest to niewielki obszar zieleni, lokalizowany w nieciągłościach zabudowy tworzący synergii pomiędzy budynkami i terenami zieleni.

Sposób jego zagospodarowania wiąże się ze spełnianiem funkcji retencyjnych, z jednoczesnym zapewnianiem wysokich walorów społeczno-przyrodniczych, np. poprzez usytuowanie obiektów małej architektury czy zapewnianiem mieszkańcom przestrzeni do rekreacji (The Technical... 2009).

Kolejnym rozwiązaniem jest *parklet* stanowiący poszerzenie przestrzeni przeznaczonej dla pieszych w obrębie korytarzy komunikacyjnych (rys. 1b). Lokalizacja osiedli śródmiejskich determinuje istnienie w ich obrębie ulic o wysokim natężeniu ruchu, które zdominowane przez transport indywidualny i parkingi usytuowane wzdłuż nich niejednokrotnie pomniejszają przestrzeń przeznaczoną dla pieszych również generujących wysoki ruch związany z lokalizacją obiektów usługowych. *Parklet* jest to niewielka platforma wydzielana poprzez przekształcenie miejsc parkingowych zlokalizowanych wzdłuż ulic na prze-

Rys. 1. Wybrane rozwiązania urbanistyczne: a – pocket garden (Łódź, Polska); b – parklet (San Francisco, Stany Zjednoczone Ameryki Północnej); c – mała retencja (Malmö, Szwecja); d – zielen wertykalna (Londyn, Anglia)

Fig. 1. Selected urban solutions: a – pocket garden (Łódź, Poland); b – parklet (San Francisco, USA); c – small-scale water retention (Malmö, Sweden); d – vertical greenery (London, England)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: a – Laska i in. (2016); b – City of San Francisco (2015); c – Vendena (2011); d – Blanc (2012)

Source: own elaboration based on: from left: a – Laska i in. (2016); b – City of San Francisco (2015); c – Vendena (2011); d – Blanc (2012)

strzenie służące mieszkańcom. Lokalizacja *parkletu* powinna być warunkowana istnieniem obiektów usługowych, jak również usług w parterach, które generują potoki ruchu pieszych. Jego zagospodarowanie wiąże się z sytuowaniem obiektów małej architektury w postaci siedzisk oraz nasycaniem zielenią, dzięki czemu tworzona przestrzeń uzyskuje wysoką wartość społeczno-środowiskową (City of Philadelphia 2016).

W związku z niewielką ilością dostępnej przestrzeni, i jednocześnie deficycie powierzchni biologicznie czynnych, konieczne jest poszukiwanie alternatywnych rozwiązań nasycania miasta zielenią w stosunku do zazieleniania powierzchni poziomych. Jednym z nich jest wprowadzanie zieleni wertykalnej w postaci bluszczu lub bylin na ścianach budynków (rys. 1d). Zabieg ten przyczynia się do wzrostu wartości przestrzeni w intensywnie zagospodarowanych

osiedlach śródmiejskich, zarówno poprzez osłabienie negatywnego wpływu miejskiej wyspy ciepła, jak również poprawę jakości powietrza atmosferycznego, mając jednocześnie pozytywny wpływ na kreowanie krajobrazu miejskiego (Patro i Koper 2016).

Niedobór powierzchni biologicznie czynnych skutkuje również zaburzeniem stosunków wodnych, dlatego też zasadne jest wprowadzanie elementów związanych z małą retencją (rys. 1c). W silnie zurbanizowanej przestrzeni śródmieścia może być to realizowane poprzez gromadzenie wody opadowej w zbiornikach podziemnych, która następnie wykorzystywana jest do nawadniania roślin czy celów sanitarnych (City of Rotterdam 2013). Zwiększanie zdolności retencjonowania wody wiąże się również z zagospodarowywaniem wnętrza kwartałów zabudowy, poprzez tworzenie trawiastych pasów bufo-

Rys. 2. Morfologia osiedla Olbin z wyróżnioną zdegradowaną tkanką i nieciągłościami w zabudowie

Fig. 2. Morphology of Olbin estate with highlighted degraded area and gaps in the development

Źródło: opracowanie własne na podstawie Fotopolska.eu (2015)

Source: own elaboration based on Fotopolska.eu (2015)

rowych, czyli lekko pochylonych powierzchni, które zapewniają powolny odpływ wód opadowych (Wagner i Krauze 2014). Zasadne jest również wprowadzanie w przestrzeń międzykwateralową oczek wodnych, tzw. *water squares*, które gromadzą wodę opadową podczas intensywnych opadów, tworząc tymczasowy zbiornik spowalniający odpływ wód do gruntu (City of Rotterdam 2013). Wprowadzanie tego typu rozwiązań stanowi nie tylko zapobieganie podtopieniom, ale także wiąże się z poprawą jakości przestrzeni wewnątrz kwaterałów zabudowy.

Badania dostępności przestrzennej przeprowadzono na wrocławskim Ołbinie, zlokalizowanym w centralnej części miasta. Jest to XIX-wieczne osiedle śródmiejskie charakteryzujące się dominacją funkcji mieszkaniowej, z zabudową ukształtowaną w typie kwateralowym. W związku z wyszczególnionymi cechami, obszar Ołbina posiada wysoką intensywność zabudowy, a tym samym wskaźnik gęstości zaludnienia, kształtujący się według danych z 31.12.2016 r., wynosi $21\,466\text{ os.} \cdot \text{km}^{-2}$, a jego wartość stanowi jedną z najwyższych w mieście (System Informacji Przestrzennej Wrocławia 2017). W wyniku perturbacji historycznych, jak również ograniczania nakładów finansowych na rewaloryzację i braku poczucia przynależności do najbliższej przestrzeni, tkanka osiedla uległa częściowej degradacji, co zauważalne jest przede wszystkim w wymiarze architektoniczno-urbanistycznym (m.in. nieciągłości w XIX-wiecznej zabudowie kamienicowej i nieefektywne wykorzystanie przestrzeni wewnątrzkwartałowej; rys. 2).

Wybór obszaru badań podyktowany został zidentyfikowanymi problemami charakteryzującymi silnie zurbanizowane osiedla śródmiejskie, które bezpośrednio oddziałują na sposób funkcjonowania społeczeństwa. Wyróżnia się grupę problemów środowiskowych związanych przede wszystkim z deficytem powierzchni biologicznie czynnych. Zwiększanie powierzchni stref zieleni może stanowić istotny zasób ekologiczny, a jednocześnie umożliwiać zagospodarowanie w sposób podnoszący wartość społeczną przestrzeni publicznych, tzn. wytwarzać pakiet ofert zachęcających do przebywania w nich. Zagadnienia środowiskowe odnoszą się również do wzrostu zanie-

czyszczenia powietrza spowodowanego niską emisją i wysokim natężeniem ruchu w centrum miasta.

MATERIAŁ, METODY I OBSZAR BADAŃ

W celu rozwiązania zdefiniowanych wcześniej problemów obszaru badań, konieczne jest uwzględnienie analiz poprzedzonych inwentaryzacją urbanistyczną i procesem gromadzenia i weryfikacji danych. W ramach badań przeprowadzono inwentaryzację urbanistyczną oraz przegląd literatury, mając na celu odnalezienie współczesnych tendencji kształtowania wysoce zurbanizowanych przestrzeni śródmiejskich. W opracowaniu zaproponowano wykorzystanie narzędzi analiz geoprzestrzennych GIS do zbadania dostępności przestrzennej mieszkańców do przestrzeni publicznych charakteryzujących się m.in. wysokimi wartościami ekologicznymi i społecznymi, które wyszczególniono we wstępie. Analizy te, w uzupełnieniu o własne doświadczenia projektowe, wspomogą identyfikację potencjału obszaru i tworzenie na jego podstawie mapy wskazań do implementacji wybranych rozwiązań urbanistycznych.

Zbadanie rzeczywistego potencjału osiedla i klasyfikacji obszarów na potrzeby analiz dostępności musi być poprzedzone przeprowadzeniem inwentaryzacji urbanistycznej. Na jej podstawie sporządzono klasyfikację obszarów zieleni, wyróżniając tereny określone jako posiadające wysoki walor społeczno-przyrodniczy, rozumiane jako przestrzenie o charakterze ogólnodostępnym, które stanowią miejsca spotkań lokalnej społeczności dzięki stwarzaniu szerokiej oferty rekreacyjnej i usytuowaniu obiektów małej architektury będących jednocześnie elementami pełniącymi funkcje ekologiczne związane ze spełnianiem funkcji retencyjnych i ochroną bioróżnorodności.

Zidentyfikowanie problemów i przeprowadzenie inwentaryzacji urbanistycznej posłużyło do wyboru rozwiązań urbanistycznych, których implementacja jest możliwa na obszarze Ołbina. W związku z wysoką intensywnością zabudowy i niewielką ilością dostępnej przestrzeni zasadne jest poszukiwanie rozwiązań ukierunkowanych na efektywne zagospodarowywanie przestrzeni łączące w sobie spełnianie funkcji społecznych i środowiskowych.

ANALIZA I WYNIKI

Implementacja współczesnych rozwiązań urbanistycznych w silnie zurbanizowanych obszarach miast powinna być poprzedzona analizami, które wskażą zasadność oraz faktyczną potrzebę ich realizacji. Prócz spełniania potrzeb społeczeństwa, weryfikowanych np. w drodze kwestionariuszy rozmowy, dla urbanisty istotne jest wyznaczenie oraz wskazanie obszarów wymagających wsparcia. W tym celu należy przeprowadzić analizy dostępności przestrzennej prezentujące obsługę mieszkańców względem badanego zjawiska. Jednak etapem poprzedzającym analizy są działania dotyczące gromadzenia danych. Do budowy modelowej dostępności przestrzennej wykorzystano otwarte zasoby wektorowe OpenStreetMap (w skrócie OSM), które zweryfikowano i częściowo zmodyfikowano ze względu na brak kontroli jakości wprowadzanych danych do bazy (Cichoński i Dębińska 2012). Do uzupełnienia danych wektorowych OSM wykorzystano zasoby Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia. Na tej podstawie zagregowano pięć warstw danych. W pierwotnej fazie sklasyfikowano występujące w ramach osiedla obszary zieleni oraz wody powierzchniowe. Kolejno zweryfikowano oraz uzupełniono bariery przestrzenne rozumiane jako pionowe elementy przestrzeni uniemożliwiające swobodny ruch pieszych, sklasyfikowane jako obiekty budowlane oraz ogrodzenia. W kolejnych etapach weryfikowano sieć dróg transportu kołowego i szynowego oraz stworzono sieć ciągów pieszych poprawną pod względem topologicznym. Ostatnią warstwą danych były punkty adresowe wyróżniające budynki spośród obiektów budowlanych oraz punkty wysokościowe określające maksymalną wysokość budynków. W kolejnych krokach zwaloryzowano obszary zieleni osiedlowej, w których za cel badawczy obrano badanie dostępności do terenów zieleni o wysokich walorach społeczno-przyrodniczych.

Odpowiednio przygotowane dane wektorowe stanowią podstawę do budowania elementów modelu dostępności przestrzennej z wykorzystaniem platformy ArcGIS. W ramach badań dostępności zweryfikowano analizy przestrzenne *network analysis* (analizy networkowe) oraz analizy GRID w formie

struktur rastrowych. Wykorzystanie modelu analiz networkowych w odniesieniu do badania dostępności przestrzennej do terenów zieleni o wysokich walorach społeczno-przyrodniczych uwzględnia możliwość odzwierciedlenia przemieszczeń ludności w ramach topologicznej sieci ciągów pieszych, które w uzupełnieniu o bariery przestrzenne kreują model przestrzeni rzeczywistej oddającej potencjalne potoki ruchu. Oczwisty jest fakt, że model jedynie kreuje przestrzeń rzeczywistą poprzez odzwierciedlenie płaskiego terenu uzupełnionego o budynki, budowle i ogrodzenia, jednak wykazuje wysoki charakter użyteczności analitycznej. Ze względu na charakter badania, przyjęto, że przeciętny człowiek spacerujący w kierunku terenów zieleni, porusza się z prędkością 3 km h^{-1} .

Efektym wymodelowanej analizy dostępności jest stworzenie obszaru obsługi, w której wizualizacja danych może być prowadzona w formie poligonów obsługi, bądź przypisana do wartości czasowego kosztu przemieszczenia człowieka na odcinkach sieci pieszej. Ze względu na modelowe wygenerowanie poligonowego poziomu obsługi pojawiają się elementy poligonów, które częściowo wkraczają w obszary de facto nieobsługiwane przez obszary zieleni, jednak są one niewielką częścią analizy. Można zatem uznać je za nieistotne, a model wskazać jako wartościowy dla uzmysłowienia i zobrazowania faktycznych tendencji przestrzennych ludzi. Istotnym aspektem badania jest weryfikacja poziomu obsługi mieszkańców, rozumianego jako czas dojścia każdego mieszkańca osiedla do wartościowych terenów zieleni. W związku z brakiem udostępniania danych dotyczących liczby mieszkańców w budynkach, należało oszacować tę wartość, przyjmując wiele założeń. W wyniku inwentaryzacji urbanistycznej przyjęto, że:

- średnia wysokość kondygnacji budynków wynosi 4 m ($H = 4 \text{ m}$); średnia powierzchnia użytkowa przypadająca na 1 mieszkańca wynosi 20 m^2 ($P_u = 20 \text{ m}^2$); powierzchnia zabudowy budynków mieszkalnych jest nie mniejsza niż 20 m^2 ($P_b \geq 20 \text{ m}^2$); wysokość budynków mieszkalnych jest nie mniejsza niż 8 m ($H_{\max} \geq 8 \text{ m}$).

Dla tak określonych założeń wyznaczono liczbę kondygnacji (z uwzględnieniem maksymalnych punktów wysokościowych – $H_{\max}$) ze wzoru:

$$K = (H_{\max} \cdot H^{-1}) - 1; K \in N$$

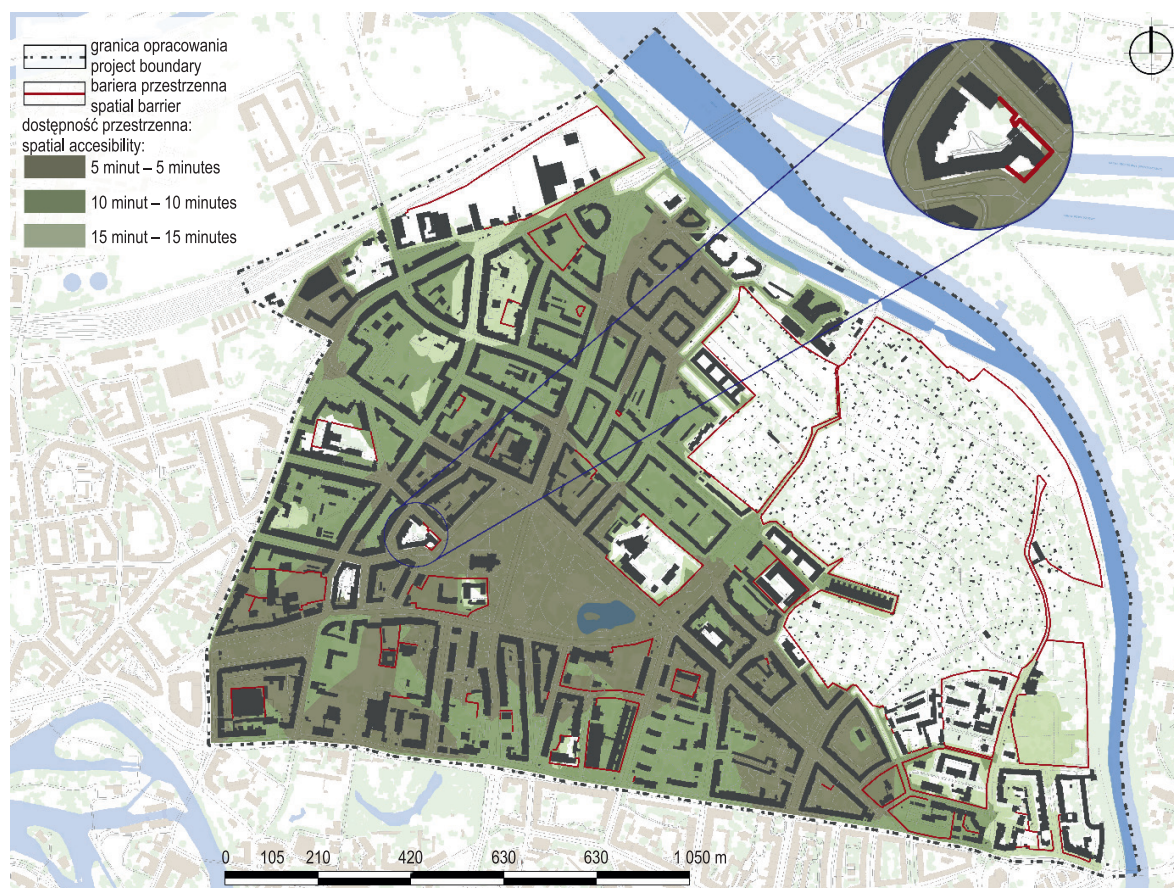
Finalnie do każdego budynku przypisano liczbę mieszkańców, wykorzystując wzór:

$$M = (0,9 \cdot P_b \cdot K) \cdot P_u^{-1}; M \in N$$

Obliczona w ten sposób liczba ludności wymaga skonfrontowania z istniejącym zagospodarowaniem, w szczególności z wyłączeniem z obliczeń obiektów usługowych, które nie generują dodatkowej liczby osób zamieszkujących osiedle. Wyłączenie usług z badania poziomu obsługi mieszkańców jest elementem naturalnym, gdyż powierzchnia użytkowa usług nie stanowi miejsca zamieszkania, tym samym

włączenie jej do analiz nieadekwatnie zwiększyłoby liczbę mieszkańców w poligonach dostępności, a tym samym wskaźnik obsługi mieszkańców. Warto jednak podkreślić, że samo występowanie lokali usługowych, w szczególności w parterach budynków mieszkalnych, jest pozytywnym elementem zagospodarowania przestrzeni, który stanowi możliwość generowania dodatkowych potoków ruchu pieszego (rys. 3).

Przyjęte założenia są odniesieniem do kształtu wrocławskiego Ołbina oraz typu występującej tam zabudowy. Przyjęcie powierzchni zabudowy budynków mieszkalnych nie mniejszej niż 20 m² oraz wysokości nie mniejszej niż 8 m umożliwiło wykluczenie obiektów budowlanych, które nie są budynkami

Rys. 3. Dostępność przestrzenna do terenów zieleni o wysokich walorach społeczno-przyrodniczych, analiza networkowa – poligony dostępności

Fig. 3. Spatial accessibility to green areas with high socio-environmental values, network analysis – polygons of accessibility

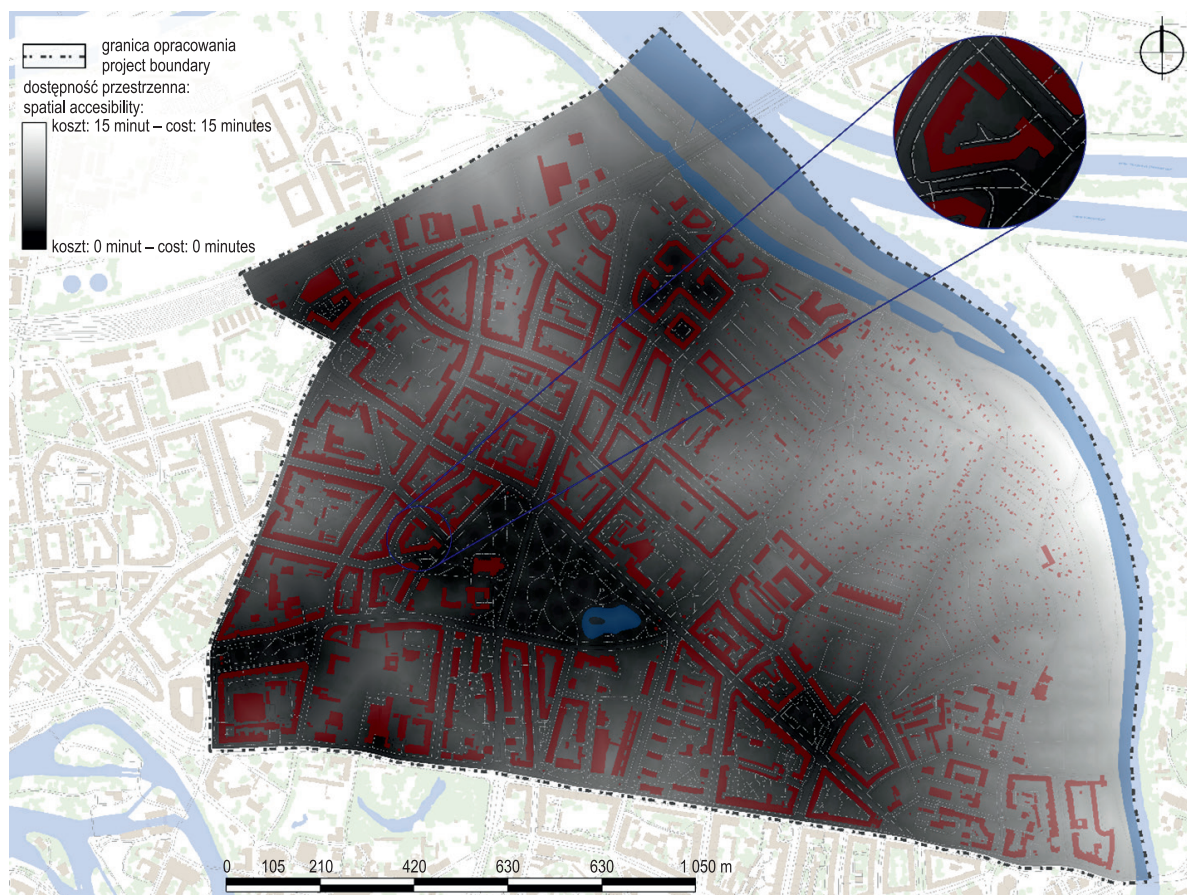
Źródło: opracowanie własne

Source: own elaboration

mieszkalnymi (w szczególności altan ogrodowych zlokalizowanych na znacznym areale rodzinnych ogrodów działkowych), a zatem nie są potencjalnym generatorem liczby ludności zamieszkującej Olbin. W ramach obliczonego poziomu obsługi mieszkańców zauważono, że w strefie 5-minutowego dojazdu do terenów zieleni mieszka blisko połowa mieszkańców osiedla, natomiast w strefie 15-minutowej prawie wszyscy mieszkańcy (tab. 1).

Inną metodą badania dostępności przestrzennej jest analiza na rastrach w strukturze GRID. W jej ramach zasteryzowano wcześniej omówione warstwy danych, jak również przyjęto komórkę danych wielkości 1 m × 1 m. Następnie sklasyfikowano raster

wyjściowy zawierający sumę nadanego oporu przestrzennego rozumianego jako przypisanie do każdej komórki wartości kosztu przemieszczania się mieszkańca osiedla. Finalnie model umożliwia stworzenie rastra dostępności przestrzennej, który uwzględnia lokalizację obszarów zieleni o wysokich walorach społeczno-przyrodniczych oraz koszt przemieszczania się względem nich. Wizualizację rastra dostępności przestrzennej można kreować dwojako. Pierwszą metodą jest prezentowanie wartości za pomocą gradientu koloru (*stretched values*), w którym faktyczne wartości komórek przechodzą płynnie między sobą (rys. 4). Można wykorzystać również metodę zgrupowania wartości (*grouping values*), dla których możliwe

Rys. 4. Dostępność przestrzenna do terenów zieleni o wysokich walorach społeczno-przyrodniczych, analiza na rastrach/ struktura GRID

Fig. 4. Spatial accessibility to green areas with high socio-environmental values, raster analysis/the GRID structure

Źródło: opracowanie własne

Source: own elaboration

Tabela 1. Poziom obsługi mieszkańców osiedla Ołbin do terenów zieleni o wysokich walorach społeczno-przyrodniczych

Table 1. The level of service of inhabitants of the Ołbin estate to green areas with high socio-environmental values

Numer strefy Number of zone	Dostępność czasowa [min] Time accessibility [min]	Liczba mieszkańców [os.] Population [pers.]	Kumulowany odsetek obsługi [%] Cumulative percentage of availability [%]
I	0,0–2,0	7 766	14,05
II	2,1–5,0	18 292	47,14
III	5,1–7,0	13 576	71,70
IV	7,1–10,0	10 367	90,45
V	10,1–15,0	5 216	99,89

Źródło: opracowanie własne

Source: own elaboration

jest zbudowanie konkretnych przedziałów wartości czasowych dla buforów dostępności.

OMÓWIENIE WYNIKÓW I DYSKUSJA

W budowaniu modelu rozwoju środowiskowego osiedli o wysokiej intensywności zagospodarowania przestrzennego istotne jest racjonalizowanie działań związanych z humanizowaniem przestrzeni. Badanie dostępności przestrzennej jest istotnym elementem optymalizującym proces projektowania, który ułatwi wyznaczanie miejsc wymagających wsparcia, nie tylko w odniesieniu do omawianego tematu, ale również innych elementów stanowiących formy zagospodarowania przestrzeni czy faktorów formujących strukturę miasta. Analizy networkowe oraz analizy GRID są uproszczonym obrazem rzeczywistości, niemniej jednak stanowią istotną podstawę badawczą. Wyniki modelowania w analizach przestrzennych (*network analyst*) szczegółowiej odzwierciedlają morfologię czasoprzestrzeni niż analizy w strukturze rastrowej. Wektorowy wynik analiz networkowych umożliwia ponadto prowadzenie dalszych badań dotyczących poziomu obsługi mieszkańców.

Należy stwierdzić, że osiedle cechuje wysoki wskaźnik dostępności czasowej do terenów zieleni – parków i skwerów. Jednocześnie warto zauważyć,

że istotne byłoby zwiększenie dostępności do terenów zieleni osób zamieszkujących obszary słabiej obsługiwane. Zwiększenie obsługi dotyczyć powinno realizacji mniejszych enklaw zieleni wyposażonych w elementy małej architektury, które odpowiadają współczesnym tendencjom urbanistycznym omawianym na wcześniejszym etapie opracowania.

Realizacji założeń urbanistycznych sprzyjać może zidentyfikowany potencjał osiedla. W jego ramach mieszczą się obszary już istniejącej zieleni, które należy sukcesywnie rewaloryzować oraz wprowadzać nowe nasadzenia, które stworzą spójny system zieleni. W ramach potencjału mieszczą się również szeroko rozbudowane usługi oraz usługi w parterach budynków stanowiące źródło i cel przemieszczeń ludności. Dominująca zabudowa obrzeżna w typie kwartałowym stwarza szansę kreowania miejsc półpublicznych wewnątrz kwartałów, które obecnie nie wytwarzają pakietu ofert rekreacyjnych. Warto rozpatrzenia są również nieciągłości w zabudowie oraz ściany zewnętrzne budynków, których konstrukcja umożliwi realizację zieleni wertykalnej. Paradoksalnie potencjał mają również korytarze transportowe o wysokim natężeniu ruchu, których szerokość w liniach rozgraniczających umożliwia prowadzenie przekształceń. Zlokalizowane na terenie osiedla rodzinne ogrody działkowe, będące obszarem zieleni prywatnej, stwarzają niebagatelny potencjał przekształceń strukturalnych w kierunku częściowego upubliczniania przestrzeni.

Naturalną konsekwencją analizy potencjału było stworzenie mapy wskazań implementacyjnych dla wybranych rozwiązań urbanistycznych Ołbina. Założono, że wyznaczona w drodze inwentaryzacji urbanistycznej zieleni o wysokich walorach społeczno-przyrodniczych stanowi istotny zasób do kreowania struktury zieleni i przestrzeni publicznych osiedla, dlatego też wymaga zachowania i ochrony (rys. 5). Uzupełnieniem tej struktury są również istniejące skwery. Wyznaczono te, które wymagają rewaloryzacji, np. poprzez dodatkowe nasadzenia zieleni oraz umieszczanie w ich obszarze obiektów małej architektury, tak by mogły stanowić miejsce przebywania lokalnej społeczności. Proponuje się ponadto

włączenie w strukturę przestrzeni publicznych osiedla dużego obszaru zieleni związanego z terenem prywatnych ogrodów działkowych, który otrzymał wysoką ocenę w procesie analizy potencjału, poprzez przekształcenie go na obszar o charakterze półpublicznym. W tym ujęciu funkcja ogrodów działkowych zostałaby zachowana, jednakże zagospodarowanie wiązałoby się również z wyznaczeniem ogólnodostępnych ścieżek pieszych i przestrzeni publicznych. Rozwiązanie takie zapewni wzrost wartości społecznej obszarów, poprzez stworzenie miejsca integracji lokalnej społeczności. W związku z proponowanym przekształceniem wyznaczono również oś przechodzącą przez teren ogrodów działkowych, wiążącą system zieleni osiedlowej z systemem zieleni nadodrzańskiej,

której zagospodarowanie powinno wiązać się z funkcjami rekreacyjnymi. Uzupełnieniem systemu zieleni osiedlowej jest również wprowadzanie mniejszych obszarów zieleni, w związku z dużą intensywnością zagospodarowania osiedla i wyznaczoną w drodze analiz geoprzestrzennych niewielką dostępnością do obszarów zieleni w krótszym koszcie czasowym, takich jak parki kieszonkowe, których lokalizowanie wiąże się z wypełnianiem stref nieciągłości w zabudowie czy też *parklety* umiejscowione w liniach rozgraniczających drogi o dużym natężeniu ruchu, w pobliżu występowania obiektów o funkcji usługowej. Jako uzupełnienie systemu zieleni wyznaczono ponadto fasady, na których proponuje się wprowadzenie zieleni wertykalnej. Ważne jest również odpowiednie zago-

Rys. 5. Model rozwoju środowiskowego na przykładzie wrocławskiego Ołbina

Fig. 5. Model of environmental development on the example of Ołbin, Wrocław

Źródło: opracowanie własne

Source: own elaboration

spodarowanie wnętrza kwartałów zabudowy. Bazując na przeprowadzonych analizach geoprzestrzennych, wskazano wnętrza kwartałów charakteryzujące się najmniejszą dostępnością do urządzonych terenów zieleni jako priorytetowo wymagające przeprowadzenia procesu rewaloryzacji opierającej się na takim zagospodarowaniu, które doprowadzi do podniesienia wartości ekologicznych i społecznych np. poprzez wprowadzanie rozwiązań retencjonowania wody w połączeniu z rozwojem funkcji rekreacyjnych (rys. 5).

Wyniki prezentowane na mapie (rys. 5) są maksymalnym wykorzystaniem przestrzeni pod funkcje rekreacyjne i środowiskowe, zatem ich częściowa, ale racjonalna implementacja, będzie również uzasadniona.

PODSUMOWANIE

Wykorzystanie analiz geoprzestrzennych w celu badania dostępności przestrzennej stanowi ważne narzędzie w optymalizacji procesu planowania. Niejednokrotnie jednak proces ten jest utrudniony w związku z problemami występującymi na etapie pozyskiwania danych, które charakteryzują się brakiem spójności. Dlatego też konieczna jest ich weryfikacja, a w przypadku wykonywania analizy networkowej, również budowa sieci ciągów pieszych poprawnych pod względem topologicznym. Jest to proces długotrwały, jednakże jego wynik daje pewność poprawności przeprowadzanych analiz, a przygotowane dane mogą być wykorzystywane wielokrotnie przez różnych użytkowników.

W związku z deficytem dostępnych przestrzeni otwartych występują liczne konflikty w procesie planowania. W sytuacji, w której silnie zurbanizowane przestrzenie miast nie wytwarzają szerokiej gamy miejsc spotkań inspirujących lokalną społeczność, konieczne jest efektywne zagospodarowywanie obszarów śródmiejskich w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju. Odpowiedzią na problemy występujące w intensywnie zagospodarowywanych strefach śródmiejskich są współcześnie rozwijające się idee urbanistyczne wskazujące możliwość wprowadzania elementów zieleni w silnie zurbanizowane przestrzenie. Ich implementacja powinna zostać poprzedzona

identyfikacją potencjału obszaru. Jednym z wykorzystywanych narzędzi może być badanie dostępności przestrzennej z wykorzystaniem analiz GIS.

W wyniku analizy dostępności przestrzennej opracowanej dla Olbina, jak również w oparciu o wnioski z literatury przedmiotu, zidentyfikowano obszary wymagające wsparcia, czyli te o najniższej dostępności do terenów zieleni urządzonej. Podejście to umożliwiło zdefiniowanie potencjału osiedla, jak również określenie wskazań implementacyjnych do wprowadzania obszarów o funkcjach zieleni w przestrzeń Olbina. Planowanie przestrzenne, oparte na szeroko zakrojonych analizach dostępności przestrzennej, wspomaga proces decyzyjny, umożliwiając jednocześnie racjonalne gospodarowanie przestrzenią (w szczególności omawianym aspektem gospodarowania terenami zieleni), co następnie może przyczynić się do ograniczania degradacji struktur przestrzenno-przyrodniczych miast.

PIŚMIENNICTWO

- Blanc, P. (2012). Athenaeum Hotel. London, <https://www.verticalgardenpatrickblanc.com/realisations/london/athenaeum-hotel-london> (15.05.2017), Paryż.
- Cichoński, P., Dębińska, E. (2012). Badanie dostępności komunikacyjnej wybranej lokalizacji z wykorzystaniem funkcji analiz sieciowych (Accessibility study of a selected location using network analysis functions). *Rocznik Geomatyki, Polskie Towarzystwo Informatyki Przestrzennej*, t. X, 4(54), 41–50.
- City of Philadelphia (2016). Parklets guidelines & application. Philadelphia PA, Philadelphia, ss. 3–7;
- City of Rotterdam (2013). Rotterdam climate change adaptation strategy. Rotterdam. Climate. Initiative Climate Proof, Rotterdam.
- City of San Francisco (2015). San Francisco parklet manual version 2.2, Pavement Parks, San Francisco.
- Fotopolska.eu. (2015), <http://wroclaw.fotopolska.eu/foto/707/707010.jpg?m=1432321264>, dostęp: 15.05.2017.
- Janicka, M. (2016). Nowe formy zieleni w urbanistyce i architekturze współczesnej (New green structures in urban planning and contemporary architecture). Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 100, 311–313.
- Jellicoe, G., A., Jellicoe, S. (1991). The landscape of man. Thames & Hudson, Londyn, 373.

- Laska, W., Mituła, K., Przetakiewicz, Z. (2016). Park kieszonkowy – zieleń na miarę miasta (Pocket garden – fitting greenery into the city), <http://go-local.pl/2016/08/11/park-kieszonkowy/>, dostęp: 5.05.2017, Warszawa.
- Mironowicz, I. (2016). Analiza funkcjonalna osiedli Wrocławia (Functional Analysis of the estates in Wrocław). Fundacja Dom Pokoju, Wrocław.
- Patro, M., Koper, A. (2016). Ogrody wertykalne jako efektowny element zieleni w krajobrazie zurbanizowanym (Vertical gardens as an eye-catching element of greenery in urban landscape). *Budownictwo i Architektura* 15(3), 145–154.
- Sobczyńska, K. (2014). Zieleń jako element współczesnego miasta i jej rola w przestrzeniach publicznych Poznania (Greenery as an element of a contemporary city and its role in public spaces of Poznań). Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań, ss. 44–78.
- System Informacji Przestrzennej Wrocławia. Demografia (2017). (Wrocław Spatial Information System. Demography), <http://www.geoportal.wroclaw.pl/mapy/demografia/>, dostęp: 1.05.2017), Wrocław.
- Szulc, A. (2013). Zielone miasto. Zieleń przy ulicach (Green city. Greenery on streets). Agencja Promocji Zieleni Sp. z o. o., Warszawa, ss. 19–21;
- The Technical and Environmental Administration (2009). Copenhagen Climate Plan. City of Copenhagen, Copenhagen, 28.
- Urbański, J. (2008). GIS w badaniach przyrodniczych (GIS in environmental analysis). Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, ss. 6–34;
- Vendena, G. (2011). Ecocity Malmö. Sustainable urban development, <http://buildipedia.com/aec-pros/design-news/ecocity-malmo-sustainable-urban-development>, Ashville.
- Wagner, I., Krauze, K. (2014). Jak bezpiecznie zatrzymać wodę w mieście? Narzędzia techniczne (How to safely store water in the city? Technical tools). *Zrównoważony Rozwój – Zastosowania* 5, 75–93.
- Wolski, P. (2003). O powierzchni biologicznie czynnej w rozporządzeniu, planach miejscowych i w praktyce projektowej. *Urbanista* 7, 29–31.
- Współczesne miasto jako środowisko życia człowieka zintegrowane z przyrodą (The modern city as a human environment integrated with nature). (2015). Red. S., Wehle-Strzelecka. Wydawnictwo Politechniki Świętokrzyskiej, Kielce, ss. 11–16.
- Zachariasz, A. (2006). Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych (Greenery as a modern „city-forming” factor with taking cognisance of the role of public parks). Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków, ss. 5–8.

IMPACT OF CHOSEN URBAN SOLUTIONS ON SPATIAL ACCESSIBILITY TO PUBLIC GREENERY – CASE STUDY OF OŁBIN, WROCŁAW

ABSTRACT

High investment in housing and increasing density of urban areas led to a situation in which highly urbanized city districts do not offer wide range of places that can inspire local community and simultaneously be an attractive part of neighbourhood. The article poses an overview of environmental and social problems in cities. In the elaboration modern urban solutions connected with sustainable development connected with greenery (e.g. parklet, pocket garden) were characterized. Subsequently, based on urban inventory and geospatial analysis, universal implementation guidelines for highly developed areas were formulated. The valorisation of Olbin was conducted. On the grounds of it, solutions of increasing accessibility to public greenery were proposed. That is why in conclusion the importance of creating areas for local communities was emphasized. Because of the shortage of available spaces they are suggested to be effectively and sustainably developed.

Key words: network analysis, GRID structure, parklet, pocket garden, vertical greenery, small-scale water retention

KORUPCJA JAKO ELEMENT OCENY SAMORZĄDÓW TERYTORIALNYCH W POLSCE

Danuta Miłaszewicz✉

Katedra Makroekonomii, Uniwersytet Szczeciński
ul. Mickiewicza 64, 71-101 Szczecin, **Polska**

ABSTRAKT

W artykule przedstawiono teoretyczne rozważania na temat korupcji oraz próbę jej oceny na poziomie polskich regionów NUTS 2. Wykorzystano ustalone przez Instytut Jakości Rządu Uniwersytetu w Göteborgu wybrane wskaźniki charakteryzujące jakość sprawowania władzy w regionach Europy (*Quality of Government*) i na ich podstawie oceniono stopień korupcji w polskich województwach w 2010 i 2013 r. W celu przeprowadzenia analizy porównawczej regionów zastosowano statystyczne miary położenia i rozproszenia pozwalające określić stopień postrzeganej korupcji w każdym z województw i jego zróżnicowanie.

Wyniki przeprowadzonej analizy wskazują na znaczne zróżnicowanie postrzegania zjawiska korupcji w polskich regionach, a największy w procesie dostarczania ich mieszkańcom publicznej opieki zdrowotnej.

Słowa kluczowe: korupcja, dobra publiczne, jakość sprawowanej władzy, województwa

WPROWADZENIE

Koncepcja korupcji związana jest z wartościami normatywnymi, ponieważ wywodzi się z etycznych i moralnych perspektyw. Korupcja jest także zjawiskiem prawnym pojmowanym jako działanie naruszające przepisy prawa. Definiowanie jej w sposób kompleksowy jest trudne, nie tylko z tego powodu, że różne są zachowania korupcyjne, ale także, że często są one ukryte przed opinią publiczną. W literaturze przedmiotu termin korupcja jest zatem różnie definiowany, a w codziennym życiu jest szeroko stosowany w dość luźny sposób. Dlatego zarówno w literaturze, jak i w praktyce nie osiągnięto konsensusu w sprawie jednolitej definicji tego pojęcia.

We współczesnym świecie korupcja jest traktowana jako jedno z najpoważniejszych zakłóceń

w funkcjonowaniu sektora publicznego i prywatnego oraz poważne ograniczenie w rozwoju społecznogospodarczym. Jest ona obecnie uważana za poważną chorobę społeczną o szkodliwym wpływie na wiele kwestii: dobrobyt, zdrowie ludności, postrzeganie satysfakcji z życia, zaufanie społeczne, legitymizację polityczną i nierówności ekonomiczne. Korupcja jest zjawiskiem złożonym i trudnym do zbadania. Jej poziom określany jest w różny sposób różnymi miernikami. Niejawność, która jest fundamentalną cechą korupcji, a jednocześnie problemem w jej badaniu, powoduje, że analizując zjawisko korupcji posługujemy się bardzo często sondażami wyrażającymi opinię osób (ekspertów, zwykłych obywateli) na jej temat. Ustalane w ten sposób wskaźniki obrazują jednak z reguły stopień korupcji w makroskali. W odniesieniu się do jej percepcji na poziomie

✉ dmilaszw@wneiz.pl

krajowym wykorzystywane są do analizy negatywnych skutków wywoływanych przez występowanie korupcji właśnie na tym poziomie. Rzadziej zjawisko korupcji badane i analizowane jest na poziomie regionów, których władze odpowiedzialne są przed swoimi mieszkańcami za tworzenie, na zarządzanym przez nie terenie, warunków sprzyjających do życia i rozwoju mieszkańców. Sprawność działania władz regionalnych w osiąganiu tego celu oceniana może być w różny sposób i z różnych punktów widzenia. Jednym z tych sposobów jest ocena korupcji występującej w regionalnym sektorze publicznym dokonana przez samych mieszkańców regionu.

Głównym celem artykułu jest zatem analiza korupcji w Polsce na poziomie województw, czyli regionów NUTS 2, postrzeganej przez korzystających z publicznej edukacji, służby zdrowia i ochrony przez policję. W pracy wykorzystano wybrane wyniki badań jakościowych (ankietowych) przeprowadzonych w 2010 i 2013 r. przez Instytut Jakości Rządu (*Institute The Quality of Government* – IQoG) Uniwersytetu w Göteborgu. Na ich podstawie przeprowadzono analizę stopnia korupcji i jego zróżnicowania w polskich regionach, wykorzystując w tym celu statystyczne miary położenia i rozproszenia (klasyczne i pozycyjne).

Artykuł ma charakter teoretyczno-empiryczny. W pierwszej jego części przedstawiono wielowymiarową istotę zjawiska korupcji. Drugą poświęcono metodologii przeprowadzonych badań, a w trzeciej przedstawiono wyniki analizy. Artykuł kończy podsumowanie, w którym przedstawiono główne wnioski i kierunki dalszych badań.

KORUPCJA – ROZWAŻANIA TEORETYCZNE

Korupcję zdefiniować można ogólnie jako nadużywanie stanowiska lub funkcji do osiągnięcia prywatnych korzyści (Korupcja polityczna... 2016, s. 7). Tak też jest ona rozumiana przez wielu autorów opisujących jej powody, przejawy i rodzaje. Problem z tą definicją polega jednak na tym, że jest ona relatywistyczna, ponieważ „nadużycia” (lub „niewłaściwe użycie”) różnią się w różnych warunkach kulturowych i częściach świata (Kurer 2005).

Tradycyjnie korupcja była definiowana¹ i badana w odniesieniu do sfery publicznej. Obecnie podkreśla się, że występuje ona nie tylko w sferze publicznej czy na styku tej sfery ze sferą prywatną. Wraz z powiększaniem się liczby teoretycznych rozważań oraz badań nad zjawiskiem korupcji ekonomiści, politolodzy, socjolodzy oraz prawnicy doszli do wniosku, że tego pojęcia nie można zawężać wyłącznie do sfery publicznej, w której główną rolę odgrywają instytucje państwa (Makowski 2008, s. 266–268). Od lat 90. XX w. podkreśla się, że procesy korupcyjne dotyczą także sfery prywatnej, a bardziej szeroka definicja korupcji wyjaśnia, że jest ona sumą ogólnie pojętego monopolu, dyskrecjonalności rozstrzygnięć przy braku rozliczalności (Klitgaard 1988 za: Makowskim 2017). Korupcja pojawia się zatem, gdy „monopolistyczna decyzja w zakresie dobra lub usługi jest podejmowana w sposób dyskrecjonalny, bez ponoszenia ryzyka osobistej odpowiedzialności za rezultaty danego wyboru” (Grosse 2000, s. 7).

W myśl tej definicji wszystkie czynności korupcyjne związane z nadużyciami swojej pozycji i władzy (o charakterze publicznym lub prywatnym) mają zawsze jakieś istotne społeczne konsekwencje. Tak jak w wypadku korupcji w sektorze publicznym zachowania korupcyjne w sektorze prywatnym wywołują skutki, które mogą mieć duże społeczne znaczenie: podnosić koszty inwestycji i zarządzania organizacjami, ograniczać dostęp do rynków i konkurencję czy stanowić realne finansowe obciążenie dla ostatecznych konsumentów, rządów i obywateli (Makowski 2017).

Według G. Markowskiego (2008, s. 12) na zjawisko korupcji należy patrzeć jak na przejaw partykularyzmu, czyli takiej redystrybucji zasobów (pieniędzy, uprawnień, ról, funkcji), która zasada się nie na uniwersalistycznych normach gwarantujących wszystkim co najmniej równy dostęp, ale na decyzjach uznaniowych lub opierających się na regułach z góry zawężających grupę potencjalnych beneficjentów. Korupcja jest także zjawiskiem prawnym

¹ Liczne definicje korupcji pojawiające się w literaturze ekonomicznej, socjologicznej, politologicznej i prawnej zebrali Tymiński i Koryś (2002) oraz Stachowicz-Stanusch i Sworowska (2012b).

i powinna być postrzegana jako przestępstwo popełniane w celu uzyskania nienależnych korzyści majątkowych lub/i korzyści osobistych w związku z posiadanymi uprawnieniami decydowania o zdarzeniach (np.: rozstrzygnięcie przetargu, przyznanie koncesji, przyjęcie do pracy, przyznanie stanowiska, udziały w zyskach) (Chodak 2013, s. 5).

W odniesieniu do sfery publicznej w klasycznej już dzisiaj definicji korupcji, zaproponowanej przez Taniziego (1998), pod tym pojęciem rozumiano nadużycie władzy publicznej w celu osiągnięcia osobistych korzyści. Zadaniem Tymińskiego i Korysia (2002) jest to definicja zbyt ogólna, która wprawdzie pozwala dostrzec samo zjawisko, ale nie pozwala zauważyć wszystkich cech odróżniających korupcję od innych przestępstw gospodarczych. Według Kurera (2005) „korupcja angażuje sprawującego urząd publiczny do naruszania zasady bezstronności w celu osiągnięcia prywatnego zysku”. Jest zatem postrzegana jako sposób systematycznego naruszania zasady bezstronności (Trelli 2009), co ma szczególne znaczenie w przypadku dostarczania obywatelom różnych dóbr publicznych (Miłaszewicz 2017). Korupcja w sferze publicznej obniża zaufanie do instytucji publicznych (Chang i Chu 2006) oraz zaufanie interpersonalne poprzez swój wpływ na nierówności dochodowe (Rothstein 2005) i powinna być rozumiana jako zawodność państwa, którą powinno się wyeliminować, ponieważ wywiera znaczący i negatywny wpływ na poziom produktywności (Bentzen 2012).

Korupcja rozumiana szeroko może być klasyfikowana na wiele sposobów i dzielona na różne kategorie². W artykule omówiono te jej rodzaje, które są przedmiotem analizy w kolejnych częściach opracowania. Wskazano już, że w zależności od sfery, w której jest dostrzegana, można wyróżnić korupcję w sferze publicznej oraz prywatnej. W zależności od miejsca występowania można wyróżnić korupcję

polityczną, gospodarczą i administracyjną. Korupcja polityczna polega na manipulowaniu polityką, instytucjami i zasadami postępowania w alokacji zasobów i finansowaniu przez decydentów politycznych, którzy nadużywają swojej pozycji, aby utrzymać władzę, status i bogactwo (Political corruption... 2017). Są nią wszelkie działania mające przestępczy charakter, które podejmowane są przez przedstawicieli władz na szczeblu centralnym (elity rządowe oraz parlamentarzystów), a także lokalnym (Bil 2013, s. 218). Korupcja administracyjna odnosi się do wdrażania istniejących praw, przepisów i dekrétów na wyższych i niższych szczeblach administracyjnych (Stachowicz-Stanusch i Sworowska 2012b). W sferze publicznej występuje ona w różnych działach administracji publicznej, a związana jest z dostarczaniem pozaekonomicznych usług i dóbr publicznych. Negatywnie wpływa na funkcjonowanie mechanizmów administracyjnych i wyklucza obywateli, którzy nie angażują się w proces korupcyjny (Villoria i in. 2013).

Rodzaje korupcji określić można także zależnie od jej intensywności (powszechności) i wyróżnić korupcję sporadyczną (przypadkową) lub systemową (endemiczną). Korupcja jest uznawana za systemową, jeśli jest szeroko rozpowszechniona i ogólnie uznawana przez opinię publiczną. Charakteryzuje się brakiem skutecznych sankcji wobec skorumpowanych zachowań. Akty korupcji można charakteryzować także ze względu na różną wartość transakcji i wyróżnić korupcję o małej wartości („drobną”) oraz o wielkiej („wielką”), chociaż pod względem analitycznym następuje w tym względzie ciągła zmienna. Zazwyczaj większa wartość transakcji korupcyjnej związana jest z zajmowaniem wyższej pozycji w hierarchii (Issues paper... 2013). „Wielka” korupcja często jest bezkarna i związana z nadużywaniem władzy na wysokim szczeblu, przynosi korzyści nielicznym kosztem wielu osób, a także wywołuje poważne i powszechne szkody osobom i społeczeństwu (Tanzi 2017). Korupcja „drobna” to codzienne nadużycia władzy przez urzędników publicznych w ich interakcjach z zwykłymi obywatelami, którzy często starają się uzyskać dostęp do podstawowych dóbr lub usług w takich miejscach jak szpitale, szkoły, policja i inne agencje (Petty corruption... 2017).

² Korupcja przyjmuje różne formy, a zjawisko to obejmuje wiele działań i zachowań, których granice etyczności są nielatywne do określenia. Brak uniwersalnie przyjętej definicji korupcji powoduje, że nie istnieje również uniwersalna obowiązująca jej typologia, z tego powodu w literaturze przedmiotu występuje wiele klasyfikacji korupcji, np. Płoskonka (2003); Stachowicz-Stanusch i Sworowska (2012b).

Oprócz wskazanych ujęć wyróżnia się także korupcję personalną i instytucjonalną, tradycyjną i nowoczesną oraz narodową i lokalną (Zurawicki i Mohsin 2010). Bez względu na to, jakie formy, rodzaje i objawy korupcji będą wyróżniane, nie są one odrębnymi elementami, gdyż procesy korupcyjne wzajemnie się przenikają, znacznie utrudniając możliwość ich badania i podjęcie środków zaradczych. Na podstawie prowadzonych rozważań teoretycznych określić można natomiast, że przedmiotem dalszej części opracowania jest postrzeganie korupcji endemicznej, „drobnej”, w sferze publicznej na szczeblu lokalnym.

MATERIAŁ I METODA

Korupcja w sferze publicznej postrzegana jest jako kluczowy czynnik hamujący politykę społeczno-gospodarczą oraz realizację sprawnego i skutecznego rządzenia, ponieważ wysoki jej stopień jest jednym z czynników, który niewątpliwie wpływa na ograniczenie jakości rządu (Rothstein 2012). Przenosząc koncepcję jakości rządu (QoG) na niższy niż krajowy poziom sprawowania władzy, w Instytucie Jakości Rządu (IQoG) Uniwersytetu w Göteborgu opracowano metodykę badania jakości sprawowanej władzy na poziomie regionów. Wykorzystano przy tym definicję opartą na kryterium normatywnym dającą podstawy dla badań empirycznych, która łączy jakość rządu z bezstronnością, skutecznością i nieskorumpowaniem instytucji publicznych w realizacji swojej polityki (Rothstein i Teorell 2008, 2012, Rothstein 2014). W definicji tej wyróżniono zatem trzy filary jakości rządów na poziomie regionalnym, a jednym z nich jest filar korupcji.

Pierwsze badania jakości rządu w 172 regionach z 18 krajów z Unii Europejskiej IQoG przeprowadził w 2010 r. W 2013 r. instytut ten dokonał ponownych badań QoG dla 236 regionów z 28 krajów Unii Europejskiej, dwóch państw akcesyjnych (Turcji i Serbii) oraz sześciu regionów Ukrainy³. W badaniach tych jakość rządu ustalono z uwzględnieniem znorma-

lizowanych wyników 16 wskaźników cząstkowych (stanowiących odpowiedzi na 16 pytań ankiety) oceniających władze lokalne na podstawie dostarczania podstawowych dóbr publicznych, edukacji, opieki zdrowotnej oraz egzekwowania prawa (Charron i in. 2014).

Realizując swoje zadania władze te dostarczają wiele dóbr i usług publicznych, do których wszyscy mieszkańcy mają ustawowo gwarantowany jednakowy dostęp. Edukacja, opieka zdrowotna i egzekwowanie prawa (ochrona policyjna) są to podstawowe usługi publiczne często finansowane, zarządzane lub politycznie rozliczane przez władze niższego szczebla na każdym regionalnym lub lokalnym poziomie. Właśnie tak jest w Polsce, gdzie zadania publiczne służące zaspokajaniu wymienionych potrzeb wspólnoty samorządowej są, zgodnie z Konstytucją, wykonywane przez jednostki samorządu terytorialnego.

Celem badań ankietowych przeprowadzonych przez IQoG było uchwycenie różnic w poziomie korupcji dostrzeganej w procesie dostarczania wymienionych trzech dóbr publicznych. Skupiono się na ocenie respondentów, ich percepcji korupcji i własnych z nią doświadczeń. Na podstawie odpowiedzi na pięć pytań ankietowych stworzono pięć wskaźników cząstkowych określających oceny stopnia korupcji w regionach w następujących wymiarach:

1. Postrzeganie korupcji w edukacji publicznej (kEdP) („Korupcja jest powszechna w moim lokalnym systemie szkolnictwa publicznego”).
2. Postrzeganie korupcji w publicznej opiece zdrowotnej (kOzP) („Korupcja jest powszechna w publicznym systemie opieki zdrowotnej w moim regionie”).
3. Postrzeganie korupcji w dziedzinie egzekwowania prawa (kEgP) („Korupcja jest powszechna w policji w moim regionie”).
4. Liczba przypadków korupcji zauważonych przez respondenta (kIz) („Jak często według Pan/Pani inni ludzie w regionie korzystają z łapownictwa, aby uzyskać szczególne korzyści, których nie mają?”).
5. Rzeczywistych własnych doświadczeń respondentów z korupcją (kDw) („Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy Ty lub ktoś z Twojego gospodarstwa

³ Liczebność respondentów ze wszystkich badanych regionów wynosiła w 2010 roku 34 tys. (Charron i in. 2010, s. 2), a w 2013 r. już ponad 84 tys. (Charron i in. 2014).

domowego zapłacił łapówkę w jakiegokolwiek formie w publicznych: *a* – usługach edukacyjnych?; *b* – usługach opieki zdrowotnej?; *c* – usługach policji?; *d* – wszelkich innych usługach publicznych?”).

Odpowiedzi respondentów na zadane w ankiecie pytania mierzone były głównie metodą Likerta pozwalającą na ocenę nastawienia i przekonań respondentów w odniesieniu do występowania korupcji w ich regionach, w różnych jej wymiarach. W czterech pierwszych pytaniach ankietowych zastosowano ilościową skalę porządkową z 10-stopniową skalą odpowiedzi. W trzech pierwszych pytaniach 0 oznaczało „zdecydowanie się nie zgadzam”, a 10 – „zdecydowanie się zgadzam”. W przypadku odpowiedzi na pytanie 4, 0 oznaczało „nigdy”, a 10 – „bardzo często”. Tylko w 5 pytaniu zastosowano dychotomiczną skalę nominalną (tak/nie). Uzyskane wyniki odpowiedzi zagregowano i poddano standaryzacji, uwzględniając wagę różnej liczebności populacji w poszczególnych regionach. Powstałe w ten sposób wskaźniki cząstkowe mogły przyjąć wartość od +3 do –3⁴. Im mniejsza wartość wskaźnika, tym większy stopień korupcji w danym wymiarze i województwie.

Przyjmując, że wszystkie wymiary postrzegania korupcji mają jednakową wagę w określaniu stopnia korupcji, na ich podstawie na potrzeby artykułu obliczono następnie, jako średnią arytmetyczną, jeden zbiorczy wskaźnik stopnia korupcji (kQoG) odrębnie dla każdego województwa i roku analizy. Analizę stopnia i zróżnicowania korupcji w województwach oparto głównie na wartościach ćwiartkowych (kwartylach) stanowiących jedną z użytych miar pozycyjnych. Miare tę wykorzystano do określenia zróżnicowania postrzeganej korupcji w różnych jej wymiarach, do przyporządkowania badanych województw do jednej z czterech wyróżnionych grup oraz ukazania zmian pozycji zajmowanej w rankingach przez dane województwo w okresie pomiędzy 2010 i 2013 r.

⁴ Ten wystandaryzowany zakres poziomu wskaźników dotyczy wszystkich 16 wskaźników QoG. Szerszy opis metodyki badań wymiarów jakości rządu opisali Charron i in. (2014).

OMÓWIENIE UZYSKANYCH WYNIKÓW

Badania dotyczące stopnia korupcji w Polsce na podstawie zanotowanych przestępstw korupcyjnych prowadzone są od 2007 r. przez Centralne Biuro Antykorupcyjne (CBA). Według tego biura w 2010 r. Krajowe Centrum Informacji Kryminalnej (KCIK) odnotowało 13 938 przestępstw korupcyjnych, a w 2013 r. ich liczba wzrosła do 15 405 (Mapa korupcji... 2017, s. 8). Dopiero od 2011 r. badania prowadzone przez CBA obejmują regionalne ujęcie liczby zarejestrowanych przestępstw korupcyjnych w Polsce, dlatego nie jest możliwe porównanie poziomu korupcji występującej w polskich regionach w analizowanych latach z wykorzystaniem danych ilościowych. W roku 2013 średnia liczba zanotowanych przestępstw korupcyjnych dla wszystkich województw wyniosła w przybliżeniu 952 przestępstwa w jednym województwie (po odjęciu 171 przestępstw korupcyjnych niesklasyfikowanych do konkretnego województwa). Najwięcej przestępstw korupcyjnych odnotowano w tym roku w województwie śląskim (7141), a najmniej w podlaskim (87). Jedyne w trzech województwach zarejestrowano więcej przestępstw korupcyjnych niż wynosi ich przeciętna liczba przypadająca na jeden region. Są to wspomniane już województwo śląskie oraz mazowieckie (1572 przestępstwa) i świętokrzyskie (1501 przestępstw) (Mapa korupcji... 2014, s. 10).

Wykorzystane w artykule cząstkowe wskaźniki jakościowe charakteryzują natomiast postrzeganą przez polskich obywateli korupcję w procesie dostarczania trzech dóbr publicznych przez władze regionalne (edukacji, ochrony zdrowia, ochrony przez policję). Na ich podstawie obliczono podstawowe miary statystyczne, zamieszczone w tabeli 1, ukazujące zróżnicowanie wartości analizowanych wskaźników i stopnia korupcji w polskich regionach.

Zważywszy na fakt, że wskaźniki te mogą potencjalnie przyjmować wartości w przedziale od +3 do –3, niska wartość przedstawionych w tabeli 1 charakterystyk wskazuje na stosunkowo wysoki stopień korupcji w polskich regionach⁵. Znaczne różnice poziomu

⁵ Żaden z badanych przez IQoG regionów nie osiągnął wartości +3 lub –3, ale wśród analizowanych regionów najwyższe

Tabela 1. Zróżnicowanie postrzeganej korupcji w polskich regionach

Table 1. Differentiation of perceived corruption in the Polish regions

Rok	Wskaźnik	Wartość min	Q ₁	Q ₂	Q ₃	Wartość max	Średnia	Rozstęp	Rozstęp ćwiartkowy	Współczynnik skośności
2010	kEdP	-0,45935	0,00350	0,18864	0,40022	0,61181	0,16054	1,07116	0,39673	-0,64679
	kOzP	-1,13381	-0,77201	-0,65296	-0,57943	-0,48023	-0,70198	0,65359	0,19257	-1,06339
	kEgP	-0,48330	-0,25052	-0,09040	0,13969	0,24329	-0,08939	0,72659	0,39021	-0,07623
	kIz	-0,59299	-0,33461	-0,26304	-0,08229	0,22219	-0,21755	0,81517	0,25232	0,38022
	kDw	-1,66158	-1,04098	-0,64605	-0,42142	-0,17831	-0,72307	1,48327	0,61956	-0,80901
2013	kEdP	0,79052	0,88585	0,95983	1,13976	1,55913	1,03230	0,76861	0,25391	1,01155
	kOzP	-0,63548	-0,55943	-0,28275	0,12975	0,28359	-0,24219	0,91907	0,68918	0,38990
	kEgP	0,26042	0,49363	0,64958	0,81628	0,98772	0,63407	0,72730	0,32266	-0,31421
	kIz	-0,83092	-0,65405	-0,46094	-0,14969	0,26892	-0,40107	1,09984	0,50436	0,49898
	kDw	-0,86953	-0,37975	-0,15119	0,08554	0,30593	-0,15119	1,17546	0,46529	-0,37882
2010	kQoG10	-0,59590	-0,40660	-0,29002	-0,19337	-0,12566	-0,31429	0,47024	0,21322	-0,49162
2013	kQoG13	-0,19310	-0,00260	0,01193	0,44113	0,60282	0,17439	0,79592	0,79853	0,34585

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych IQoG

Source: own study based on data from IQoG

postrzeganej korupcji widoczne są zarówno pomiędzy jej wymiarami, regionami, jak i dwoma latami analizy. W 2010 r. najwyższy stopień korupcji podczas dostarczania trzech analizowanych dóbr publicznych postrzegany był w publicznej opiece zdrowotnej – wskaźniki kOzP dla wszystkich województw przyjęły ujemne wartości. Przodowało w tym województwo śląskie, w przypadku którego wartość wskaźnika jest najniższa. Najniższym stopniem postrzeganej korupcji w tej dziedzinie charakteryzowały się natomiast w analizowanym roku dwa województwa: opolskie i pomorskie (maksymalne wartości kOzP). Wartość Q₂ większa od średniej i ujemna wartość wskaźnika skośności w tym wymiarze korupcji wskazują, że dla większej części województw wskaźniki kOzP przyjęły wartości większe niż wynosi średnia wartość tego wskaźnika dla wszystkich województw. Oznacza to, że postrzegana w nich korupcja w publicznej opiece zdrowotnej, chociaż duża, była mniejsza niż w pozostałych województwach.

wartości wskaźników (powyżej 2,5) charakteryzowały niektóre regiony Finlandii, a najniższe (bliskie -3) niektóre regiony Rumunii.

Edukacja publiczna w 2010 r. była postrzegana natomiast jako najmniej obciążona korupcją. Pomędzy województwem zachodniopomorskim, które było najgorsze w tym względzie, a ocenianym najwyższym województwem opolskim były jednak znaczne różnice – wartość rozstępu była 6,6 razy większa od średniej, a rozstępu ćwiartkowego prawie 2,5-krotnie. W przypadku tego wymiaru korupcji występuje także lewostronna skośność rozkładu badanej cechy, co oznacza, że więcej niż 50% województw charakteryzowało się niższym niż średni dla wszystkich regionów stopniem postrzeganej korupcji w edukacji publicznej.

Wskaźniki dla wymiaru własnych doświadczeń z korupcją (kDw) także przyjęły w przypadku wszystkich województw ujemną wartość. Ten wymiar korupcji należy ocenić najbardziej negatywnie, ponieważ zarówno klasyczne, jak i pozycyjne miary położenia mają najniższe wartości. Województwo małopolskie charakteryzowało się najniższym poziomem tego wskaźnika (najwięcej przypadków własnych doświadczeń z korupcją), a podlaskie najwyższym (najmniejsza liczba własnych doświadczeń respondentów z korupcją, czyli wręczanych łapówek). Największa wartość odchylenia standardowego,

rozstępu i rozstępu ćwiartkowego dla tego wymiaru korupcji wskazuje na duże zróżnicowanie województw pod tym względem. Ujemna wartość współczynnika skośności oraz wartość Q_2 większa od średniej wskazują, że dla więcej niż połowy regionów wskaźniki własnych doświadczeń z korupcją przyjęły wartości większe (choć ujemne) niż średnia wartość kDw. Oznacza to, że więcej niż w połowie województw liczba wręczonych w ciągu roku łapówek przez respondentów była mniejsza niż wynosiła średnia ich liczba w Polsce.

W 2013 r. nastąpiły stosunkowo duże zmiany w ocenie korupcji w poszczególnych jej wymiarach. Wprawdzie w dalszym ciągu publiczna opieka zdrowotna charakteryzowała się największym stopniem korupcji dostrzeganej w procesie dostarczania trzech rozpatrywanych dóbr publicznych, ale wyższe wartości wszystkich charakterystyk położenia dla tego wymiaru niż w 2010 r. wskazują na poprawę sytuacji w tym względzie. Najgorzej pod względem tego wymiaru korupcji oceniono województwo świętokrzyskie, najlepiej zachodniopomorskie, a różnica między ocenami tego wymiaru korupcji jest większa niż w 2010 r. między dwoma województwami ze skrajnymi wartościami wskaźnika kOzP. Powiększyła się także w porównaniu z 2010 r. wartość rozstępu ćwiartkowego, wskazując, że między $\frac{1}{4}$ województw o najniższym poziomie korupcji w publicznej opiece zdrowotnej a $\frac{1}{4}$ najgorzej ocenionych pod tym względem zróżnicowanie stopnia postrzeganej korupcji się pogłębiło. Dodatnia wartość wskaźnika skośności także informuje o zaistniałych zmianach, oznaczając, że w 2013 r. mniej niż $\frac{1}{2}$ województw charakteryzowała się większą od średniej wartością wskaźnika kOzP – stopień postrzeganej na ich terenie korupcji w publicznej opiece zdrowotnej był niższy niż przeciętny w kraju.

W 2013 r. poprawiła się także sytuacja w publicznej edukacji oraz egzekwowaniu prawa, na co wskazują wszystkie charakterystyki położenia w badanej zbiorowości (tabela 1) mające większą wartość niż w 2010 r. W porównaniu z 2010 r. wzrosły wartości wskaźników kEdP dla wszystkich województw, wskazując na znaczny spadek korupcji w edukacji publicznej w każdym z nich. Najgorzej ocenione w tym wymiarze korupcji województwo mazowieckie uzyskało ponad trzy razy wyższą wartość wskaźnika kEdP

niż wynosiła jego ocena z 2010 r. oraz dwa i pół razy wyższą niż najgorzej ocenione w 2010 r. województwo zachodniopomorskie. Z kolei w 2013 r. najmniejszy stopień korupcji postrzegany był w publicznej edukacji w województwie kujawsko-pomorskim, a wartość wskaźnika kEdP dla tego województwa była przeszło 14-krotnie wyższa niż w 2010 r. i 2-krotnie wyższa niż najgorszego w 2010 r. województwa opolskiego. Zmniejszyło się natomiast zróżnicowanie województw pod względem ocen tego wymiaru korupcji (wartości obu rozstępów są mniejsze niż w 2010 r.), ale w mniej niż w połowie województw postrzegana korupcja w edukacji publicznej była natomiast mniejsza niż przeciętny jej poziom w Polsce (dodatnia wartość współczynnika skośności oraz Q_2 mniejsze od średniej dla wszystkich województw).

Zdecydowanie poprawiły się także w 2013 r. dla wszystkich województw wskaźniki postrzeganej korupcji w wymiarze egzekwowanie prawa. Najniższą oceną tego wymiaru korupcji (najwyższy stopień korupcji) charakteryzowało się województwo śląskie, ale wartość wskaźnika kEgP tego regionu była 2-krotnie wyższa niż w 2010 r. i prawie 3-krotnie wyższa niż najgorzej ocenionego w 2010 r. województwa dolnośląskiego. Województwo opolskie było natomiast w 2013 r. regionem, w którym stopień dostrzeżonej korupcji w egzekwowaniu prawa był najmniejszy – wartość wskaźnika kEgP była dla tego województwa prawie 4,5-krotnie większa zarówno w porównaniu z 2010 r., jak i w porównaniu z najwyższym ocenionym w 2010 r. województwem lubuskim. Prawie nie zmieniło się natomiast w 2013 r. zróżnicowanie między województwem z najniższym i najwyższym stopniem korupcji w wymiarze egzekwowania prawa oraz zróżnicowanie między grupami województw o najniższych i najwyższych wartościach kEgP.

W roku 2013 nastąpiło natomiast pogorszenie w wymiarze liczby dostrzeżonych aktów korupcji. Jedynie dla trzech regionów (województwo podlaskie, opolskie i kujawsko-pomorskie) wskaźniki kIz przyjęły większe wartości niż w 2010 r., wskazując na zmniejszenie liczby dostrzeżonych zachowań korupcyjnych. Najgorzej w 2013 r. oceniono województwo podkarpackie, dla którego wartość wskaźnika kIz zmniejszyła się ponad 3,5-krotnie, a najlepiej opolskie

z prawie 2-krotnie większą wartością tego wskaźnika niż w 2010 r. Zwiększyło się nieco także zróżnicowanie między województwami (większa wartość rozstępów) pod względem liczby dostrzeżonych aktów korupcji.

Obliczone wartości kwartyli (Q) dla rozpatrywanych wymiarów korupcji wykorzystano do podziału województw na cztery grupy:

- grupa 1 – województwa o największym stopniu korupcji (z mniejszymi wartościami wskaźników korupcji niż wartość Q_1);
- grupa 2 – regiony z większym niż średni w Polsce stopniem korupcji, ale nie większym niż w grupie 1 (z wartościami wskaźników korupcji co najmniej równymi Q_1 , ale mniejszymi niż Q_2);
- grupa 3 – województwa ze średnim i mniejszym niż średni stopniem korupcji (z wartościami

wskaźników korupcji co najmniej równymi Q_2 , ale mniejszymi niż Q_3 ;

- grupa 4 – regiony o najmniejszym stopniu korupcji (wartość wskaźników korupcji jest równa lub większa niż Q_3).

Posługując się wartościami kwartyli, obliczonymi dla każdego roku analizy i wymiaru korupcji, w tabeli 2 różnymi odcieniami szarości zaznaczono grupę, w której znalazł się dany region ze względu na otrzymaną ocenę stopnia postrzeganej korupcji. W analizowanych latach tylko jedno z województw – opolskie – uzyskało w 2013 r. tak wysokie oceny wszystkich z rozpatrywanych wymiarów korupcji, że mogło być zaliczone do grupy województw o najniższym stopniu korupcji we wszystkich wymiarach (grupa 4). Województwo to było także w 2010 r.

Tabela 2. Podział województw na grupy według wartości wskaźników korupcji

Table 2. Distribution of provinces into groups according to the values of the indicators of corruption

Województwo	2010					2013					2010	2013
	kEdP	kOzP	kEgP	kIz	kDw	kEdP	kOzP	kEgP	kIz	kDw	kQoG10	kQoG13
Dolnośląskie			min								11	9
Kujawsko-pomorskie						max					12	3
Lubelskie											5	14
Lubuskie				max							9	4
Łódzkie											1	11
Małopolskie					min						14	15
Mazowieckie						min					10	10
Opolskie	max	max						max	max		2	1
Podkarpackie			max						min		8	13
Podlaskie					max						6	7
Pomorskie		max									7	6
Śląskie		min		min				min		min	16	16
Świętokrzyskie							min				3	12
Warmińsko-mazurskie											4	2
Wielkopolskie											13	8
Zachodnio-pomorskie	min						max			max	15	5

	wskaźnik < Q_1		$Q_2 \leq$ wskaźnik < Q_3
	$Q_1 \leq$ wskaźnik < Q_2		$Q_3 \leq$ wskaźnik

Źródło: opracowanie własne

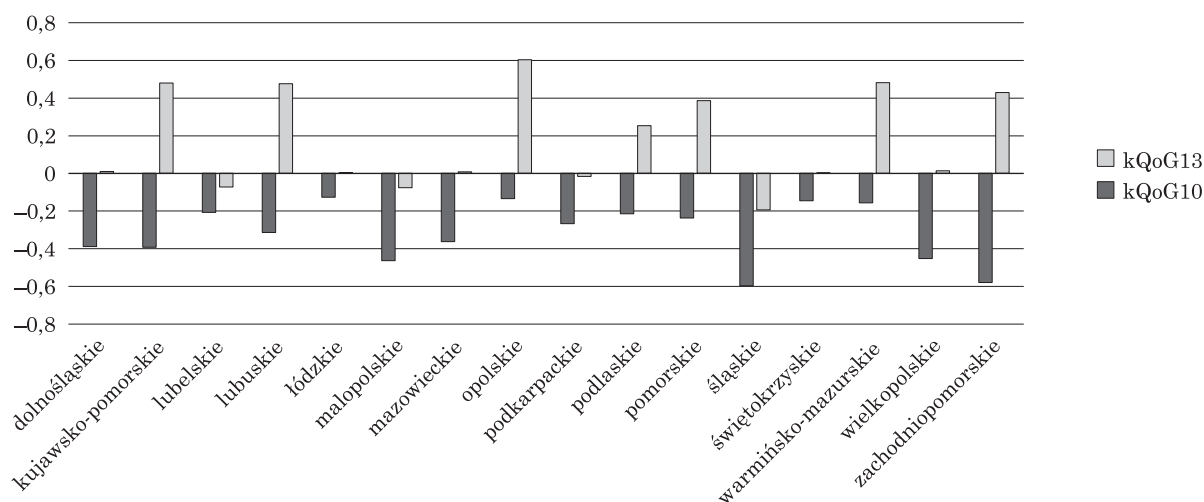
Source: own study

jednym z trzech, obok pomorskiego i warmińsko-mazurskiego, pozytywnie wyróżniających się regionów. Dla wymienionych województw oceny trzech (ale różnych) wymiarów korupcji pozwalają na zaliczenie ich do województw o najniższym stopniu korupcji. Jednak tylko w przypadku województwa opolskiego można mówić o dwukrotnie najwyższej pozycji w grupie 4 (w wymiarze kEdP oraz kOzP), czyli także w Polsce. Z kolei pod względem wartości wskaźników kIz oraz kDw Opolszczyznę sklasyfikowano w grupie 2. W roku 2013 nastąpiła zatem znaczna poprawa pozycji województwa opolskiego w dwóch z ostatnich wymienionych wymiarów korupcji. W tym samym roku wyróżniało się także województwo warmińsko-mazurskie, które pod względem wartości czterech wskaźników przyporządkowano do grupy 4, a tylko w jednym wymiarze korupcji (kEgP) do grupy 3.

Żadne z województw nie uzyskało natomiast tak niskich ocen wszystkich z rozpatrywanych wymiarów korupcji w obu analizowanych latach, aby zostać zaliczonym do grupy województw o najwyższym stopniu korupcji we wszystkich wymiarach (grupa 1). Bliższe tego, szczególnie w 2013 r., było województwo śląskie. W czterech wymiarach korupcji uzyskało

ono oceny zaliczające ten region do grupy 1, przy czym charakteryzujące to województwo wskaźniki korupcji w wymiarze egzekwowania prawa i własnych doświadczeń z korupcją były najniższe w Polsce. W 2010 r. także województwo śląskie okazało się jednym z najgorszych regionów pod względem oceny postrzeganej korupcji. Zaliczono je do grupy 1 w wymiarze kEdP, kOzP oraz kIz, przy czym wartości wskaźników dla tego województwa wyrażające stopień korupcji w publicznej edukacji oraz wymiarze zauważonych aktów korupcji klasyfikują ten region jako najgorszy w grupie 1 (czyli także w Polsce). Ocena pozostałych dwóch wymiarów korupcji w 2010 r. klasyfikuje natomiast to województwo nieco wyżej, do grupy o niższym niż średni stopień korupcji (grupa 2).

Zaliczenie pozostałych województw do jednej z wyróżnionych czterech grup jest bardzo zróżnicowane. Pozwala jednak wskazać wymiary korupcji, w ramach których sytuacja jest gorsza (lub lepsza) niż w pozostałych wymiarach, ocenić dane województwo pod względem stopnia korupcji w danym jej wymiarze i porównać z pozostałymi regionami oraz ocenić czy nastąpił wzrost czy spadek stopnia postrzeganej korupcji w rozpatrywanych wymiarach w regionie w analizowanym okresie. Utrudnia natomiast ogólną

Rys. 1. Wartość zbiorczych wskaźników postrzegania korupcji w polskich regionach w 2010 i 2013 r.

Fig. 1. The value of aggregate indicators of perceived corruption in Polish regions in 2010 and 2013 years

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

ocenę postrzeganej korupcji w regionie. Analizę taką umożliwiającą obliczone na potrzeby artykułu zbiorcze wskaźniki postrzeganej korupcji (kQoG10 oraz kQoG13), których wartości przedstawiono na rysunku 1. Na podstawie wartości tych wskaźników oraz obliczonych dla nich wartości pozycyjnych miar położenia (kwartyli) podzielono regiony na grupy oraz stworzono ranking ich kolejności od najlepiej (pozycja 1) do najgorzej (miejsce 16) ocenianego (tab. 2).

Dodatknie zmiany wartości całościowych wskaźników postrzegania korupcji potwierdzają, że w polskich regionach stopień korupcji obniżył się w 2013 r. Najbardziej pozytywne zmiany zaszły w regionach, dla których zbiorcze wskaźniki postrzegania korupcji zmieniły wartość z ujemnej na dodatnią. Do tych regionów należą województwa kujawsko-pomorskie, lubuskie, opolskie, podlaskie, pomorskie, warmińsko-mazurskie i zachodniopomorskie. Największe pozytywne zmiany nastąpiły w województwie kujawsko-pomorskim i zachodniopomorskim. To drugie województwo w 2010 r. zajmowało pozycję 15. i przesunęło się w 2013 r. na pozycję 5., a pierwsze z 12 miejsca w 2010 r. przesunęło się na miejsce 3. w 2013 r. Swoją pozycję w rankingu poprawiły także województwa: dolnośląskie (z 11. na 9. miejsce), lubuskie (z 9. na 4. miejsce), pomorskie (z 7. na 6. miejsce), warmińsko-mazurskie (z 4. na 2. miejsce) oraz opolskie (z 2. na 1. miejsce). W obu latach analizy dwa województwa zajmowały niezmienną pozycję w rankingach: mazowieckie – miejsce 10. oraz śląskie – charakteryzujące się najwyższym stopniem korupcji – miejsce 16. Pozostałe województwa, pomimo ogólnego wzrostu wartości zbiorczych wskaźników, zajęły w rankingu w 2013 r. gorszą pozycję niż w 2010 r. Największe zmiany dotyczą województwa łódzkiego i świętokrzyskiego. Pierwszy z wymienionych regionów przesunął się z zajmowanego w 2010 r. miejsca 1. na 14. w 2013 r., a drugi z 3. na 12.

ZAKOŃCZENIE

Korupcja jest zjawiskiem złożonym i wielowymiarowym przybierającym różne formy i występującym od wieków w różnych kulturach. Jej społeczny

odbior zmieniał się wraz ze wzrostem świadomości jej występowania i odczuwania negatywnych jej skutków. Korupcja jako obecnie powszechnie występujące zjawisko jest bolączką wszystkich krajów i regionów, ponieważ wpływając na ograniczenie poziomu życia obywateli, przynosi negatywne skutki ekonomiczno-społeczne i hamuje rozwój. Zdaniem ekspertów Banku Światowego, jest ona także ściśle związana z nierównościami społecznymi, stanowiąc źródło powszechnego niezadowolenia. Korupcja i nierówność wymuszają się nawzajem, tworząc błędne koło między korupcją, nierównym podziałem władzy w społeczeństwie i nierównym podziałem bogactwa (*Corruption perceptions...* 2017).

Możliwości rozwoju regionalnych gospodarek i społeczności, a także osiągnięty przez nie poziom życia, uzależnione są od sprawnego działania samorządów terytorialnych, które są odpowiedzialne za właściwe wykonywanie powierzonych im ustawowo zadań związanych z dostarczaniem różnych dóbr publicznych swoim mieszkańcom. Jednostki samorządu terytorialnego, identyfikując lokalny i regionalny punkt widzenia, powinny osiągać podstawowy cel ich działania, którym jest zapewnienie jak najlepszych warunków do rozwoju społeczności lokalnej. Oceniając rozwój z punktu widzenia mieszkańca – obywatela, ważna jest nie tylko liczba realizowanych przez jednostki samorządowe zadań oraz dostarczanych dóbr publicznych. Ważne jest także spojrzenie na realizację zadań publicznych z punktu widzenia sprawności ich wykonywania. Zatem istotnym polem oceny dokonań władz regionalnych wydają się także bezstronność oraz nieskorumpowanie w trakcie dostarczania dóbr publicznych będące przedmiotem analizy w tym artykule.

Przeprowadzona w pracy ocena zjawiska korupcji występującej podczas dostarczania przez jednostki samorządu terytorialnego w Polsce trzech podstawowych dóbr publicznych, wskazuje, że w percepcji i ocenie mieszkańców polskich regionów dostęp do dostarczanej przez władze regionalne publicznej edukacji, opieki zdrowotnej i ochrony policyjnej charakteryzuje się znacznym stopniem nierówności spowodowanym korupcją. Z tego punktu widzenia organy

samorządowe charakteryzuje zatem niska, choć różna w regionach, sprawność działania. Decyzje o dostarczaniu tych dóbr poszczególnym jednostkom nie są w polskich regionach podejmowane wyłącznie na podstawie uniwersalistycznych norm i obiektywnych kryteriów, lecz na podstawie osobistych przekonań i decyzji uznaniowych podyktowanych chęcią realizacji własnych interesów osób, które przez stosowanie reguł z góry zawężających grupę odbiorców tych dóbr wykorzystują swoje stanowiska publiczne do osiągnięcia prywatnych korzyści. A przecież dobra publiczne powinny być dostępne dla wszystkich członków danej społeczności, bez wykluczenia kogokolwiek z ich konsumpcji czy ograniczania dostępu do nich jednostkom w ich konsumpcji uczestniczącym. Dostępność do tych dóbr powinna być zatem jednakowa dla wszystkich, którzy z nich korzystają, a podmioty dostarczające takie dobra powinny spełniać odpowiednie standardy, bez względu na liczbę konsumujących te dobra osób.

Badania stopnia korupcji, jako ważnego kryterium oceny sprawności działania jednostek samorządu terytorialnego, wskazują na wysoki stopień korupcji i duże zróżnicowanie występowania tego zjawiska zarówno w poszczególnych regionach, jak i procesach dostarczania analizowanych dóbr publicznych. Szczególnie duży stopień postrzegania korupcji, co nie jest zaskakujące, związany jest z dostarczaniem przez władze regionalne w Polsce publicznej opieki zdrowotnej. Zaskakujące może być natomiast to, że z reguły w biedniejszych regionach, gdzie sektor publiczny jest bardziej rozbudowany i przyczynia się do wytworzenia większej części wartości dodanej brutto niż wynosi średnia krajowa, władze samorządowe oceniane są jako mniej skorumpowane niż w bogatszych województwach, w których to z kolei sektor prywatny ma większy niż przeciętny w Polsce udział w wytwarzaniu wartości dodanej brutto. Spostrzeżenie to może być podstawą do dalszych badań, ale już teraz wskazuje, że stopień postrzeganej korupcji w sektorze publicznym w polskich województwach nie jest dodatnio powiązany z wielkością regionalnego sektora publicznego i powinien stanowić obok innych kryteriów podstawę oceny sprawności jego działania w skutecznym realizowaniu zadań publicznych.

PIŚMIENNICTWO

- Bentzen, J., S. (2012). How bad is corruption? Cross-country evidence of the impact of corruption on economic prosperity. *Review of Development Economics* 16(1), 167–184.
- Bil, J. (2013). Wpływ zachowań korupcyjnych na bezpieczeństwo Polski (Impact of corruption on the Polish security). *Przegląd Strategiczny* 1, 217–227.
- Chang, E., Yun-Han, Ch. (2006). Corruption and trust. Exceptionalism in Asia democracies? *The Journal of Politics* 68(2), 259–271.
- Charron, N., Dijkstra, L., Lapuente, V. (2010). Mapping quality of government in the European Union. A study of national and sub-national variation. QoG Working Paper Series 22.
- Charron, N., Dijkstra, L., Lapuente, V. (2014). Regional governance matters. Quality of government within European Union member states. *Regional Studies* 48(1), 69–90.
- Corruption perceptions index 2016. (2017). Transparency International, [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Transparency-International-Corruption-Perceptions-Index-2016/\\$FILE/EY-Transparency-International-Corruption-Perceptions-Index-2016.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Transparency-International-Corruption-Perceptions-Index-2016/$FILE/EY-Transparency-International-Corruption-Perceptions-Index-2016.pdf), dostęp: 18.05.2017.
- Nicholas, Ch., Dahlberg, S., Holmberg, S., Rothstein, B., Khomenko, A., Svensson, S. (2016). The quality of government EU regional dataset, version Sep16. University of Gothenburg: The Quality of Government Institute, <http://www.qog.pol.gu.se>, dostęp: 14.05.2017.
- Chodak, P. (2013). Wstęp. Korupcja a bezpieczeństwo publiczne Rzeczypospolitej Polskiej (Admission. Corruption and public security of the Republic of Poland). Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi w Józefowie, Józefów, ss. 5–8.
- Grosse, T., G. (2000). Działania antykorupcyjne w państwach członkowskich OECD. Program Przeciwn Korupcji, Florencja, <http://www.batory.org.pl/ftp/prograM/przeciw-korupcji/pk0001.pdf>, dostęp: 20.05.2017.
- Issues paper on corruption and economic growth. September. (2013). OECD, <https://www.oecd.org/g20/topics/anti-corruption/Issue-Paper-Corruption-and-Economic-Growth.pdf>, dostęp: 16.05.2017.
- Klitgaard, R. (1988). Controlling corruption. University of California Press, Berkeley.

- Korupcja polityczna. Wskazówki dla przedstawicieli organów władzy wybieranych w wyborach powszechnych (Political corruption. Tips for representatives of the authorities elected by popular vote). (2016). CBS, http://www.antykorupcja.gov.pl/ftp/pdf/CBA_Korupcja_polityczna.pdf, dostęp: 10.05.2017.
- Kurer, O. 2005. Corruption: An alternative approach to its definition and measurement. *Political Studies* 53 (1), 222–239.
- Makowski, G. (2017). Korupcja a rynek zamówień publicznych – jak ją rozumieć, jak mierzyć? (Corruption and the public procurement market – how to understand it, how to measure it?). Fundacja Batorego, styczeń (Batory Foundation, January), http://barometrzyka.pl/dokumenty/1_korupcja_a_zamowienia.pdf, dostęp: 16.05.2017.
- Makowski, G. (2008). Korupcja jako problem społeczny (Corruption as a social problem). Wydawnictwo „Trio”, Warszawa.
- Mapa korupcji. Stan przestępczości korupcyjnej w Polsce w 2013 r. (Corruption map. Corruption crime in Poland in 2013). (2014). CBA. <http://www.antykorupcja.gov.pl/ak/wydawnictwa-cba/publikacje-w-jezyku-pol/mapa-korupcji/11247,Mapa-korupcji-2013.html>, dostęp: 7.02.2018.
- Mapa korupcji. Zwalczanie przestępczości korupcyjnej w Polsce w 2016 r. (Corruption map. Fighting corruption crime in Poland in 2016). (2017). CBA, <https://cba.gov.pl/ftp/pdf/Mapa%20korupcji%202016.pdf>, dostęp: 7.02.2018.
- Miłaszewicz, D. (2017). Ocena jakości rządu i dostarczania wybranych dóbr publicznych w Polsce w ujęciu regionalnym (Evaluation of the quality of government and the delivery of selected public goods in Poland on a regional level). *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica* 2(328), 111–122.
- Petty corruption. Anti-corruption glossary. (2017). Transparency International, https://www.transparency.org/glossary/terM/petty_corruption, dostęp: 14.05.2017.
- Political corruption. Anti-corruption glossary. (2017). Transparency International, https://www.transparency.org/glossary/terM/political_corruption, dostęp: 14.05.2017.
- Płoskonka, J. (2003). Korupcja – zagrożenia i metody jej zwalczania. Empiryczne badania nad poziomem korupcji (Corruption – threats and methods to combat it. Empirical research on the level of corruption). *Służba Cywilna* 6, 100–134.
- Rothstein, B. (2014). What is the opposite of corruption? *Third World Quarterly* 35(5), 737–752.
- Rothstein, B., Teorell, J. (2008). What is quality of government? A theory of impartial government institutions. *Governance: International Journal of Policy, Administration and Institutions* 21, 165–190.
- Rothstein, B., Torelli, J. (2012). Defining and measuring quality of government. In: *Good government: The Relevance of political science*. Eds. (red) S., Holmberg, B., Rothstein. Cheltenham: Edward Elgar Publisher, pp. 13–39.
- Rothstein, B., Uslaner, E. (2006). All for all. Equality, corruption, and social trust. *World Politics*, 58, 41–72.
- Stachowicz-Stanusch, A., Sworowska, A. (2012a). Definiowanie korupcji w kontekście różnic kulturowych (Defining corruption in the context of cultural differences). *Organizacja i Zarządzanie* 1, 97–116.
- Stachowicz-Stanusch, A., Sworowska, A. (2012b). Oblicza korupcji: formy i typy zachowań (Faces of corruption: forms and types of behavior). *Organizacja i Zarządzanie* 1, 117–133.
- Tanzi, V. (1998). Corruption around the world. Causes, consequences, scope, and cures. *IMF Staff Papers* 45(4).
- Tanzi, V. (2017). What is corruption?, https://www.transparency.org/glossary/terM/grand_corruption, dostęp: 16.05.2017.
- Torelli, J. (2009). The impact of quality of government as impartiality. Theory and evidence. APSA Toronto Meeting Paper, <https://ssrn.coM/abstract=1449173>, dostęp: 15.05.2017.
- Tymiński, M., Koryś, P. (2002). Korupcja. Przegląd wybranych koncepcji (Corruption. Review of selected concepts). *Ekonomia* 6, 166–183.
- Villoria, M., Van Ryzin G., G., Lavena C., F. (2013). Social and political consequences of administrative corruption. A study of public perceptions in Spain. *Public Administration Review* 73(1), 85–94.
- Zurawicki, L., Mohsin, H. (2010). Corruption and foreign direct investment. What have we learned? *International Business and Economics Research Journal* 9(7), 1–9.

CORRUPTION AS AN ELEMENT OF THE EVALUATION OF LOCAL GOVERNMENTS IN POLAND

ABSTRACT

The paper presents the theoretical reflections on corruption and attempts at its assessment at the level of the Polish NUTS 2 regions. The paper uses the indicators of the quality of governance in the European regions, presented by the Göteborg Government Quality Institute. Based on them, the level of corruption was assessed in Polish voivodships in 2010 and 2013. For comparative analysis, statistical measures of location and dispersion were used to determine the degree perception of perceived corruption in each region. The results of the analysis indicate significant variation in perceived corruption in Polish voivodships, and the largest in the field of public health care system.

Key words: corruption, public goods, the quality of government, voivodeships

ANTROPOGENICZNE UWARUNKOWANIA POWODZI BŁYSKAWICZNYCH W GMINIE MIEJSKO-WIEJSKIEJ OLSZYNA

Zbigniew Piepiora[✉], Paweł Stadnicki

Katedra Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
ul. Grunwaldzka 55, 50-357 Wrocław, **Polska**

ABSTRAKT

Powodzie błyskawiczne nawiedzały gminę miejsko-wiejską Olszyna wyjątkowo często. Ostatnie miały miejsce w latach 2010, 2012, 2013 i 2016. Powódź błyskawiczną definiuje się jako szybki przepływ wysokiej wody spowodowany długotrwałym i intensywnym opadem deszczu lub innymi czynnikami, np. awarią urządzeń hydrotechnicznych. Celem artykułu jest ustalenie czynników wpływających na występowanie powodzi błyskawicznych na obszarze Olszyny. W tym celu przeprowadzono analizę literatury i dokumentacji organizacyjnej, wykonano badania terenowe – ankietowe – z mieszkańcami i pracownikami Urzędu Miejskiego w Olszynie oraz wywiad z burmistrzem. W wyniku badań ustalono, iż powstawanie powodzi w Olszynie jest ściśle związane z czynnikami meteorologicznymi i geografią terenu. Dodatkową przyczyną jest działalność ludzi i ich zaniedbania.

Słowa kluczowe: gmina, Olszyna, powódź, powódź błyskawiczna, uwarunkowania antropogeniczne, ochrona przeciwpowodziowa

WSTĘP

W lipcu 1897 r. Dolny Śląsk nawiedziła dotkliwa w skutkach powódź (Kasprzak 2010). Sto lat później, w 1997 r., w Polsce miało miejsce podobne zjawisko. Powódź dotknęła przede wszystkim dorzecze Odry (Ślota 1997). Następna powódź, która objęła przede wszystkim dorzecze Wisły, zdarzyła się w maju – czerwcu 2010 r. (Maciejewski i in. 2010). Kilka miesięcy później, w 7.08.2010 r., niszczycielska powódź dotknęła Olszynę w powiecie lubańskim. Kolejne nawiedziły Olszynę 5.07.2012 r., 3.06.2013 r., 29.06.2013 r., 29–30.07.2013 r. i 26.07.2016 r. Były to powodzie błyskawiczne.

Powódź błyskawiczną definiuje się jako szybki, długotrwały przepływ wysokiej wody. Jest spowodowa-

wana długotrwałym i intensywnym opadem deszczu lub innymi czynnikami, np. awarią urządzeń hydrotechnicznych (Potocki i Piepiora 2013).

CEL BADAŃ

Powodzie błyskawiczne nawiedzały gminę Olszyna wyjątkowo często, powodując wielomilionowe straty. Celem artykułu jest ustalenie ich przyczyn w badanej gminie miejsko-wiejskiej. W związku z tym autorzy sformułowali hipotezę badawczą: „Powodzie w gminie Olszyna zależą nie tylko od czynników meteorologicznych i geografii terenu, ale również od czynników mających charakter antropogeniczny”.

[✉]zbigniew.piepiora@upwr.edu.pl

METODYKA BADAŃ I OBSZAR BADAŃ

Autorzy wykorzystali następującą metodę badawczą: analizę studium przypadku gminy miejsko-wiejskiej Olszyna – przegląd literatury i dokumentacji organizacyjnej; badania terenowe; badania ankietowe i wywiad. Zakres przestrzenny analizy obejmuje gminę Olszyna, a zakres czasowy dotyczy lat 2010–2016.

ETAPY REALIZACJI BADAŃ

Po przeprowadzeniu analizy literatury przedmiotu autorzy wykonali badania terenowe. Dokumentacja szkód spowodowanych przez powódź 29–30.07.2013 r. i rozmowy z mieszkańcami miały miejsce w badanej gminie 31.07.2013 r. Kolejne spotkania z mieszkańcami i z pracownikami Urzędu Miejskiego w Olszynie, badanie ankietowe oraz analizę dokumentacji organizacyjnej przeprowadzono od 15 maja 2015 r. do 12 czerwca 2015 r. w Olszynie Lubańskiej. Wywiad z burmistrzem odbył się 29 września 2014 r.

CHARAKTERYSTYKA GMINY MIEJSKO-WIEJSKIEJ OLSZYNA I ZAGROŻENIE POWODZIOWE NA JEJ OBSZARZE

Gmina Olszyna jest zlokalizowana w południowo-zachodniej Polsce, w powiecie lubańskim, w województwie dolnośląskim. Graniczy z gminami Lubań (gmina wiejska), Leśna w powiecie lubańskim i Gryfów Śląski w powiecie lwóweckim (Madurowicz 2004).

Gmina Olszyna jest położona korzystnie w stosunku do istniejącego w Polsce układu komunikacyjnego. Przechodzi przez nią jedna, ważna droga krajowa oraz dziewięć dróg powiatowych. Należy również wspomnieć o autostradzie A4, która przebiega w niedużej odległości od opisywanej gminy, a także o drogach wojewódzkich, które łączą gminę Olszyna z sąsiednimi gminami. Na przykład droga krajowa nr 30 (DK30) łączy Olszynę z Lubaniem i dalej Zgorzelcem, a także z Jelenią Górą. Odległość z Olszyny, która jest siedzibą gminy, do Lubania (miasta powiatowego) wynosi 11 km, do Jeleniej

Góry (miasta wojewódzkiego do 1999 r.) – 36 km, do Wrocławia (miasta wojewódzkiego) – 168 km, do Warszawy (stolicy kraju) – 516 km. Warto dodać, że przez Olszynę przebiega także linia kolejowa nr 274 łącząca Olszynę z Jelenią Górą i Wrocławiem, a także z Lubaniem i Zgorzelcem (Zmiana Studium uwarunkowań... 2014).

W skład badanej gminy wchodzi następujące miejscowości – miasto Olszyna (siedziba urzędu gminy miejsko-wiejskiej) oraz dziewięć wsi: Biedrzychowice, Bożkowice, Grodnica, Kałużna, Karłowice, Krzewie Małe, Nowa Świdnica, Olszyna Dolna, Zapusta. Powierzchnia gminy wynosi 47,12 km² (Zmiana Studium uwarunkowań... 2014), a liczba ludności – 6585 (stan na 31.12.2016). Gęstość zaludnienia wynosi 140 osób na 1 km² (Dane 2017, GUS 2017)

Według podziału fizycznogeograficznego Jerzego Kondrackiego (2002), gmina Olszyna jest położona w megaregionie Pozaalpejskiej Europy Środkowej, prowincji Masyw Czeski, podprowincji Sudety z Przedgórzem Sudeckim, makroregionie Przedgórze Zachodniosudeckie, w mezoregionie Pogórze Izerskie, w mikroregionach: Wzniesienie Gradownickie, Wzgórze Radomickie, Obniżenie Lubomierza, Wzniesienie Radoniowskie, Dolina Kwisy (Kondracki 2002).

Przez gminę przepływa rzeka Kwisa oraz jej dopływ Olszówka. Kwisa wraz z dwoma znajdującymi się na niej zbiornikami o funkcji przeciwpowodziowej i energetycznej jest jedną z granic gminy (Zmiana Studium uwarunkowań... 2014, Gminny plan... 2010).

Badana gmina położona jest na wysokości 240–400 m n.p.m. Charakteryzuje się licznie występującymi pagórkami, które niekiedy są połączone grzbietami osiągającymi wysokość od 15 do 55 m. Najwyższym wzniesieniem jest Złotnicka Czuba (436 m n.p.m.), a kolejnymi pod względem wysokości są Długa Kałużanka (426 m n.p.m.) i Husycka Górka (330 m n.p.m.). Z drugiej strony wyróżniają się liczne, strome i trudno dostępne doliny rzeczne, które porastają lasy. Są to wzgórza nad Kwisą, a także doliny Olszówki i Wilki (dopływ Olszówki). Warto również zaznaczyć, że w obniżeniu terenu położona jest siedziba gminy, Olszyna (Program ochrony środowiska... 2013).

Warunki glebowe na obszarze badanej gminy prezentują się średnio. Przeważają tu gleby bielcowe IV klasy bonitacyjnej (w większości słabo przepuszczalne gliny zwałowe i lessowate). Dodatkowo, mając na uwadze liczne pagórki, należy pamiętać o silnej erozji wodnej występującej na tym obszarze, powodującej wymywanie terenu, co zmniejsza ich rolniczą przydatność. Należy również wspomnieć o tym, że tylko 60% gleb należy do IV klasy bonitacyjnej, a pozostałe do klas V i VI i są głównie wykorzystywane pod zalesianie. Warto zauważyć, że gleby na badanym terenie są zatrute przez zawarte w nich metale ciężkie: cynk, ołów, kadm, chrom, miedź, nikiel, rtęć, arsen, siarkę siarczanową, jednakże nie stwierdzono przekroczeń norm dotyczących standardów jakości gleby i ziemi (Program ochrony środowiska... 2013).

Klimat gminy Olszyna jest podobny do klimatu występującego w Polsce południowo-zachodniej oraz na terenach podgórskich. Kształtują go głównie masy powietrza, które napływają z Oceanu Atlantyckiego, północy (Skandynawii), oraz Europy północno-wschodniej, rzadziej z Azorów, północnej Afryki i południowej Europy. Według klasyfikacji klimatów Władimira Köppena jest to klimat wilgotny z ciepłym latem (Weatherbase 2015).

W okresach letnich teren Olszyny jest zagrożony ulewnymi deszczami. Są to opady o charakterze burzowym, miejscami osiągające wydajność do 250 l m^{-2} , w czasie od 2 do 4 godz., co przyczynia się do gwałtownego wzrostu poziomu wody w ciekach, rowach, a także na terenach, które nie są zagrożone powodziami. Obszary te mogą znaleźć się pod wartką, płytką wodą, która spiętrza się w miejscach stanowiących przeszkody (zarówno naturalne, jak i sztuczne; Gminny plan... 2010).

Teren Olszyny jest zagrożony przez dwa rodzaje powodzi. Powodzie opadowe zdarzające się od maja do września i powodzie roztopowe – od lutego do kwietnia. Zjawiska te mogą występować w dorzeczu Olszówki oraz u ujścia Kwisy, skutkując rozlewiskami w Olszynie Dolnej na terenach rolnych. W gminie mieszkają 53 osoby, które należy ewakuować w związku z zagrożeniem powodziowym. Obiektami

zagrożonymi powodziami są budynki znajdujące się nad korytem „Olszówki”, które nie są chronione przez wały przeciwpowodziowe: siedem domów w Olszynie Dolnej i dziewięć domów w Olszynie (Gminny plan... 2010).

W ciągu ostatnich lat Olszynę nawiedziły błyskawiczne powodzie opadowe. Ostatnie takie zdarzenia miały miejsce 7.08.2010 r., 5.07.2012 r., 3.06.2013 r., 29.06.2013 r. i 26.07.2016 r.

ZAPOBIEGANIE NEGATYWNYM KONSEKWENCJOM POWODZI NA OBSZARZE BADANEJ GMINY

Za przeciwdziałanie skutkom powodzi w gminie miejsko-wiejskiej Olszyna odpowiada burmistrz, rada miejska oraz służby komunalne i jednostki im podległe właściwe m.in. dla gospodarki przestrzennej i zarządzania kryzysowego (ZK). Władze Olszyny współpracują doraźnie, zgodnie z planem zarządzania kryzysowego, m.in. z: Regionalnym Zarządem Gospodarki Wodnej we Wrocławiu, Dolnośląskim Zarządem Melioracji i Urzędzeń Wodnych we Wrocławiu Oddział w Lwówku Śląskim, Instytutem Meteorologii i Gospodarki Wodnej w Warszawie Oddział we Wrocławiu, Komendą Powiatową Państwowej Straży Pożarnej w Lubaniu, Komendą Powiatową Policji w Lubaniu, Powiatowym Inspektorem Nadzoru Budowlanego w Lubaniu, Państwowym Powiatowym Inspektorem Sanitarnym w Lubaniu, Powiatowym Lekarzem Weterynarii w Lubaniu, Dolnośląskim Urzędem Wojewódzkim we Wrocławiu (DUW), Starostwem Powiatowym w Lubaniu, pogotowiem ratunkowym, służbą zdrowia, ościennymi gminami, Wojskiem Polskim, jednostkami Ochotniczej Straży Pożarnej włączonymi, jak i nie włączonymi do krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego, i innymi organizacjami funkcjonującymi na obszarze danej gminy czy też całego powiatu.

Sytuację planistyczną w badanej gminie uregulowano zgodnie z Ustawą z 27 marca 2003 o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2003 nr 80 poz. 717). W gminie obowiązuje studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego

z 2014 r. (Uchwała nr XI/54/2014 Rady Miejskiej w Olszynie z 7 listopada 2014 r.). W gminie obowiązują także 23 miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla wsi: Olszyna, Biedrzychowice, Bożkowice, Grodnica, Kałużna i Zapusta, Nowa Świdnica (Stadnicki 2016).

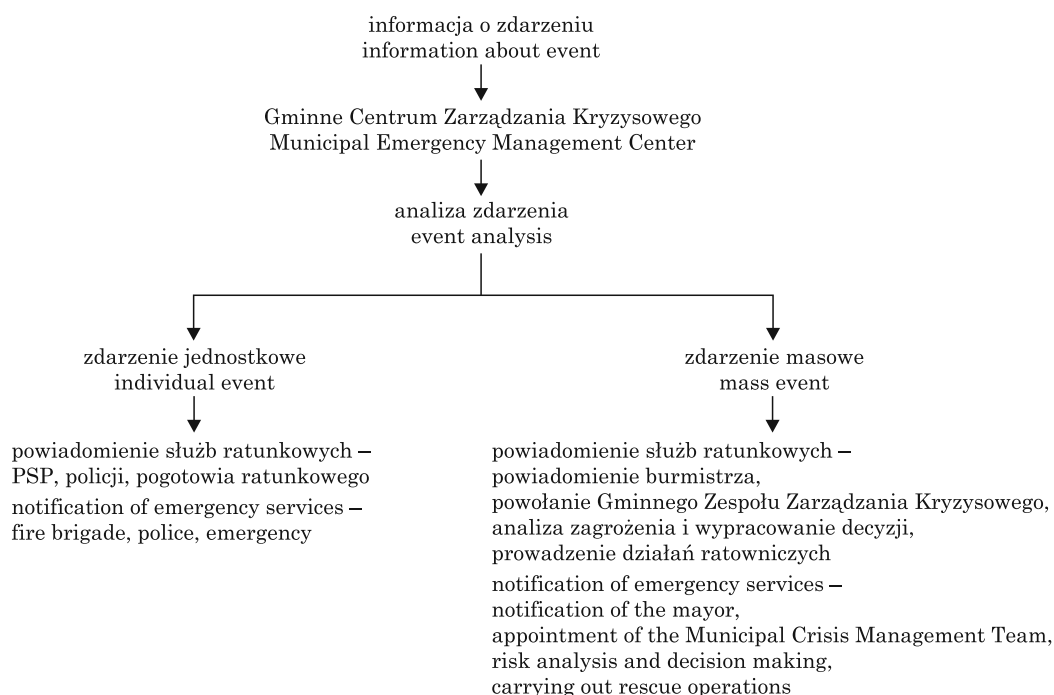
Niestety, wiele z obowiązujących na tym terenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego pochodzi sprzed ponad 10 lat. Zdaniem autorów, należałoby się zastanowić nad ich zmianą. Na pewno plusem jest to, że cała gmina pokryta jest planami, co nie jest częstą praktyką w polskich samorządach. Z drugiej strony jednak, w gminie obowiązują również akty prawa miejscowego stworzone dla pojedynczych działek, co utrudnia analityczne spojrzenie na planowanie przestrzenne w gminie. W obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego nie wyznaczono również terenów zalewowych, gdyż nie uwzględniono Olszyny na mapach zagrożenia powodziowego i ryzyka powodziowego, stworzonych

przez Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej (Stadnicki 2016).

Wzdłuż Olszówki zbudowano w 1978 r. wały przeciwpowodziowe o wysokości ok. 1,2 m. W „Gminnym planie zarządzania kryzysowego” stwierdzono, że są one w dobrym stanie. Ochrona przeciwpowodziowa jest jednak w głównej mierze uzależniona od sytuacji na dwóch zaporach: w Czosze koło Leśnej oraz w Złotnikach Lubańskich. Są to elementy systemu ochrony przeciwpowodziowej rzeki Kwisy (Gminny plan... 2010).

W 2010 r., zgodnie z Ustawą z 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. z 2007 r. nr 89, poz. 589 i 590, z późn. zm.), opracowano w gminie Olszyna „Gminny plan zarządzania kryzysowego”. Składa się on z trzech części: „Planu ogólnego”, „Procedur reagowania kryzysowego” i „Załączników funkcjonalnych” (Gminny plan... 2010).

W części pierwszej planu zawarto informacje ogólne o gminie, a także charakterystykę zagrożeń

Rys. 1. Schemat działania podczas sytuacji kryzysowych w gminie Olszyna

Fig 1. Diagram of action during the emergency in the Olszyna municipality

Źródło: Gminny plan... (2010)

Source: Gminny plan... (2010)

oraz ocenę ryzyka ich wystąpienia. Do zagrożeń scharakteryzowanych w dokumencie należą m.in. powódzie i zatopienia, ulewne deszcze (Gminny plan... 2010). W części drugiej zawarto siatkę bezpieczeństwa oraz wykaz sił i środków. Do dyspozycji mieszkańców gminy jest m.in.: samochód osobowy, samochód dostawczy, ciągnik z przyczepą, trzy autobusy, dwa zespoły oświetleniowe, jeden zespół prądotwórczy, trzy agregaty pompowe, sprzęt pływający (przepławowy). Gminny magazyn przeciwpowodziowy i obrony cywilnej wyposażono w: 5000 worków, dwie pary woderów, osiem par butów gumowych, dwie latarki, dwie siekiery, pięć łopat, 10 osuszaczy elektrycznych, 50 ton piasku (Gminny plan... 2010).

W momencie gdy wystąpi konieczność udzielenia pomocy obszarowi dotkniętemu powodzią, burmistrz podejmuje decyzję o uruchomieniu Gminnego Zespołu Zarządzania Kryzysowego (GZZK), który, w zależności od sytuacji, rozpoczyna działalność w całości, bądź jedynie w części niezbędnej do skutecznego zarządzania na określonym terenie (Gminny plan... 2010) – rysunek 1.

Członkowie GZZK muszą informować się wzajemnie o zagrożeniach i podjętych działaniach, nadzorować pracowników im podległych, utrzymywać łączność ze służbami ratowniczymi, a także na bieżąco informować Gminne Centrum Zarządzania Kryzysowego o zaistniałej sytuacji. Ich zadaniem jest również współpraca z sąsiednimi gminami (Gminny plan... 2010).

W części trzeciej Gminnego planu zarządzania kryzysowego zawarto wykaz działań, które muszą wykonać poszczególne służby ratunkowe. Należy zwrócić uwagę, że w „Gminnym planie zarządzania kryzysowego dla gminy Olszyna Lubańska” najwięcej uwagi poświęcono powodziom oraz opadom deszczu (Gminny plan... 2010).

Zdaniem autorów, w „Gminnym planie zarządzania kryzysowego” poprawnie opisano zadania, które muszą wykonać poszczególne jednostki biorące udział w akcjach ratunkowych. Informacja na temat niezbędnych sił i środków jest klarowna i jasno podana. Autorzy uważają, że należy zwiększyć ich ilość.

OPINIA MIESZKAŃCÓW OLSZYNY NA TEMAT DZIAŁAŃ ZAPOBIEGAJĄCYCH SKUTKOM POWODZI

Pierwsze rozmowy z mieszkańcami (31.07.2013 r.) dotyczyły szkód z 29–30.07.2013 r. Mieszkańcy wówczas wyrazili swoje opinie na temat wielkości przepustów na wodę oraz braku zbiorników retencyjnych w lesie, na dopływach Olszówki. Sądziли, że dawny basen – glinianka mógłby pełnić funkcję zbiornika retencyjnego.

Ankietowani uważali również, że remont drogi krajowej nr 30 był niepotrzebny – „Olszówka wylewa, w miejscu, gdzie wymuszono skręt cieku”.

Kolejną ankietę przeprowadzono z mieszkańcami i pracownikami Urzędu Miejskiego w Olszynie od 15 maja 2015 r. do 12 czerwca 2015 r. Składała się zarówno z 33 pytań otwartych, jak i zamkniętych, jest dostępna na żądanie. W badaniu ankietowym udział wzięło 49 osób (Stadnicki 2016). Syntetyczne zestawienie wyników badań ankietowych przedstawiono w tabeli 1.

Z przeprowadzonych rozmów z burmistrzem i pracownikiem Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Olszynie wynikało, że środki otrzymane od rządu na zapomogi powinny być dwukrotnie większe.

W przypadku Olszyny straty powodziowe w latach 2010–2016 wyniosły ponad 41 mln zł, a dofinansowanie na usuwanie ich skutków jedynie 17,5 mln zł. Pozwoliło to sfinansować 43% strat spowodowanych przez powódzie (Piepiora i Knysak 2017). Warto zauważyć, że problem niedostatku środków finansowych obejmuje także inne jednostki samorządu terytorialnego poszkodowane przez powódzie (Piepiora 2012).

Większość ankietowanych mieszkańców wiedziała o istnieniu w gminie systemu ostrzegania przed gwałtownymi zmianami pogodowymi. Kilka osób zadeklarowało, że są świadomi istnienia takiego systemu, natomiast z niego nie korzystają. 14% badanych twierdziło, że go nie ma. Zdaniem autorów artykułu, może to być spowodowane faktem, że mieszkańcy gminy nie zwrócili uwagi na ogłoszenia informujące o takim systemie. Zarówno w siedzibie Urzędu Miasta,

Tabela 1. Zestawienie wyników badań ankietowych

Table 1. Summary of survey results

Płeć Gender	kobiety – 32 osoby – 65% female – 32 persons – 65% mężczyźni – 17 osób – 35% male – 17 persons – 35%
Wiek Age	0–17 lat – 6% 0–17 yrs. – 6% 18–30 lat – 35% 18–30 yrs. – 35% 31–40 lat – 27% 31–40 yrs. – 27% 41–60 lat – 39% 41–60 yrs. – 39% ponad 71 lat – 0% over 71 yrs. – 0%
Miejsce zamieszkania w Olszynie Occupation in Olszyna	27 osób – 55% na terenach niedotkniętych powodzią 27 persons – 55% in flood not-affected areas 22 osoby – 45% na obszarach zniszczonych przez powódź – raz zalane zostały nieruchomości 2 osób, dwa razy – 4 osób, trzy razy – 3 osób, natomiast cztery razy i więcej – 10 osób 22 persons – 45% in flood affected areas – once flooded were 2 real estates of 2 persons, twice – of 4 persons, 3 times – of 3 persons, 4 times and more – of 10 persons
Otrzymana kwota dotacji Amount of received subsidy	najwyższa – 41 000 zł highest – 41 000 zł najniższa – 3000 zł lowest – 3000 zł
Świadomość istnienia elementów zabezpieczenia przeciwpowodziowego Awareness of the existence of elements of flood protection	świadomi – 47% aware – 47% nieświadomi – 53% unaware – 53%
Inne uwagi Other suggestions	Powodź zwróciła uwagę, że zalewane były te części zabudowań, które znajdują się na parterze: najczęściej garaże, kotłownie, podwórka, magazyny żywności oraz partery domów (głównie drzwi wejściowe do domów, kuchnie, łazienki). Wskazali również, że poziom wody różnił się w podczas powodzi w poszczególnych latach. Najwyższy zanotowany poziom wody wynosił 150–170 cm. Powodź otrzymała dotacje na odbudowę zniszczeń, jednakże w żadnym przypadku wysokość tej kwoty nie była wystarczająca. Respondents pointed the fact that the parts of their buildings on the ground floor were flooded. These were mostly garages, boiler rooms, courtyards, food warehouses and ground floors (mainly entrance doors to houses, kitchens, bathrooms). They also indicated that the water level differed during floods in particular years. The highest recorded water level was 150–170 cm. Respondents received subsidies to recovery, but in no case was the amount sufficient.

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

jak i na tablicach ogłoszeniowych rozwieszono wiele plakatów na temat systemu ostrzegania przed gwałtownymi zmianami pogodowymi. Poza tym odpowiednia notatka znajduje się również na stronie internetowej gminy.

Z przeprowadzonych badań ankietowych wynika, że mieszkańcy nie są świadomi istnienia elementów zabezpieczenia przeciwpowodziowego w swojej okolicy. Tylko 47% ankietowanych zdaje sobie sprawę z istnienia takich urządzeń. Pozostałe 53% respon-

dentów utrzymuje, że takich nie ma, bądź nie wiedzą o ich istnieniu. Należy podkreślić, że spośród osób mających świadomość, że w ich miejscowości znajdują się wały przeciwpowodziowe i inne urządzenia hydrotechniczne, wszystkie stwierdziły, że infrastruktura ta jest przydatna i ma wpływ na bezpieczeństwo gminy, jak i miejscowości. Niestety, wiedza ankietowanych o tym czy w gminie są tworzone obwałowania przeciwpowodziowe jest niewielka.

Sposób regulacji Olszówki (obwałowywanie potoku i pogłębianie jego koryta) ankietowani ocenili średnio. Mieli zastrzeżenia do stanu czystości koryta oraz utrzymania wałów. Zasugerowano częstsze czyszczenie przepustów. Zwrócono również uwagę, że koryto powinno być poszerzone, a umocnienia brzegów lepiej wykonane. Pojawiły się również głosy pozytywne. Niektórzy mieszkańcy cieszyli się, że rzekę uregulowano. Cieszyli się także z remontów dróg i chodników oraz mostów. Uważali za konieczne natomiast, aby miejscowość miała więcej zabezpieczeń przeciwpowodziowych, bo nie chcieli, aby tak duże środki, które były przeznaczane na remonty domów oraz gospodarstw zostały utracone w przypadku wystąpienia powodzi.

Mieszkańcy postanowili też, że nie będą zaśmiecać rowów melioracyjnych i przepustów, nie zobowiązali się jednak do prowadzenia zabiegów czyszczenia rowów. Chcieli utrzymywać koryto rzeczne w czystości i dbać o tereny nadrzeczne do nich należące. Uważali również, że teren gminy Olszyna powinien zostać objęty mapami zagrożenia i ryzyka powodziowego, mimo że wiąże się z tym konsekwencje takie jak brak możliwości inwestycji na pewnych terenach. Ich zdaniem, poczucie bezpieczeństwa jest ważniejsze od jakichkolwiek inwestycji.

Prowadzoną odbudowę zniszczeń mieszkańcy ocenili pozytywnie. Ankietowani zwrócili szczególną uwagę, że władze gminy pozyskały dużo zewnętrznych środków na odbudowę.

System zarządzania kryzysowego został dostatecznie oceniony przez mieszkańców. Ankietowani, którzy byli zaznajomieni z systemem informowania o nagłych zmianach pogodowych byli z niego zadowoleni. Co prawda mieli pewne uwagi co do szyb-

kości i dokładności działania, ale sugerowali, że nie jest to czynnik, który pozwoliłby ocenić go gorzej. Z kolei osoby nieznające tego systemu oceniły system zarządzania kryzysowego negatywnie. Ankietowani nie byli zadowoleni z działania służb ratowniczych. Brakowało im komunikatów w mediach o zbliżającym się niebezpieczeństwie.

Ciekawostką jest, że mimo przeżycia wielu powodzi, mieszkańcy chcieli nadal mieszkać w Olszynie. Nikt z ankietowanych nie opowiedział się za przeprowadzką. Mimo to, na wspomnienie powodzi mieszkańcy Olszyny stawali się zdenerwowani i przestraszeni. Każdy, nawet najmniejszy deszcz, powodował u nich ogromną obawę o to, że po raz kolejny stracą cały lub część swojego dobytku życia, a ich bliscy zostaną pokrzywdzeni czy poturbowani.

Warto dodać, że w trakcie wywiadu burmistrz zaznaczył, że podczas powodzi mieszkańcy Olszyny bardzo się ze sobą zintegrowali i żyli. Zauważalna była ciągła chęć pomocy, zarówno duchowej, jak i materialnej. Burmistrz zauważył, że zażyłość ta utrzymuje się nadal i jest z tego bardzo dumny.

Zdaniem autorów, istniejący kapitał społeczny jest atutem gminy Olszyna. Korzyścią dla badanej gminy jest to, że mieszkańcy dużo wiedzą o miejscu, w którym żyją. Ważne jest, że podobały się im zmiany proponowane przez władze gminy. Widać, że cieszyli się z remontów dróg i chodników, mostów oraz z regulacji rzeki. Według nich koniecznością jest rozbudowa zabezpieczeń przeciwpowodziowych. Warto podkreślić, że są to subiektywne opinie mieszkańców i że nie zwrócili oni uwagi, że regulacja Olszówki i obwałowania nie chronią ich przed ciągle powtarzającymi się powodziąmi.

PRZYCZYNY POWODZI NA BADANYM OBSZARZE

Podłoże, na którym położona jest Olszyna ma ogromny wpływ na występowanie powodzi błyskawicznych. Jak już wspomniano, na obszarze badanej gminy dominują gleby słabo przepuszczalne, gliny zwałowe i lessowate, co nie pozwala na szybką infiltrację wody i zabezpieczenie miejscowości przed

ogromem strat spowodowanych przez powódź błyskawiczną. Jest to duży problem wielu miejscowości położonych na nieprzepuszczalnym lub słabo przepuszczalnym podłożu. Poza tym, należy pamiętać że infiltracja wody przyczynia się do uzupełnienia zapasu wód podziemnych i głębinowych. Woda opadowa po infiltracji może nadawać się do ponownego użycia (Program ochrony środowiska... 2013).

Badana gmina jest położona w niecce, czyli poniżej otaczających ją obszarów. Oznacza to, że podczas opadów deszczu koryto Olszówki zmuszone jest przyjąć wodę opadową oraz tę, która spływa z wyższych terenów. Sumuje się tu napływ wody z cieków wodnych oraz wody spuszczonej ze zbiorników retencyjnych, by te mogły przyjąć kolejne ogromne ilości wody. Jako że na obszarze gminy dominują gleby słabo przepuszczalne, woda nie jest w stanie szybko wsiąknąć, dochodzi do zjawiska spływu powierzchniowego. Woda szybko spływa do Olszyny, powodując ogromne straty (Program ochrony środowiska... 2013).

Dodatkowym niekorzystnym elementem jest brak fizycznej możliwości, aby woda opadowa mogła zostać wchłonięta. Nieruchomości mieszkańców Olszyny są bardzo narażone na występowanie spływu powierzchniowego, gdyż dużą część powierzchni badanej gminy zabudowano. Występuje tu mało zieleni wysokiej. Znajduje się tu sporo przydomowych ogrodów, są też łąki, jednakże ich niewielka liczba oraz położenie powodują, że obszary te nie są w stanie wchłoniąć dużej ilości wody. Olszyna ma bardzo gęstą zabudowę, uzupełnianą przez nowe budowle w miejsce terenów zielonych (Stadnicki 2016).

Należy również zwrócić uwagę na komórki burzowe, które tworzą się w ostatnim czasie nad Olszyną. Szczególnie duża uformowała się w 5.07.2012 r. Pierwsza fala opadów nastąpiła około godziny 13, jednakże nie była ona największa tego dnia. W godzinach popołudniowych i wieczornych nastąpiła kolejna kumulacja chmur burzowych, co spowodowało ogromne ilości opadów, znacznie wyższe niż przewidziano w normach (Stadnicki 2016).

Skutkom powodzi w gminie Olszyna można przeciwdziałać dzięki instrumentom przewidzianym w prawie wodnym (Ustawa z 20 lipca 2017 r. Prawo

wodne. Dz.U. 2017 poz. 1566 i 2180), którymi są m.in. mapy ryzyka powodziowego oraz mapy zagrożenia powodziowego. Niestety, nie wszystko, co uregulowano prawnie jest wprowadzone w życie. Nie uwzględniono Olszyny we wstępnej ocenie ryzyka powodziowego. Spotkało się to z protestami mieszkańców, bo zniszczenia spowodowane przez powodzie były ogromne (Stadnicki 2016).

Zdaniem autorów, biorąc pod uwagę regularnie powtarzające się powodzie błyskawiczne na badanym obszarze, a także w jego otoczeniu, teren ten należy uwzględnić we wstępnej ocenie ryzyka powodziowego, a także na mapach zagrożenia i ryzyka powodziowego oraz w planach zarządzania ryzykiem powodziowym. Należy się również zastanowić, dlaczego miejscowości takich jak Olszyna nie uznano za obszary, na których występuje powódź raz na 2 lata (oznaczone symbolem Q50%). Powodem może być fakt, że dopiero w ostatnich latach wystąpiły groźne powodzie błyskawiczne. Należy mieć nadzieję, że podczas następnej aktualizacji, w roku 2021, obszary te zostaną uznane za tereny zagrożone powodzią.

Mimo licznych uwarunkowań przyrodniczych na powstawanie powodzi duży wpływ ma działalność człowieka. Ludzkość, chcąc jak najbardziej i jak najszybciej zaspokoić swoje potrzeby materialne, jak i niematerialne, wykorzystuje ziemię do swoich celów, nie zwracając uwagi na to, jak bardzo jej szkodzi. Nadmierna ingerencja człowieka w środowisko naturalne, a co za tym idzie zaburzanie gospodarki wodnej, powoduje, że tak niebezpieczne zjawiska jak powodzie błyskawiczne będą pojawiać się coraz częściej (Stadnicki 2016).

Przed wszystkim należy zwrócić uwagę na planowanie przestrzenne w gminie Olszyna, gdyż istnieje tu stara zabudowa, wybudowana niemalże przy samym korycie rzeki. Kiedyś zabudowa była lokalizowana przy ciekach wodnych, co miało zapewnić dostęp do transportu i energii wodnej, a przede wszystkim do wody. Niestety, to, co kiedyś było uważane za dobre, teraz powoduje problemy. W związku z rozwojem miejscowości coraz więcej obszarów zostało uszczelnionych. Oznacza to, że ścieżki czy drogi, które do tej pory były polne, bądź otoczone terenami zielonymi,

pokryto asfaltem (Stadnicki 2016). Jest to związane z powstawaniem nowych dróg, chodników czy budynków. Uszczelnianie kolejnych terenów powoduje zmniejszenie możliwości infiltracyjnych terenu, co jak wcześniej opisano, jest bardzo niekorzystnym zjawiskiem. Szczególnie w przypadku uwarunkowań topograficznych Olszyny, która zlokalizowana jest w niewielkiej kotlinie, otoczona przez wyżej położone miejscowości. Rozwój tych miejscowości oraz samej Olszyny, powodujący utwardzanie i uszczelnianie terenu, więc i ograniczenie infiltracji, oraz silne opady nawalne powodują utworzenie się spływu powierzchniowego, który jest główną przyczyną powodzi. Brak jakiegokolwiek wchłaniania wody powoduje, że przepływa ona na niżej położone tereny i zatrzymuje się tam, tworząc ogromne straty (Stadnicki 2016).

Kolejną przyczyną wystąpienia powodzi błyskawicznych w Olszynie, która ma podłoże antropogeniczne, jest sposób, w jaki uregulowano koryto Olszówki w miejscu przecięcia z drogą krajową DK30 oraz w ciągu całej miejscowości. Gdy ciek wodny charakteryzuje się licznymi meandrami (zakrętami), oraz gładkim dnem, zaawansowaną urbanizacją (co wspomniano wcześniej) i wylesianiem, to jest to doskonałe „podłoże” do powstania powodzi błyskawicznych. Dodatkowo, zlewnia jest małych rozmiarów, a musi przyjąć ogromną ilość wody. W 2012 r. rozpoczęto regulację Olszówki, czyli rzeki przepływającej przez miejscowość. Podczas tej przebudowy wzmocniono mury oporowe, usunięto drzewa, których korzenie niszczyły nabrzeże oraz wyłożono dno kostką granitową. Spowodowało to, że dno stało się gładkie. Jest to pierwszy krok do tego, by woda miała silny nurt, czyli płynęła z dużą prędkością. Woda, która płynie szybko, jest bardzo niebezpieczna, gdyż spotykając coś na swojej drodze, może spowodować jego zniszczenie (Stadnicki 2016). W momencie, gdy ta szybko płynąca woda napotka na swej drodze dwa zakręty, jeden w lewo, a drugi w prawo, pod kątem niemal prostym, zostanie wzburzona, powodując wystąpienie z koryta i rozlewanie się na boki. Gdyby inaczej uregulowano przecięcie drogi z rzeką, gdyby rzeka nie spotykała na swej drodze takich przeszkód, to przepłynęłaby prosto, nie powodując zniszczeń.

Podczas regulacji uszczelniono dodatkowo dno, przez co ograniczono infiltrację. Jest to również zjawiskiem niekorzystnym (Stadnicki 2016).

Warto przypomnieć, że prawo wodne wymaga od właściciela cieków wodnych i koryt rzecznych, by utrzymywane one były w czystości oraz by przepływ wód i lodu był niezakłócony (Ustawa z 20 lipca 2017... Dz.U. 2017 poz. 1566). Niestety, zdarzają się sytuacje, że w korytach cieków w badanej gminie oraz w rowach melioracyjnych leżą konary drzew, śmieci organiczne i nieorganiczne, stare i zużyte opony, butelki, które zatykają zbyt wąskie przepusty (Stadnicki 2016), na co zwracali uwagę mieszkańcy. Warto podkreślić, że była to ich subiektywna opinia. Niekiedy rowy melioracyjne są zarośnięte trawą. Z jednej strony to dobrze, gdyż spowalniana jest prędkość płynącej wody, lecz z drugiej strony powoduje to wykorzystanie i tak już małego (wąskiego i nie za głębokiego) koryta, przez co woda, nie mieszcząc się, rozlewa się na boki, zalewając domy gospodarstwa (Stadnicki 2016).

Duży wpływ na wystąpienie powodzi w badanej gminie ma również fakt zaniedbania przez człowieka istniejących obiektów hydrotechnicznych. W okolicy jednej z miejscowości położonych w gminie Olszyna, w lasach koło Biedzychowic, znajduje się stary, nieużywany zbiornik retencyjny, który powstał przed 1945 r. (Greiffenberg 2017). Gdyby został zrewitalizowany, badana gmina zyskałaby dodatkową rezerwę przeciwpowodziową.

Istotną kwestią jest sytuacja własnościowa. Wiele instytucji zarządza ciekami wodnymi oraz infrastrukturą na nich się znajdującą, co utrudnia współpracę (Stadnicki 2016).

Zdaniem autorów, powstawanie powodzi w gminie Olszyna jest ściśle związane z czynnikami meteorologicznymi i geografią terenu. Niewątpliwym wpływem na występowanie powodzi na badanym obszarze mają także czynniki antropogeniczne: regulacja koryta Olszówki, likwidacja terenów zielonych, zabudowywanie i uszczelnianie terenu, zaniedbania istniejących obiektów retencyjnych, zaśmiecanie koryta Olszówki oraz brak współpracy między instytucjami administrującymi ciekami wodnymi.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

W przeprowadzonej analizie autorzy potwierdzili hipotezę, że „Powodzie w gminie Olszyna zależą nie tylko od czynników meteorologicznych i geografii terenu, ale również od czynników mających charakter antropogeniczny”.

Zdaniem autorów, powstawanie powodzi w badanej gminie jest ściśle związane z czynnikami meteorologicznymi i geografiami terenu. Dodatkową przyczyną jest działalność ludzi i ich zaniedbania. Zabetonowanie miast oraz likwidacja terenów zielonych, a także nieumiejętna regulacja cieków wodnych czy zaśmiecanie koryt rzecznych i rowów stanowią dodatkowe przyczyny występowania powodzi błyskawicznych w gminie Olszyna. Tworzy się wtedy spływ powierzchniowy, który osiągając wysoką prędkość, niszczy wszystko, co spotka na swej drodze.

Nie ma niestety sposobu na to, aby całkowicie uniknąć występowania powodzi błyskawicznych, jednakże można zmniejszyć wielkość strat powodowanych przez te zjawiska. Zdaniem autorów, należy wyznaczyć strefy narażone na wystąpienie powodzi w Olszynie, oczyścić koryta rzeczne oraz rowy melioracyjne. Należy również w lepszy sposób zabezpieczyć nieruchomości mieszkańców.

PIŚMIENNICTWO

Dane podstawowe (Primary Data), <http://bip.olszyna.nv.pl/Article/id,71.html>, dostęp: 4.07.2017.
Gminny plan zarządzania kryzysowego (2010). (Municipal Emergency Management Plan), Olszyna.
Greiffenberg in Niederschlesien VI 1933 UW, [http://maps.mapywig.org/m/German_maps/series/025K_TK25/4958_\(2882\)_Greiffenberg_in_Niederschlesien_VI.1933_UW.jpg](http://maps.mapywig.org/m/German_maps/series/025K_TK25/4958_(2882)_Greiffenberg_in_Niederschlesien_VI.1933_UW.jpg), dostęp: 16.10.2017.
GUS (Central Statistical Office), <https://bdl.stat.gov.pl>, dostęp: 4.07.2017.
Kasprzak, M. (2010). Wezbrania i powodzie na rzekach Dolnego Śląska, w: Wyjątkowe zdarzenia przyrodnicze na Dolnym Śląsku i ich skutki (Floods on the rivers of Lower Silesia, in: Exceptional natural events in Lower Silesia and their effects). Red. (Ed.) P., Miłoś. Wrocław.

Kondracki, J. (2002). *Geografia regionalna Polski* (Regional geography of Poland). PWN, Warszawa.
Maciejewski, M., Ostojski, M., S., Tokarczyk, T. (2011). *Monografia powodzi 2010. Dorzecze Odry* (Flood monograph 2010. Oder river basin). Wyd. IMGW, Warszawa.
Madurowicz, Z. (2004). *Olszyna w historię wpisana* (Olszyna in history inscribed), Urząd Gminy w Olszynie, Olszyna.
Potocki, J., Piepiora, Z. (2013). Antropogeniczne uwarunkowania powodzi błyskawicznych na terenach górskich – przykład Maciejowej, w: *Gdy nadciągała wielka woda, klęski powodzi na ziemiach polskich na przestrzeni lat* (Anthropogenic conditions of flash floods in mountainous areas – example of Maciejowa, in: As the great water came, the disasters flooded the Polish lands over the years). Red. (ed.) E., Kościuk. Wyd. Gajt.
Piepiora, Z. (2012). *Ekonomiczne aspekty lokalnej polityki przeciwdziałania skutkom katastrof naturalnych* (Economic aspects of natural disaster's policy on the local level). Wyd. Zbigniew Piepiora, Kowary.
Piepiora, Z., Knysak, J. (2017). *Przeciwdziałanie skutkom powodzi w powiatach lubańskim i zgorzeleckim – analiza porównawcza*. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* 490, 90–102.
Program ochrony środowiska dla powiatu lubańskiego na lata 2013–2016 z uwzględnieniem lat 2017–2020 (Environmental Program for the Lubusz Voivodeship for the years 2013–2016, taking into account the years 2017–2020). (2013). Starostwo Powiatowe w Lubaniu, Luban.
Ślota, H. (1999). *Dorzecze Odry. Monografia Powodzi lipiec 1997* (Oder river basin. Flood monograph July 1997), Warszawa.
Stadnicki, P. (2016). Antropogeniczne uwarunkowania powodzi błyskawicznych w gminie Olszyna Lubańska (Anthropogenic conditions of flash floods in Olszyna Lubańska municipality), praca magisterska pod kierunkiem dr Z. Piepiory, obroniona na Uniwersytecie Przyrodniczym we Wrocławiu, WIKSiG, KGP, Wrocław 5.02.2016.
Ustawa z 20 lipca 2017 roku Prawo wodne (Law of 20 July 2017 water law). *Dz.U.* 2017 poz. 1566 i 2180 (Journal of Laws 2017 pos. 1566 and 2180).
Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 27 marca 2003 r. (Land planning and development Act of 27 March 2003) *Dz.U.* 2003 nr 80 poz. 717 (Journal of Laws 2003 No. 80 pos. 717).

Ustawa z 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Act of 26 April 2007 on emergency management). *Dz.U.* z 2007 r. nr 89, poz. 589 i 590, z późn. zm. (*Journal of Laws* of 2007 No. 89, item. 589 and 590, as amended).

Weatherbase, <http://www.weatherbase.com/>, dostęp: 31.10.2015.

Zmiana Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Olszyna Lubańska (2014). (The change of study of conditions and directions of spatial development of Olszyna Lubańska commune). Załącznik nr 1 do uchwały nr XI/54/2014 Rady Miejskiej w Olszynie z 7 listopada 2014 r. Burmistrz Olszyny.

AN ANTROPOGENICAL CONDITIONS OF FLOODS IN THE OLSZYNA URBAN-RURAL MUNICIPALITY

ABSTRACT

Flash floods occurred in the municipality of Olszyna extremely often. Recent had place in the years 2010, 2012, 2013 (twice) and 2016. Flash flood can be defined as the rapid flow of high water caused by prolonged and intense rainfall or other factors such as a dam breakdown. The aim of the article is to determine the causes of flash floods in the area of Olszyna. For this purpose authors carry out an analysis of literature and organizational documentation, field work, surveys and interviews with residents of Olszyna, employees of the City Hall and with the Mayor. The answer to the question posed at the beginning of the article 'Are floods in the Olszyna municipality anthropogenic in nature?' is negative. Authors falsify the hypothesis: 'Floods in Olszyna municipality can be anthropogenic in nature'. According to the authors, the rise of floods in Olszyna is closely related to the meteorological factors and geography of the area. Supplementary cause is the activity of people and their negligence.

Key words: municipality, Olszyna, flood, flash flood, anthropogenic, conditions, flood protection

DYSKUSJA NAD NOWYMI ZASADAMI PROGRAMOWANIA I ZADAŃ PRAC URZĄDZENIOWOROLNYCH W POLSCE

Jacek M. Pijanowski✉, Jarosław Taszakowski, Edyta Sobaś

Katedra Geodezji Rolnej, Katastru i Fotogrametrii, Uniwersytet Rolniczy w Krakowie
ul. Balicka 253a, 30-198 Kraków, **Polska**

ABSTRAKT

Celem artykułu jest przedstawienie wyników dwóch prac badawczo-wdrożeniowych przeprowadzonych w województwie małopolskim na przykładzie rozwiązań prawnych i metod stosowanych w Republice Federalnej Niemiec. Oba projekty obejmujące współpracę polsko-niemiecką dotyczyły zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich (ZROW) i miały na celu ocenę czy zastosowana metoda może przyczynić się do poprawy rozwoju obszarów wiejskich w Polsce.

Pierwszy projekt zrealizowano z instytucjami partnerskimi z Turynii w sołectwach Nieciecza i Czyżów (gmina Żabno, powiat tarnowski) w latach 2011–2012. Dotyczył zaleceń mających na celu usprawnienie funkcjonowania administracji odpowiedzialnej za rozwój obszarów wiejskich w skali regionu i ich oceny.

Drugi projekt wykonano w latach 2014–2015 w sołectwie Strzelce Wielkie (gmina Szczurowa, powiat brzeski) z pomocą instytucji partnerskich i ekspertów z Bawarii. Projekt ten poszerzał badania przeprowadzone w gminie Żabno i przede wszystkim skupiono w nim uwagę na udziale społeczności lokalnej w nowym, zintegrowanym podejściu do planowania rozwoju obszarów wiejskich.

W wyniku badań wypracowano wytyczne dotyczące nowych zadań odnośnie do prac urządzenioworolnych w Polsce idących w parze z przemianami społeczno-gospodarczymi zachodzącymi na obszarach wiejskich.

Słowa kluczowe: zintegrowany rozwój obszarów wiejskich (ZROW), prace urządzenioworolne, ochrona krajobrazu, odnowa wsi, scalenie gruntów, partycypacja społeczna

WPROWADZENIE

Wraz ze zmianami społeczno-gospodarczymi końca lat 80. XX w. zasadniczo zmieniły się uwarunkowania rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa w Polsce. Przebudowa gospodarki istotnie zwiększyła liczbę bezrobotnych, co dotykało w szczególności mieszkańców wsi. Z powodu słabej infrastruktury obszarów wiejskich i niedostatecznej liczby pozarolniczych miejsc pracy gospodarstwa rolne w wielu

częściach kraju mają funkcję bufora socjalnego. Średnia wielkość użytków rolnych (UR) gospodarstwa rolnego w 2016 r. w Polsce wyniosła ok. 10,59 ha. Liczba gospodarstw natomiast wynosiła w 2015 r. ponad 1,4 mln, przy czym ponad połowa z nich produkuje wyłącznie lub głównie na własne potrzeby. W 2015 r. było w Polsce około 1,38 mln gospodarstw większych niż 1 ha. Najwięcej gospodarstw rolnych (73,2%) znajdowało się w grupie obszarowej 1–10 ha UR (ok. 1,03 mln gospodarstw). Szacuje się, że do

✉j.pijanowski@ur.krakow.pl

roku 2020 około 370 000 małych gospodarstw (czyli około 16% wszystkich gospodarstw) zniknie.

Dla obszarów wiejskich w południowo-wschodniej Polsce charakterystyczne jest duże rozdrobnienie i niska średnia powierzchnia gospodarstw rodzinnych (ok. 4 ha), które mierzone według standardów rolnictwa zachodnioeuropejskiego wykazują znaczące deficyty, jeśli chodzi o powierzchnię gruntów własnych i dzierżawionych, poziom mechanizacji i zasoby finansowe. Typowe dla tej części Polski formy osadnictwa w postaci ulicówki i zabudowy rozproszonej utrudniają i zwiększają koszty budowy infrastruktury. W ostatnich latach nastąpił szybki spadek ludności żyjącej głównie z rolnictwa. Ludność wiejska czerpie dochody z wielu źródeł, zwłaszcza z pracy najemnej. Pozostała znacząca część ludności wiejskiej żyje z emerytur i rent, zwłaszcza w gospodarstwach domowych byłego właściciela gospodarstwa. Z uwagi na brak pozarolniczych (głównie większych) pracodawców w większości gmin ograniczona jest możliwość pozarolniczego zatrudnienia.

Obszary wiejskie w Polsce podlegają głębokim przemianom. Powodem tych przemian są – obok szybkiego postępu w technice rolniczej – postępujące zmiany w strukturze agrarnej. Duże znaczenie dla tych przemian miały procesy demograficzne i ruchy migracyjne. Sytuacja peryferyjnych obszarów wiejskich jest dalece różna od wsi podmiejskich. W związku z tym trudno jest określić jednolity wzorzec rozwoju. Rozwiązania problemów obszarów wiejskich kreował będzie nowy dokument strategiczny Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi Polski – „Pakt dla obszarów wiejskich” wchodzący w życie w 2017 r. W dokumencie tym przedstawiono założenia rozwoju obszarów wiejskich w aspekcie zrównoważonego rozwoju, z uwzględnieniem różnych celów i konkurencyjnych oczekiwań. Tak rozumiany rozwój obejmować będzie obok celów gospodarczych rolnictwa również aspekty socjoekonomiczne, cele rozwoju osadnictwa, infrastruktury, środowiska, krajobrazu, dziedzictwa kulturowego, gospodarki wodnej oraz pozarolniczego rozwoju gospodarczego.

W wymiarze przestrzennym konieczny będzie przy tym odpowiednio szeroki zakres i sposoby

opracowania fazy planowania zmian, opartej o nowoczesny *Landmanagement* – czego projekt tego dokumentu nie zawiera. Dlatego ważne jest, aby rozważyć możliwość wprowadzenia w Polsce mechanizmu ZROW od lat funkcjonującego w większości państw i regionów Europy Zachodniej.

Ważną rolę w procesach rozwojowych odgrywać przy tym będą grunty, jako wartość ekonomiczna, ich własność, mobilność, dostępność oraz użytkowanie. Istotnym problemem polskiej wsi była możliwość powszechnego nabywania i obrotu ziemią rolną na cele budowlane. W celu likwidacji tego procesu od kwietnia 2016 r. wprowadzono w życie prawo uniemożliwiające spekulację ziemią rolną i jej kupno przez osoby niebędące rolnikami (Ustawa z 14 kwietnia 2016 r. o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw. Dz.U. z 2016, poz. 585). Był to krok, który także umożliwił „uzdrowienie” prawa planowania przestrzennego – również istotnego do rozwoju obszarów wiejskich.

OPIS PRAC BADAWCZYCH

Projekt „Doskonalenie działań administracji regionalnej odpowiedzialnej za scalenia gruntów w Małopolsce”

Działania badawcze przedstawione w ramach artykułu polegały na zaproponowaniu własnych założeń do postępowania dla ZROW w wybranych sołectwach Małopolski. Zastosowano przy tym podstawy prawne i metody stosowane w Turyngii i Bawarii. Opisano je w kolejnych podrozdziałach. Sprawdzono, czy zaproponowana metodyka może przyczynić się do rozwiązania problemów rozwoju obszarów wiejskich oraz czy jest możliwa do wprowadzenia w Polsce.

Celem omawianego projektu realizowanego z Turyngią było wypracowanie modelowych rozwiązań dotyczących skuteczności działań województwa w zakresie poprawy struktur obszarów wiejskich za pomocą tzw. urzędów rolnych – jako istotnego elementu rozwoju regionalnego. Chodziło przy tym w pierwszej kolejności o diagnozę oraz wskazanie

rozwiązań usprawniających funkcjonowanie szeroko rozumianej administracji odpowiedzialnej za rozwój obszarów wiejskich.

Podstawą do osiągnięcia celu projektu było opracowanie przez ekspertów z Urzędu ds. Rozwoju Obszarów Wiejskich i Urzędów Rolnych w Meiningen, we współpracy z Urzędem Marszałkowskim Województwa Małopolskiego i Uniwersytetem Rolniczym w Krakowie, „Zintegrowanego planu rozwoju obszarów wiejskich (ZPROW) do przygotowania postępowania urządzenioworolnego wraz z realizacją przedsięwzięć inwestycyjnych na terenie rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej oraz przedsięwzięć z zakresu rozwoju i odnowy wsi dla sołectw Nieciecza i Czyżów”.

Sołectwa Nieciecza i Czyżów leżą w gminie Żabno. Nieciecza zajmuje powierzchnię 490 ha i liczy 750 mieszkańców, zaś Czyżów – 199 ha i mieszka tam 107 osób. Analizowany obszar rozciąga się wzdłuż doliny Dunajca, gdzie dominują gleby dobre i bardzo dobre. Warunki klimatyczne i jeden z najdłuższych w Polsce okresów wegetacji są szczególnie korzystne do upraw warzyw i owoców oraz zbóż. Na obszarach o słabych glebach można zaobserwować zalesianie gruntów, rzadziej ich odłogowanie. W obydwu sołectwach rolnictwo jest zdominowane przez małe i mocno rozdrobnione gospodarstwa rolne. W sołectwach tworzących obszar scalenia średnia powierzchnia gospodarstwa wynosi 3,38 ha, średnia wielkość działki w gospodarstwie – 0,51 ha, a średnia liczba działek w gospodarstwie wynosi 6,6. Większość dróg transportu rolnego jest w złym stanie, wykazano, że modernizacji wymaga aż 16,7 km. W obydwu sołectwach występują podtopienia pól uprawnych i siedliska, co jest spowodowane niedostatecznym stanem utrzymania urządzeń melioracyjnych. Struktura osadnicza w Niecieczy ma raczej formę zwartą, z tendencją rozwoju zabudowy wzdłuż dróg gminnych, co cechuje też Czyżów.

Wspólne prace objęły w pierwszej kolejności fazę studium dostępnych planów i dokumentów dotyczących gminy Żabno. Poza tym rozesłano pisma do urzędów z prośbą o podanie informacji na temat istniejących i zatwierdzonych planów lub zamierzeń

inwestycyjnych na obszarze objętym projektem. Konsultacje przeprowadzono z Małopolskim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego w Karniowicach, Regionalnym Zarządem Gospodarki Wodnej, Małopolskim Zarządem Melioracji i Urzędów Wodnych, Zarządem Dróg Powiatowych, starostwem powiatowym, urzędem gminy, Urzędem Statystycznym.

W drugiej fazie eksperci przeprowadzili dokładną inwentaryzację stanu istniejącego obszaru postępowania, w której wykazano wspomniane poważne problemy strukturalne terenów rolnych. Prace objęły również sondaże uzupełniające pośród podmiotów reprezentujących interesy publiczne oraz zebranie dalszych niezbędnych dokumentów i informacji uzupełniających w wybranych urzędach. Istotnym elementem prac było zebranie z mieszkańcami informujące o prowadzonej inwentaryzacji i ewentualnym postępowaniu urządzenioworolnym w przyszłości. W fazie trzeciej opracowano dokument ZPROW wraz z załącznikami, zgodnie z zakresem obowiązującym w Turynгии. W fazie czwartej, w ramach spotkania informacyjnego, przedstawiono i objaśniono opracowany ZPROW przedstawicielom podmiotów reprezentujących interesy publiczne, przedstawicielom związków zawodowych rolników oraz mieszkańcom sołectw objętych opracowaniem, co spotkało się z bardzo dużą aprobatą. Niezwykle cenny jest fakt, że w ramach projektu Małopolska wspomagana była przez turyngskich ekspertów i specjalistów, którzy w oparciu o wzorce Bawarii bardzo szybko stworzyli nowoczesną administrację urządzenioworolną oraz w oparciu o podstawy prawne Republiki Federalnej Niemiec (*Flurbereinigungsgesetz*) wypracowali wiele wytycznych regionalnych (*Freistaat Thüringen* 2011).

Projekt Małopolski i Turynгии określić należy jako bardzo ważny „pierwszy krok” mający zbadać możliwości implementacji podobnych rozwiązań na grunt Polski. Po przełomie politycznym lat 1989/1990 (jak wspomniano) na podobnej zasadzie Bawaria wspierała Turynгии w budowaniu efektywnych struktur administracyjnych odpowiadających za rozwój obszarów wiejskich. Turynгия jest regionem partnerskim Małopolski, więc w pierwszej kolejności nastąpiła próba implementacji wykorzystanych tam rozwiązań na grunt Małopolski.

Projekt „Zintegrowane programowanie rozwoju obszarów wiejskich w Małopolsce w oparciu o wzorce Bawarii”

W ramach projektu „Zintegrowane programowanie rozwoju obszarów wiejskich w Małopolsce w oparciu o wzorce Bawarii” sięgnięto niejako do źródeł, czyli doświadczeń Bawarii jako jednego z prekursorów i orędowników ZROW w Europie. W projekcie skoncentrowano się na nowym, zintegrowanym podejściu do planowania rozwoju obszarów wiejskich realizowanym z udziałem społeczności lokalnych, obejmującym równolegle:

- aktywizację tej społeczności i wzmocnienie poczucia wspólnoty,
- tworzenie partnerstw publiczno-prywatnych na rzecz przygotowania i wdrożenia zintegrowanych koncepcji rozwoju,
- łączenie różnorodnych działań jak: lokalne strategie rozwoju, odnowa wsi, urzędzenia rolne, ochrona przyrody i krajobrazu oraz gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi.

W ramach projektu eksperci z Urzędu Rozwoju Obszarów Wiejskich w Würzburgu oraz Związku Rozwoju Obszarów Wiejskich Dolnej Frankonii, a także eksperci z Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie opracowali, we współpracy z Urzędem Marszałkowskim Województwa Małopolskiego, „Koncepcję postępowania dla ZROW, włącznie z zaleceniami do prowadzenia przyszłych postępowań”. Opracowanie to powstało na podstawie prac przeprowadzonych w sołectwie Strzelce Wielkie.

Strzelce Wielkie położone są w gminie Szczurowa i zajmują powierzchnię 1,708 ha, a zamieszkuje je ok. 820 mieszkańców. Większość mieszkańców wsi zatrudnienie znajduje poza rolnictwem.

W Strzelcach Wielkich średnia powierzchnia gospodarstwa wynosi 2,9403 ha, średnia wielkość działki w gospodarstwie – 0,4490 ha, a średnia liczba działek w gospodarstwie – 6,55. Drogi transportu rolnego są w złym stanie technicznym, aż 28,8 km dróg gruntowych wymaga modernizacji.

Dużym problemem jest niebezpieczeństwo powodzi, które występuje w szczególności w od marca do

lipca, z uwagi na otaczające wieś rzeczki Uszewka i Gróbka. Drugim powodem są sezonowe zrzuty wody z lasu położonego na północy sołectwa. Przez obszar objęty projektem przebiega koryto potoku Młynówka odciętego od dopływu wody w latach 70. XX w. Jego przebieg do dziś zachował się jedynie częściowo, a na południu można znaleźć już tylko jego relikty. Młynówka zasilana była pierwotnie wodami wypływającymi z lasu. Potok wpływał w Strzelcach Wielkich do stawu wiejskiego, a następnie przez nieistniejący dziś młyn przepływał do północnej części sołectwa. W północno-zachodniej części obszaru objętego projektem znajduje się obszar „Natura 2000” i „Bratucicki Obszar Chronionego Krajobrazu”. W Strzelcach Wielkich znajdują się też pomniki przyrody i zabytki, w tym drewniane domy i inne budynki oraz ich części, które są objęte ochroną. Zabudowa wsi ma charakter wielodrożnicy otoczonej przez niewielkie przysiółki.

Istotną cechą zastosowanej w Strzelcach Wielkich metodyki Bawarii jest intensywna faza przygotowania takich postępowań wspólnie z mieszkańcami obszaru nim objętego, którzy (później) jako wspólnota uczestników postępowania – zgodnie z Federalną ustawą o urządzeniach rolnych (*Flurbereinigungsgesetz* 1976) – zasadniczo sami decydują na podstawie bawarskiego prawa urządzenioworolnego (*Bayerisches Gesetz* 1994) o przeprowadzeniu działań inwestycyjnych (należy zaznaczyć, iż podobne reguły obowiązywały w międzywojennej Polsce – tworzone spółki melioracyjne lub stowarzyszenia, będące głównym inwestorem przedsięwzięć). Obowiązuje przy tym dewiza: „Wspólnie myślimy, wspólnie planujemy, wspólnie kształtujemy!”. Metodyka bawarska prowadzenia postępowań charakteryzuje się ponadto współpracą organu urządzenioworolnego z ekspertami prywatnymi. Zlecana im jest zasadniczo działalność z zakresu kształtowania krajobrazu i ekologii oraz odnowy wsi.

Prace w ramach projektu realizowano dlatego w trzech grupach roboczych (GR):

- GR „Urządzenia rolne i rolnictwo”,
- GR „Krajobraz i przyroda”,
- GR „Odnowa i rozwój wsi”.

W pierwszej fazie prace dotyczyły omawiania występujących problemów i koniecznych do osiągnięcia celów. Pracowano nad tym wspólnie z ekspertami i instytucjami. Następnie w GR w pierwszym etapie opracowano „Stan istniejący” (jest) i „Stan pożądany” (powinno być). Później wspólnie z ekspertami określono „Problemy” (w osiągnięciu stanu pożadanego) oraz „Rozwiązania”, co stanowiło podstawę do określenia działań i inwestycji. W kolejnych częściach artykułu przedstawiono zakres i wyniki tych prac w trzech obszarach planowania GR.

Urządzenia rolne i rolnictwo. Na obszarze projektu nie przeprowadzono dotychczas postępowania urządzenioworolnego (w szczególności scalenia). Działki rolne są na ogół nieforemne i małe, nie spełniają wymagań nowoczesnej mechanizacji. Obecna forma osadnicza posiada zabudowę, która utrudnia dostęp do leżących za nią terenów rolnych. Brakuje planu działań w zakresie urządzeń wodno-melioracyjnych. Duży odsetek działek rolnych nie posiada dostępu do drogi publicznej. Większa część istniejących dróg wymaga naprawy i jest często za wąska. Wzdłuż wód i rowów brakuje dróg niezbędnych do utrzymania urządzeń wodno-melioracyjnych. W południowo-wschodniej części obszaru projektu dochodzi do powtarzającego się zalewania dużych powierzchni, co spowodowane jest niedostateczną możliwością odpływu wody. Duża część rowów wykazuje poważne braki w utrzymaniu. Drenaże również wymagają udrożnienia. Z powodu wymienionych problemów Strzelce Wielkie cechuje powiększający się obszar odłogów (ok. 260 ha, czyli ok. 25% wszystkich UR) i sukcesja samosiejki na powierzchni ok. 130 ha (ok. 12% UR). Dlatego na obszarze sieci „Natura 2000” suche użytki zielone są zaorywane i następnie zasiewane kukurydzą, co zagraża populacji modraszka.

Z wyników pracy GR „Urządzenia rolne i rolnictwo” wynika, że niekorzystne kształty działek, rozproszenie własności i braki w infrastrukturze oraz problemy wodne mogą zostać znacząco poprawione w ramach postępowania urządzenioworolnego (scalenie wraz z zagospodarowaniem poscaleniowym), co wzmocni sytuację ekonomiczną gospodarstw rolnych. Tereny obecnie odłogowane lub wyłączone

z produkcji rolnej staną się obszarami do potencjalnego powiększenia UR gospodarstw w drodze zakupu lub dzierżawy.

Zgodnie z wypowiedziami tej grupy roboczej, kluczową inwestycją powinna być rewitalizacja Młynówki. Doprowadzi to do poprawy ochrony przeciwpowodziowej i ekologii cieków, jak również odtworzony zostanie dzięki temu historyczny krajobraz kulturowy wsi i terenów rolnych pozostający w związku z historycznymi budynkami, co może stanowić potencjał do rozwoju agroturystyki.

Krajobraz i przyroda. Właściwością krajobrazu kulturowego polskiej wsi, z jej wartościowymi terenami chronionymi, jest silny związek z rolniczym zagospodarowaniem terenu. Stan struktury agrarnej odpowiada na większości obszaru południowo-wschodniej Polski warunkom, które panowały w krajobrazie Europy przed mechanizacją rolnictwa. Rysujące się i postępujące stopniowo procesy zmian w strukturze gospodarstw Strzelce Wielkie wymagają wyprzedzających koncepcji mających na celu zachowanie i rozwój krajobrazu kulturowego. Warunkiem tego będzie zrównoważone zagospodarowanie wszystkich gruntów ornych, łąk i terenów leśnych. Postępowanie urządzenioworolne może wnieść do tego istotny wkład.

Jak wynika z uzgodnień z Regionalną Dyrekcją Ochrony Środowiska, dzięki realizacji zaplanowanych dróg na obszarze „Natura 2000” zminimalizowane zostanie zanikanie wartościowych siedlisk roślin i zwierząt. Lepsze skomunikowanie kompleksów uprawowych (przywrócenie/optimalizacja gospodarki rolnej), poprawa warunków gospodarowania, stworzenie mostów ekologicznych między biotopami wzdłuż dróg i wód powierzchniowych, nasadzenia rzędów przydrożnych drzew i stworzenie strefy ochrony przyrody w miejscowości będą natomiast zdecydowanie pozytywnie oddziaływały na środowisko. Dlatego w sumie nie należy oczekiwać żadnych istotnych negatywnych skutków urządzeń rolnych na środowisko – pod warunkiem uwzględnienia wymagań ochronnych względem występującego obszaru sieci „Natura 2000”. Dzięki zastosowanym działaniom inwestycyjnym najważniejsze gatunki

i siedliska na tym obszarze mogą zostać o wiele bardziej wsparte i rozwijane niż zagrożone. Tylko w ramach koncepcji postępowania urządzeniowo-rolnego mogą zostać określone odpowiednie tereny do realizacji przedsięwzięć prośrodowiskowych wpisujące się w logikę kompleksowego rozwoju. W Strzelcach Wielkich istotą przedsięwzięć mających na celu pielęgnację i zagospodarowanie krajobrazu jest zachowanie i rozwój otwartych przestrzeni życiowych o szczególnym znaczeniu dla gatunków zwierząt chronionych prawem wspólnotowym (w szczególności bogatych gatunkowo ekstensywnych łąk) oraz rewitalizacja wód wraz z towarzyszącymi im strukturami siedlisk

wodnych i naziemnych. Realizacja tych celów umożliwi przeprowadzenie całego postępowania w sposób praktycznie nieszkodliwy dla środowiska.

W ramach projektu również dlatego zbilansowano wpływ zaplanowanej infrastruktury rolniczej na przyrodę. Na przykład na obszarze priorytetowym 1 zaplanowano budowę ok. 1 km dróg asfaltowych oraz ok. 1,2 km nowych dróg gruntowych. Równocześnie zaplanowano likwidację ok. 1,3 km istniejących dróg gruntowych. Budowę dróg przewidziano na intensywnie użytkowanych rolniczo terenach, ale dotyczy też terenów użytkowanych ekstensywnie oraz elementów krajobrazu i struktur biotopów, które

Tabela 1. Bilans ingerencji dróg rolniczych w tereny naturalne dla wybranego obszaru priorytetowego Strzelce Wielkie
Table 1. Interference balance of agricultural roads in natural areas for the selected Priority Area in Strzelce Wielkie

Nawierzchnia drogi Road surface	Wartościowanie Evaluation	Powierzchnia [m ²] Area [m ²]	Faktor	Wyrównanie [m ²] Compensation [m ²]
Asfalt Asphalt	0 grunt orny/intensywny użytek zielony 0 arable land/intensive grassland	1004	1,0	1004
	1 (tereny potrzebne do zachowania) 1 (areas needed to preservation)	463	3,0	1389
	2 (tereny godne zachowania) 2 (areas worth preservation)	902	1,5	1353
	3 (tereny zastępowalne) 3 (replaceable areas)	444	1,0	444
Tłuczeń Crushed stone	0 intensywny użytek zielony 0 intensive grassland	5	0,5	3
	1	–	3,0	0
	2	–	1,5	0
	3	7	1,0	7
Droga gruntowa Dirt road	1	469	3,0	1407
	2	1610	1,5	2415
	3	111	0,0	0
Międzysuma Sub-total				114
Likwidacja dróg gruntowych Liquidation of dirt roads	3	2418	0,5	1209
Suma potrzeb wyrównania terenowego dla obszaru priorytetowego The sum of the needs of the compensation area for the Priority Area				9231
Redukcja potrzeby terenów wyrównania Reduction of the need of compensation area				–981
Suma uwzględniająca działania minimalizujące ingerencję dróg The sum taking into account the measures to mitigate roads interference				8250

Źródło: opracowanie własne na podstawie Concept for integrated... (2015)

Source: own elaboration based on Concept for integrate... (2015)

zakwalifikowano jako zastępowalne lub potrzebne do zachowania. Po uwzględnieniu tego określono potrzeby wyrównawcze rekompensujące budowę dróg na ok. 0,9 ha. Dzięki likwidacji zastępowalnych dróg gruntowych bilansuje się dalsze 0,1 ha wyrównania powierzchniowego. Właściwe projektowanie przebiegu dróg uwzględniające strukturę wartościowych biotopów umożliwia redukcję terenów wyrównania do sumie ok. 0,8 ha (tabela 1).

Odnowa i rozwój wsi. Prace GR „Odnowa i rozwój wsi” bazowały na aktywnym udziale mieszkańców i włączeniu wszystkich pokoleń w opracowywanie celów rozwoju oraz w planowanie przyszłych inwestycji i przedsięwzięć niematerialnych. Prace obejmowały też sferę urbanistyki oraz sferę socjalno-kulturalną. Zakres planowania rozciągał się nie tylko na wieś, ale też na przysiółki i inne budynki. Inwentaryzacja GR obejmowała wizje lokalne, kartowanie, dokumentację fotograficzną i szkicową. Inwentaryzacja objęła głównie jakościowy i ilościowy opis typów budynków, uwzględniając: funkcję i użytkowanie budynków; rozkład lokalizacji budynków historycznych i współczesnych; koncentrację pustostanów i budynków, które wkrótce opustoszeją; koncentrację budynków w złym stanie technicznym oraz wiek mieszkańców budynków.

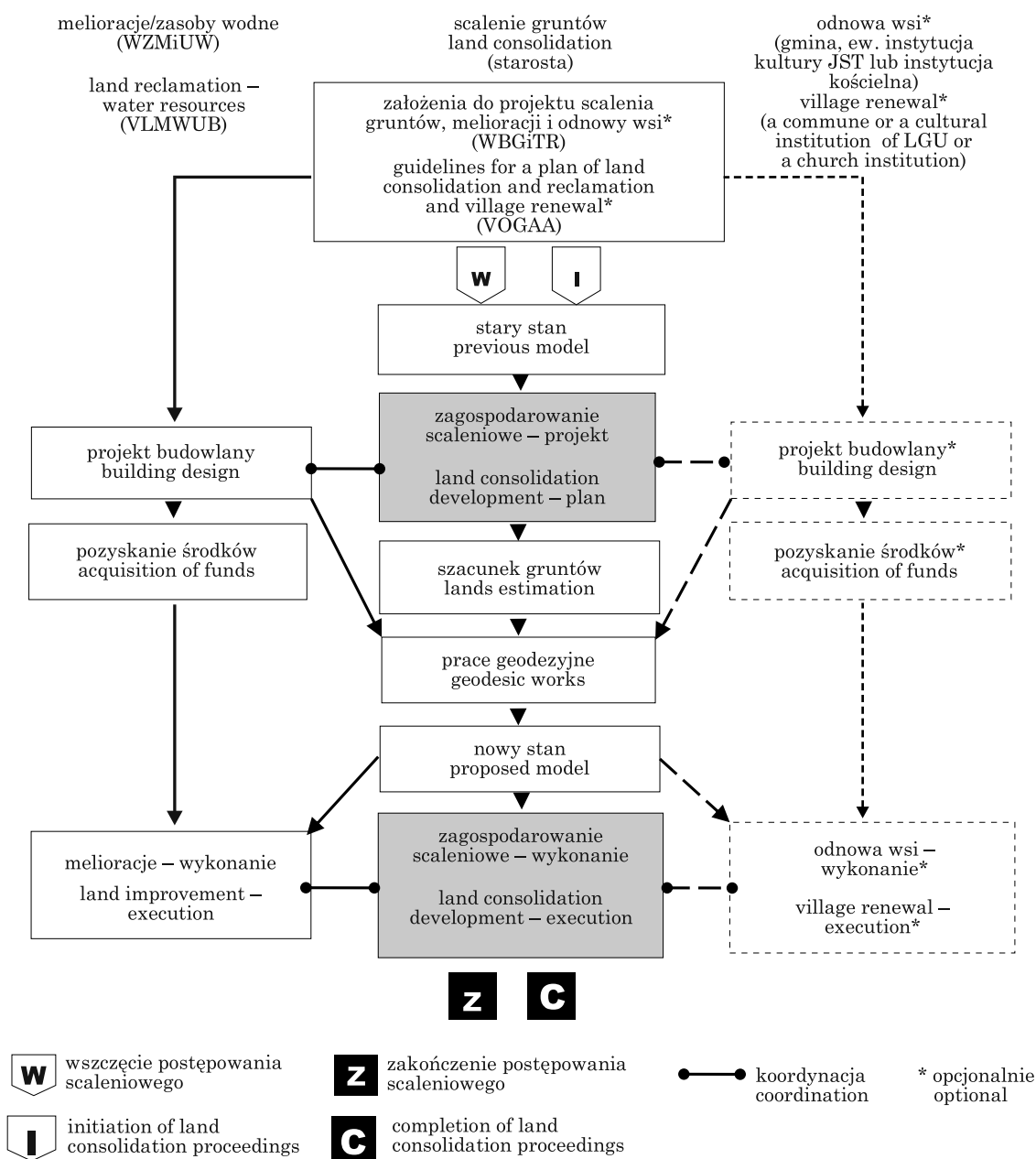
W trakcie analizy rozwoju urbanistycznego okazało się, że powierzchnia zabudowy określona w dokumentach planistycznych przekracza rzeczywiste zapotrzebowane na działki budowlane o 14 000%. Są one wprawdzie częściowo zabudowane, jednakże taka powierzchnia w żaden sposób nie ma związku z oczekiwaną – nawet przy najbardziej optymistycznych szacunkach – działalnością budowlaną.

DYSKUSJA

Z przeprowadzonych badań wynika, że w Turyngii administracja ds. rozwoju obszarów wiejskich w procesie planowania przekształceń strukturalnych bardzo szeroko traktuje rolniczą przestrzeń produkcyjną i w pierwszej kolejności zajmuje się infrastrukturą wodno-melioracyjną i drogową oraz poprawą struktury przestrzennej gospodarstw (terenów rolnych

i siedliskowych). Planowane są również działania na rzecz kształtowania i ochrony krajobrazu oraz przyrody. Prace prowadzone są przez pracowników administracji urządzeniowo-rolnej, którzy w pierwszej fazie informują o nich wszelkie instytucje mogące być zainteresowane postępowaniem oraz społeczność lokalną. Niezależnie od tych działań, gmina może zlecić opracowanie planu odnowy wsi ekspertom zewnętrznym.

Jest to bardzo zaawansowany zakres prac w stosunku do praktyki stosowanej w Polsce opartej na przepisach przestarzałej Ustawy z 26 marca 1982 r. o scalaniu i wymianie gruntów (Dz.U. z 2014, poz. 700). Tutaj administracja regionalna opracowuje jedynie tzw. założenia do projektu scalania gruntów, w których uwzględniane są tylko inwestycje infrastrukturalne wchodzące w zakres tzw. zagospodarowania poscaleniowego umożliwiające objęcie w posiadanie przez uczestników scalenia wydzielonych im w ramach postępowania gruntów (Pijanowski 2014). Zagospodarowanie poscaleniowe zdefiniowane zostało w Polsce po raz pierwszy w Rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 24 kwietnia 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Poprawianie i rozwijanie infrastruktury związanej z rozwojem i dostosowywaniem rolnictwa i leśnictwa przez scalanie gruntów” objętego Programem rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013 (Dz.U. nr 80, poz. 480). Zagadnienie to objęła również Ustawa z 29 lipca 2011 r. o zmianie ustawy o scalaniu i wymianie gruntów (Dz.U. z 2011 r., nr 185, poz. 1097). Najczęściej działania z zakresu ochrony krajobrazu i przyrody mogą być uwzględnione, ale tylko jeśli chodzi o zabezpieczenie terenów. Odnowa wsi jest w Polsce osobną inwestycją realizowaną przez gminę lub związek wyznaniowy. Istotnym problemem w Polsce jest brak ujednoliconych standardów sporządzania projektu zagospodarowania poscaleniowego (Noga 2001). W kontekście narastających w naszym kraju problemów związanych z podtopieniami pól uprawnych, czy wręcz z lokalnymi powodziami, szczególnie niebezpieczny jest brak możliwości włączania do projektu zagospodarowania poscaleniowego działań

Rys. 1. Teoretyczny model koordynacji istniejących organów administracji w Polsce, który umożliwiłby realizację postępowań dla ZROW wg modelu Turynгии

Fig. 1. The theoretical model of coordination of existing administrative bodies in Poland, which would allow implementation of procedures for IDRA according to Thuringia model

Źródło: opracowanie własne na podstawie Pijanowskiego (2014)

Source: own elaboration based on Pijanowski (2014)

mających na celu dokładne rozpoznanie lokalnych i ponadlokalnych uwarunkowań wodnych oraz rozwiązanie występujących w tym zakresie problemów. Ważną przyczyną tego stanu rzeczy, rozpoznaną w wyniku projektu Małopolski i Turyngii, okazał się fakt niewłaściwego podziału kompetencji między organy odpowiedzialne za scalenie gruntów, melioracje/zasoby wodne oraz odnowę wsi. Na rysunku 1 pokazano wysoce skomplikowany i nieefektywny podział kompetencji umożliwiający teoretycznie realizację postępowań związanych ze ZROW w Polsce (Pijanowski 2014).

Bawaria dopracowała się bardzo zaawansowanego procesu przygotowania postępowań związanych z ZROW. Istotna różnica w stosunku do Turyngii leży w podejściu do procesu planowania, który od początku do końca realizowany jest z udziałem mieszkańców. Metodyka bawarska prowadzenia postępowań charakteryzuje się ponadto współpracą organu

urządzenioworolnego z ekspertami prywatnymi. Zlecana im jest zasadniczo działalność z zakresu kształtowania krajobrazu i ekologii oraz odnowy wsi. Generalnie ZROW obejmuje w Bawarii planowanie, przygotowanie i realizację wszystkich działań, które są właściwe do zachowania i poprawy funkcji mieszkaniowej, gospodarczej i wypoczynkowej obszarów wiejskich oraz mają na celu długotrwałe wsparcie i poprawę warunków życia poza obszarami miast. Dlatego w Bawarii administracja urządzenioworolna (obok zobowiązania do przekształcenia stosunków własnościowych) otrzymała kompetencje i zadanie samodzielnego planowania i realizacji przedsięwzięć na rzecz krajobrazu i odnowy wsi (Concept for integrated... 2015).

Zakres omówionych prac zrealizowanych na obiektach badań zestawiono w tabeli 2, w której zawarto też odniesienie do metodyki stosowanej obecnie w Polsce.

Tabela 2. Zestawienie głównych etapów prac w ramach projektów Małopolski z Turyngią i Bawarią oraz porównanie z etapami tworzenia założeń do projektu scalenia gruntów realizowanymi obecnie w Polsce

Table 2. Summary of the main stages of work in Małopolska with Thuringia and Bavaria projects and the comparison with the stages of the creation of assumptions to a project of land consolidation, currently implemented in Poland

Republika Federalna Niemiec Federal Republic of Germany		Polska Poland
1		2
Turyngia Thuringia	Bawaria Bavaria	Małopolska Małopolska
Decyzja/wniosek o podjęciu prac – Decision/application for undertaking the work		
1. Pisemne poinformowanie przez organ urządzenioworolny instytucji reprezentujących interesy publiczne o prowadzonych pracach planistycznych postępowania dla ZROW. Written information by the arrangement-agricultural body for institutions representing public interests about ongoing planning works procedure for ZROW.		
– analizy istniejącej dokumentacji planistycznej, plany zagospodarowania przestrzennego analysis of the existing planning documents, spatial development plans	– przedstawienie projektu w ramach zebrania wiejskiego w Strzelcach Wielkich i utworzenie grup roboczych (GR) presentation of the project on the village meeting in Strzelce Wielkie and creation of working groups (GR)	– spotkanie z grupą inicjującą w celu omówienia zasad opracowania założeń do projektu scalenia gruntów meeting with the initiating group to discuss the principles of the assumptions for the land consolidation project
– przedstawienie projektu w ramach zebrania mieszkańców Niecieczy i Czyżowa presentation of the project at the meeting of inhabitants of Nieciecza and Czyżów	– warsztaty z mieszkańcami i ekspertami oraz wspólne opracowanie analizy SWOT workshops with residents and experts and joint analysis development SWOT	– omówienie problemów i ograniczeń discussion of problems and limitations
	– wprowadzenie do analizy „stanu istniejącego” (jest) oraz „stanu pożądanego” (powinno być). introduction to analysis “the current state” (it is) and “the desired state” (should be)	

cd. tabeli 2 – cont. table 2

1	2
2. Narada konsultacyjna z instytucjami reprezentującymi interesy publiczne. Consultative meeting with institutions representing the public interests	2. Pisemna korespondencja oraz konsultacje z instytucjami reprezentującymi interesy publiczne. Written correspondence and consultations with institutions representing the public interests.
3. Prace inwentaryzacyjne administracji. Administration survey works.	3. Prace inwentaryzacyjne administracji. Administration survey works.
– opracowanie koncepcji przez administrację development of the concept by the administration – bieżące konsultacje ze wszystkimi aktorami lokalnymi current consultation with all local actors	– opracowanie koncepcji założeń przez grupę inicjującą development of the concept of assumptions by the initiating group – bieżące konsultacje ze wszystkimi aktorami lokalnymi current consultation with all local actors
4. Zebranie wiejskie mające na celu prezentację koncepcji planu dróg i urządzeń wodno-melioracyjnych opracowanej przez administrację. Village meeting aimed at the presentation of the concept of the plan of roads and water-drainage devices developed by the administration.	4. Zebranie wiejskie mające na celu prezentację koncepcji planu dróg i urządzeń wodno-melioracyjnych opracowanej przez GR, administrację i ekspertów. Village meeting aimed at the presentation of the concept of the plan of roads and water-drainage devices developed by GR, the administration and experts.
3. Prace inwentaryzacyjne GR, administracji i ekspertów. GR, the administration and experts survey works.	3. Prace inwentaryzacyjne administracji. Administration survey works.
– opracowanie koncepcji: development of the concept: – prace GR i ekspertów nad kolejnymi krokami: „Problemy” i „Rozwiązania” works of GR and experts over the next steps: “Problems” and “Solutions” – prezentacja międzyrezultatów wszystkich GR oraz przedstawienie planów opracowanych przez administrację i ekspertów presentation of the partial results of all GR and submission of plans developed by the administration and experts – uzgodnienia z instytucjami odpowiedzialnymi za gospodarkę wodną i melioracje arrangements with the institutions responsible for water management and land reclamation	– opracowanie koncepcji założeń przez grupę inicjującą development of the concept of assumptions by the initiating group – bieżące konsultacje ze wszystkimi aktorami lokalnymi current consultation with all local actors
4. Zebranie wiejskie mające na celu prezentację koncepcji planu dróg i urządzeń wodno-melioracyjnych opracowanej przez GR, administrację i ekspertów. Village meeting aimed at the presentation of the concept of the plan of roads and water-drainage devices developed by GR, the administration and experts.	4. Zebranie wiejskie mające na celu prezentację ostatecznej koncepcji założeń do projektu scalenia gruntów opracowanej przez administrację. Village meeting aimed at the presentation the final concept of the assumptions of the land consolidation project developed by the administration.

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

WNIOSKI I ZALECENIA WYNIKAJĄCE Z PRAC BADAWCZYCH

Istotne spostrzeżenia z prac badawczo-wdrożeniowych towarzyszących przygotowaniu postępowania dla ZROW w Niecieczy i Czyżowie oraz w Strzelcach Wielkich zebrano w następujących punktach:

1. W świetle problemów i wyzwań stojących przed obszarami wiejskimi w Polsce, zasadne jest możliwie

szybkie wprowadzenie do powszechnej praktyki postępowania dla ZROW wg metodyki stosowanej w Bawarii.

2. Istotnym argumentem przemawiającym za wprowadzeniem podejścia bawarskiego jest jego kompleksowość umożliwiającą zrównoważony rozwój przestrzenny i strukturalny gmin wiejskich. Chodzi szczególnie o szerokie (zintegrowane) działania obejmujące planowanie, przygotowanie i przepro-

wadzenie wszystkich działań potrzebnych lokalnie do zachowania i poprawy funkcji gospodarczej (w tym rolnictwa), mieszkaniowej, przyrodniczej i kulturowej tych obszarów, co ma za zadanie trwałą poprawę warunków pracy i życia poza obszarami miast. Szczególnie istotna jest możliwość likwidacji (minimalizacji) problemów z zakresu gospodarki wodnej, budowy dróg wiejskich i scalenia gruntów.

3. Równie ważne jest, iż proces ZROW realizowany jest w Bawarii z zastosowaniem podejścia partycypatywnego, tzn. z pełnym zaangażowaniem społeczności lokalnych, stowarzyszeń i in. Wyniki projektu w Strzelcach Wielkich pokazują, iż dzięki takiemu podejściu wzmocniono kapitał społeczny/ludzki i przywiązanie do własnej wsi.

5. Faza przygotowania modelowych postępowań dla ZROW w Małopolsce (zwłaszcza wg metodyki bawarskiej) pokazała, że:

- metodyka ta z powodzeniem mogła być zastosowana w Polsce,
- tak wiele problemów może zostać rozwiązanych tylko w ramach postępowania dla ZROW,
- konieczne jest działanie oraz wiedza różnych instytucji i ekspertów; konieczna jest też odpowiedzialna instytucja koordynująca.

6. Kompetencje w zakresie strategicznego planowania postępowań urządzeniowo-rolnych, opracowanie programów, wszczynanie postępowań i zatwierdzanie planów, techniczne prace projektowe oraz prace inwestycyjne znajdują się obecnie w Polsce w kompetencji różnych podmiotów. Należy skrócić drogi decyzyjne i wzmocnić skuteczność administracji przygotowującej i prowadzącej postępowania dla ZROW (wspomniana instytucja koordynująca). Poprawa sytuacji wiązała się będzie z nową organizacją administracji urządzeniowo-rolnej w Polsce, w kierunku silnych biur regionalnych lub subregionalnych.

7. W ramach wzmocnienia samorządów znowelizowane prawo urządzeniowo-rolne mogłoby przekazać województwom więcej kompetencji w tym zakresie, porównywalnie do Republiki Federalnej Niemiec.

8. Pomimo wielokrotnego nowelizowania, Ustawa o scalaniu i wymianie gruntów z 1982 r. nie zapewnia merytorycznych, organizacyjnych i prawnych ram

działania wymaganych w postępowaniu dla ZROW. Powinna być więc możliwie szybko znowelizowana.

9. Należy zmienić definicję celu scaleń gruntów (urządzeń rolnych). Cel postępowania powinien umożliwiać realizację postępowań dla ZROW. Przedsięwzięcia z zakresu budowy dróg, odnowy wsi, pielęgnacji i zagospodarowania krajobrazu oraz gospodarki wodnej powinny zostać nazwane w nowej ustawie. Poszczególne przedsięwzięcia powinny również zostać wymienione w zasadach wsparcia.

10. *Landmanagement* jest jednym z nośników postępowania dla ZROW. Poza klasycznymi zadaniami scalenia i poprawy parametrów działek do racjonalnej gospodarki rolnej, występuje potrzeba jego poszerzenia o zadania z zakresu koordynacji zamierzonych planów. W szczególności dążyć należy do wyprzedzającego pozyskania powierzchni do celów publicznych (np. ochrona środowiska, gospodarka wodna).

11. Problemy występujące w ramach postępowania dla ZROW są różnorodne i wykraczają poza jedną małą grupę osób, dlatego mogą zostać rozwiązane tylko w drodze konsekwentnego włączania mieszkańców do procesu planowania, a najlepiej w drodze aktywizującej pracy mieszkańców.

12. Zakres planowania ZROW dotyczy wielu aspektów fachowych (technicznych) i prawnych. Włączenie urządzeń rolnych do powszechnego zagospodarowania przestrzennego i zdefiniowanie ich celów planistycznych powinno zostać uregulowane ustawowo. Powinna przy tym zostać określona procedura uzgodnień planów i włączenia instytucji reprezentujących interesy publiczne.

PIŚMIENNICTWO

Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture), <http://www.arimr.gov.pl/dla-beneficjenta/srednia-powierzchnia-gospodarstwa.html>, dostęp: 7.10.2016.

Bavarian executive act for the federal law on agricultural arrangements (AGFlurbG) in the wording of the announcement of 8 February 1994. Published: GVBl 1994, p. 127, in the wording of 20.12.2011.

- Concept for integrated rural development, including proposals for future proceedings. (2015). Red. (Eds.) J., M., Pijanowski, J., Zedler. Marshal's Office of the Malopolska Region, Krakow.
- Ender, H., Franke, R., Pijanowski, J., M., Smieszko, W. (2012). Integrated rural development plan (ZPROW) to prepare agricultural arrangements proceedings for the Nieciecza and Czyżów villages (city and commune of Żabno), which is the basis to issue a decision about initiating agricultural arrangements proceedings. Monograph, Marshal Office of the Malopolska Region. Krakow.
- Federal law on agricultural arrangements (FlurbG) in the wording of the announcement of 16 March 1976 (BGBl. I S. 546), as last amended by Article 17 of the Act of 19 December 2008 (BGBl. S. 2794).
- Gospodarz.pl. Twój portal rolniczy (Gospodarz.pl. Your farm portal), <http://www.gospodarz.pl/aktualnosci/artykuly-porady-analizy/uzytowanie-gruntow.html>, dostęp: 4.10.2016.
- Noga, K. (2001). Methodology of programming and implementation of works of land consolidation and exchange of land in a comprehensive manner. University of Agriculture in Krakow. School of terrain knowledge.
- Pijanowski, J., M. (2014). Land consolidation development – discussion of a new approach recommended for Poland. *Geomatics, Landmanagement and Landscape*. 2, 53–64. DOI: 10.15576/GLL/2014.2.53.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 24 kwietnia 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Poprawianie i rozwijanie infrastruktury związanej z rozwojem i dostosowywaniem rolnictwa i leśnictwa przez scalanie gruntów” objętego Programem rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013. Dz.U. nr 80, poz. 480.
- The free state of Thuringia, administration for the comprehensive arrangements of rural areas 2011: "Guidelines for planning and implementation of complex proceedings for agricultural arrangements". As for March 2011, Erfurt.
- Ustawa z 26 marca 1982 r. o scalaniu i wymianie gruntów. Dz.U. z 2014, poz. 700.
- Ustawa z 29 lipca 2011 r. o zmianie ustawy o scalaniu i wymianie gruntów. Dz.U. z 2011 r., nr 185, poz. 1097.
- Ustawa z 14 kwietnia 2016 r. o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw. Dz.U. z 2016, poz. 585.

NEW TASKS FOR AGRICULTURAL-ARRANGEMENT WORKS IN POLAND

ABSTRACT

The aim of the article is to present the results of two independent research and implementation works performed in Małopolskie voivodeship, based on the example of legal solutions and methods used in the Federal Republic of Germany. Both projects involving Polish-German cooperation were focused on integrated development of rural areas (IDRA) and were aimed at evaluation whether the applied methodology could contribute to the improvement of rural development in the Republic of Poland.

The first project was implemented with partner institutions from Thuringia in rural districts: Nieciecza and Czyżów (Żabno commune, Tarnów county) over the period 2011–2012. It concerned evaluations and recommendations for improving the working of administrations responsible for rural development on the regional scale.

The second project was implemented in the years 2014–2015 in Strzelce Wielkie district (Szczurowa commune, brzeski county) with the support of partner institutions and experts from Bavaria. This project broadened the research carried out in Żabno commune and focused in particular on the involvement of the local community in a new integrated approach to rural development planning.

As a result of the research, guidelines for new tasks related to agricultural-arrangement works in Poland were developed, in order to improve the socio-economic transformations taking place in rural areas.

Key words: integrated development of rural areas (IDRA), agricultural-arrangement works, landscape protection, villages renewal, land consolidation, social participation

OCENA POTENCJAŁU ROZWOJU FUNKCJI TURYSTYCZNEJ Z WYKORZYSTANIEM METODY TAKSONOMICZNEJ – STUDIUM WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO

Patrycja Szarek-Iwaniuk✉

Katedra Zasobów Nieruchomości, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ul. Romana Prawocheńskiego 15, 10-720 Olsztyn, **Polska**

ABSTRAKT

Możliwości rozwoju turystyki na określonym obszarze są kształtowane przez wiele czynników o charakterze naturalnym i antropogenicznym. Na istniejący potencjał turystyczny województwa warmińsko-mazurskiego znaczny wpływ wywiera urozmaicona rzeźba terenu, czyste środowisko, wysoka lesistość i jeziorność. W pracy dokonano analizy i oceny potencjału rozwoju funkcji turystycznej województwa warmińsko-mazurskiego, wykorzystując metodę taksonomii wrocławskiej umożliwiającą wielowymiarową analizę porównawczą. Wydzielono sześć grup typologicznych skupiających powiaty o podobnych uwarunkowaniach rozwoju turystyki. Przeanalizowano również cztery podstawowe wskaźniki służące do pomiaru funkcji turystycznej: Baretje'a-Deferta, Schneidera, Deferta oraz Charvata, które zestawiono z wynikami dla województwa warmińsko-mazurskiego oraz Polski. Do obszarów o największych możliwościach rozwoju funkcji turystycznej należą powiaty mrągowski i giżycki, a także ostródzki. Obszary o najniższym potencjale obejmują powiaty położone w zachodniej i południowej części województwa (nowomiejski, nidzicki, działdowski) oraz powiaty położone przy granicy województwa warmińsko-mazurskiego z obwodem kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej.

Słowa kluczowe: funkcja turystyczna, taksonomia wrocławska, rozwój regionalny, wskaźniki rozwoju turystycznego, regionalizacja

WPROWADZENIE

Możliwości rozwoju turystyki na określonym obszarze są kształtowane przez wiele czynników o charakterze naturalnym i antropogenicznym. Największe znaczenie odgrywają walory przyrodnicze i krajobrazowe determinujące w dużym stopniu atrakcyjność turystyczną regionu. Jak podaje Szromek (2013), bezpośredni pomiar turystyki jest niemożliwy ze względu na złożoność tego zjawiska – trudności wynikają m.in. z niemożności pomiaru stopnia

eksploatacji infrastruktury w obszarze turystycznym. Funkcja turystyczna najczęściej definiowana jest jako działalność społeczno-gospodarcza pełniona przez określony obszar (miejscowość, region) i jej mieszkańców, ukierunkowana na obsługę ruchu turystycznego (Durydiwka 2013, Kurek i Mika 2007, Matczak 1989). W strukturze obszaru funkcja turystyczna może zajmować dominującą rolę, współwystępować z innymi funkcjami bądź pełnić rolę marginalną (Jackowski 1981).

✉ patrycja.szarek@uwm.edu.pl

Stopień rozwoju funkcji turystycznej obszaru określany jest poprzez wielkość i rodzaj bazy noclegowej oraz intensywności ruchu turystycznego (Szromek 2012). Badania nad funkcją turystyczną prowadzone są w szerokim zakresie i w zależności od podejścia autora obejmują jednostki terytorialne różnego szczebla, a także różnią się stosowaną metodyką badań (Piotrowski 2015, Durydiwka 2013, Szromek 2012, Górecka 2011, Więckowski 2010, Brzezińska-Wójcik, Świeca, Tucki 2009, Chudy-Hyski 2006, Hegarty i Przezborska 2005).

Województwo warmińsko-mazurskie cechuje się znacznym przestrzennym zróżnicowaniem warunków przyrodniczych. Zgodnie z regionalizacją fizyczno-geograficzną Polski (Kondracki 1998), przeważająca część województwa należy do Niżu Wschodniobałtycko-Białoruskiego, a część zachodnia – do Niżu Środkowoeuropejskiego. Największy makroregion stanowi Pojezierze Mazurskie charakteryzujące się urozmaiconą, polodowcową rzeźbą terenu. Na atrakcyjność turystyczną województwa wpływają cechy fizycznogeograficzne takie jak największa w Polsce liczba jezior (w tym dwa największe – Śniardwy i Mamry oraz najdłuższe – Jeziorak), wysoka jakość środowiska przyrodniczego oraz urozmaicona rzeźba terenu. Liczne kanały i rzeki tworzą rozległy system szlaków wodnych sprzyjający uprawianiu sportów wodnych oraz rekreacji. Jeziorność województwa warmińsko-mazurskiego wynosi ponad 5% i jest blisko 4-krotnie wyższa od jeziorności w kraju; na Pojezierzu Mazurskim sięga ok. 7%, na obszarze Wielkich Jezior Mazurskich przekracza 20% (Plan zagospodarowania... 2015). Region Wielkich Jezior Mazurskich to obszar wyjątkowy zarówno w skali kraju, jak i Europy, o bogatej florze i faunie oraz szerokiej i zróżnicowanej ofercie turystycznej i wypoczynkowej. Niemal całe województwo znajduje się w regionie Zielonych Płuc Polski – obszaru cechującego się unikatowymi w skali kraju i Europy warunkami środowiska przyrodniczego. Województwo warmińsko-mazurskie wyróżnia ponadto wysoka lesistość (>30%) przewyższająca średnią wartość dla Polski. Ponad 45% regionu zajmują obszary podlegające ochronie.

W artykule przeprowadzono analizę i ocenę potencjału rozwoju w zakresie funkcji turystycznej oraz przedstawiono przestrzenne zróżnicowanie funkcji turystycznej w województwie warmińsko-mazurskim za pomocą analizy taksonomicznej i wskaźników funkcji turystycznej. Podjęto próbę odpowiedzi na pytania: Gdzie najintensywniej rozwija się funkcja turystyczna? Czy wyniki uzyskane za pomocą dobranych metod dostatecznie zróżnicują badany obszar? Czy wyniki badań prowadzonych różnymi metodami będą ze sobą zbieżne? Jak plasują się badane obszary na tle województwa i kraju? Tematykę badawczą podjęto ze względu na występujące w regionie uwarunkowania sprzyjające rozwojowi turystyki. Funkcja turystyczna jest jedną z wiodących funkcji województwa warmińsko-mazurskiego, pełni istotną rolę w rozwoju regionalnym, przyciąga kapitał. Celem badań jest wyodrębnienie grup powiatów o podobnych uwarunkowaniach rozwoju funkcji turystycznej oraz ocena potencjału rozwoju tej funkcji, a także zaprezentowanie metody taksonomii wrocławskiej do badania funkcji turystycznej w szerszym środowisku. Artykuł stanowi oryginalne opracowanie, w którym oceniono potencjał rozwoju funkcji turystycznej z wykorzystaniem dwóch metod badawczych.

MATERIAŁY I METODY

Przeprowadzenie analizy porównawczej jednostek terytorialnych opisanych poprzez wiele cech diagnostycznych może generować liczne problemy. Klasyfikacji obszarów o podobnych cechach można dokonać za pomocą metod taksonomicznych, które umożliwiają zestawienie wielu danych i wyszczególnienie jednostek podobnych do siebie z uwzględnieniem wszystkich analizowanych cech. Do najstarszych metod taksonomicznych należy taksonomia wrocławska oparta na teorii grafów. Umożliwia kompleksową analizę badanego zjawiska oraz wyeliminowanie obserwacji mało istotnych statystycznie (Pociecha 2008, Grabiński 1992).

Do zbadania zróżnicowania przestrzennego funkcji turystycznej zastosowano metodę taksonomii wrocławskiej (dendrytową), przyjmując za jednostkę

podstawową powiaty (poziom NUTS 4). Prowadzenie badań z uwzględnieniem powiatów podyktowane było m.in. odpowiednią dostępnością danych dla tego poziomu szczegółowości. Materiały źródłowe stanowiące podstawę badań pochodzą z zasobów Głównego Urzędu Statystycznego i obejmują rok 2016. Przyjęta metodyka znajduje zastosowanie w naukach przyrodniczych i ekonomicznych (Gawroński i Prus, Sołtysik 2014, Kauf 2014, Badach 2010, Zeliaś 2010). Przeprowadzone badania umożliwiły uporządkowanie i klasyfikację jednostek terytorialnych.

Prace podzielono na kilka etapów. Pierwszy obejmuje wybór wyjściowych cech diagnostycznych oraz ich analizę statystyczną. Należy podkreślić, iż cechy diagnostyczne dobrano, uwzględniając specyfikę obszarów o istotnych walorach przyrodniczych dla rozwoju turystyki. W badaniach obszarów z dominacją walorów antropogenicznych dobór cech diagnostycznych byłby adekwatny do tamtejszej tematyki, uwzględniono również inne cechy diagnostyczne.

Założono, że z dalszych badań zostaną wyeliminowane dane cechujące się niską zmiennością, będące ze statystycznego punktu widzenia nieistotne bądź silnie skorelowane ze sobą. Do doboru cech zastosowano metodę parametryczną Z. Hellwiga. Pierwszym etapem było obliczenie macierzy współczynników korelacji, a następnie podział zbioru zmiennych na zmienne centralne oraz ich zmienne satelitarne, a kolejno zmienne izolowane. Ostateczny zbiór cech diagnostycznych biorących udział w dalszych badaniach tworzą zmienne centralne i zmienne izolowane. Przyjęta procedura pozwala na pozostawienie tych cech diagnostycznych, które cechują się największym zróżnicowaniem. W celu określenia jednakowego wpływu na badane zjawisko wszystkim cechom nadano charakter stymulant. Kolejny etap badań stanowi standaryzacja zmiennych umożliwiającą sprowadzenie cech diagnostycznych do bezpośredniej porównywalności, która pozwala na uniknięcie wpływu najwyższych wartości na wyniki badań (Badach 2010):

$$X' = \frac{x_i - x_{sr}}{\delta}$$

gdzie:

x_i – wartość cechy,

x_{sr} – średnia wartość cechy w analizowanej próbie,

δ – odchylenie standardowe z próby.

Standaryzacja pozwala na utworzenie macierzy odległości euklidesowych przedstawiających wzajemne podobieństwo między poszczególnymi zmiennymi. Umożliwia to wskazanie położenia każdej zmiennej w stosunku do pozostałych. Na podstawie macierzy utworzono dendryt. Graf ten powstaje w wyniku poszukiwania zmiennych o najmniejszej odległości, czyli najbardziej do siebie podobnych (Pociecha 2008). Budowa dendrytu obejmuje kilka etapów. Pierwszy z nich polega na łączeniu ze sobą obiektów o najmniejszych wartościach, powstają w ten sposób skupienia I rzędu, i przedstawienia ich w formie grafu nieorientowanego. Następnie skupienia I rzędu łączy się w miejscach wyznaczających najmniejszą odległość, tworząc skupienia II rzędu, a następnie kolejne. Budowa grafu jest zakończona w momencie uzyskania dendrytu spójnego, do którego przynajmniej jednym wiązaniem przyłączone są wszystkie skupienia. Otrzymane długości krawędzi łączące ze sobą zmienne w grafie są proporcjonalne do odległości między jednostkami (Grabiński 1992, Frąckiewicz i Zadęcki 1973, Florek i in. 1951). Poszczególne grupy typologiczne skupiające jednostki do siebie podobne wydzielono w oparciu o podział zbioru na k podzbiorów. Zastosowano metodę podziału naturalnego polegającą na uporządkowaniu w kolejności malejącej ciągu długości wiązań spójnego dendrytu i obliczeniu indeksów (Frąckiewicz i Zadęcki 1973, Florek i in. 1951):

$$w_i = \frac{\tilde{d}_{i-1}}{\tilde{d}_i}, i = 2, \dots, m$$

gdzie:

$\tilde{d}$ – długość wiązań.

Za k przyjmuje się liczbę naturalną, dla której $w_k < w_{k+1}$, co umożliwia największy spadek długości połączeń w dendrycie. Po podziale każdy stworzony podzbiór jest bardziej jednorodny niż cały zbiór (Kauf 2014).

W badaniach uwzględniono 19 powiatów województwa warmińsko-mazurskiego (miasta na prawach powiatu – Olsztyn i Elbląg – ze względu na występujące uwarunkowania pominięto). Wyjściowy

Tabela 1. Wyjściowy zestaw cech diagnostycznych tworzących bazę danych

Table 1. Diagnostic parameters in the database

Zmienna Variable	Nazwa zmiennej Description
x_1	udział obszarów chronionych w ogólnej powierzchni powiatu percentage of protected areas in total county area
x_2	udział gruntów leśnych i zadrzewionych i zakrzewionych oraz gruntów pod wodami w ogólnej powierzchni powiatu percentage of forests, areas covered with trees and shrubs and water bodies in total county area
x_3	wskaźnik Baretje'a-Deferta Baretje-Defert's index
x_4	wskaźnik Schneidera Schneider's index
x_5	stopień wykorzystania miejsc noclegowych lub pokoi w turystycznych obiektach noclegowych occupancy rate for beds and bedrooms in tourist accommodation establishments
x_6	drogi gminne i powiatowe o twardej nawierzchni na 100 km ² paved municipal and county roads per 100 km ²
x_7	gęstość zaludnienia population density
x_8	wskaźnik Charvata Charvat's indicator
x_9	liczba turystów zagranicznych na 1000 mieszkańców number of foreign tourists per 1000 residents
x_{10}	liczba turystycznych obiektów ogółem na 1000 mieszkańców total number of tourist establishments per 1000 residents
x_{11}	liczba podmiotów sekcji I (PKD 2007 – działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi) na 1000 mieszkańców number of establishments registered in section I of the Polish Classification of Economic Activities (tourist accommodation and catering services, PKD 2007) per 1000 residents
x_{12}	wskaźnik Deferta Defert's index

Źródło: opracowanie własne

Source: own elaboration

zestaw danych obejmował 12 cech diagnostycznych o charakterze wskaźników związanych w sposób pośredni i bezpośredni z funkcją turystyczną. Wszystkie zmienne miały charakter stymulant. Do oceny potencjału turystycznego wykorzystano mierniki walorów krajobrazowych prezentujące udział obszarów chronionych oraz udział gruntów leśnych i pod wodami w ogólnej powierzchni powiatu, mierniki ruchu i zagospodarowania turystycznego (stopień wykorzystania miejsc noclegowych lub pokoi w turystycznych obiektach noclegowych, wskaźnik Baretje'a-Deferta, Schneidera, Deferta, Charvata, wskaźniki prezentujące liczbę turystów zagranicznych przypadających na 1000 mieszkańców, liczbę turystycznych obiektów przypadającą na 1000 mieszkańców oraz liczbę podmiotów sekcji I – PKD 2007 działalność związaną z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi na 1000 mieszkańców) oraz mierniki obejmujące gęstość zaludnienia oraz dostępność komunikacyjną opisaną poprzez długość dróg powiatowych i gminnych o twardej nawierzchni na 100 km². Tak zróżnicowane dane umożliwiają scharakteryzowanie funkcji turystycznej w poszczególnych przyjętych jednostkach odniesienia (tab. 1).

Osobnej analizie poddano cztery podstawowe wskaźniki służące do pomiaru funkcji turystycznej – wskaźnik Baretje'a-Deferta, Schneidera, Deferta oraz Charvata (Hendel 2016, Szromek 2013):

– wskaźnik Baretje'a-Deferta (W_{BD}) to miernik poziomu zagospodarowania turystycznego pokazujący stosunek liczby turystycznych miejsc noclegowych do liczby mieszkańców obszaru:

$$W_{BD} = \frac{\text{liczba turystycznych miejsc noclegowych}}{\text{liczba stałych mieszkańców obszaru}} \cdot 100,$$

– wskaźnik Schneidera (W_{Sch}) będący miernikiem intensywności ruchu turystycznego przedstawiony poprzez liczbę turystów korzystających z noclegów przypadających na 100 mieszkańców badanego obszaru:

$$W_{Sch} = \frac{\text{liczba turystów korzystających z noclegów}}{\text{liczba stałych mieszkańców obszaru}} \cdot 100,$$

- wskaźnik Deferta (W_D) przedstawiający gęstość turystyczną wyrażoną poprzez liczbę turystów korzystających z noclegów przypadających na 1 km² badanego obszaru:

$$W_D = \frac{\text{liczba turystów korzystających z noclegów}}{\text{powierzchnia obszaru w km}^2},$$

- wskaźnik Charvata (W_{Ch}) pozwalający określić intensywność ruchu turystycznego mierzoną jako liczbę udzielonych noclegów przypadających na 100 mieszkańców:

$$W_{Ch} = \frac{\text{liczba udzielonych noclegów}}{\text{liczba stałych mieszkańców obszaru}} \cdot 100.$$

Wskaźniki funkcji turystycznej zestawiono ze średnią dla województwa warmińsko-mazurskiego (bez miast na prawach powiatu Olsztyna i Elbląga) oraz Polski. Należy zwrócić uwagę, iż uzyskane wyniki mogą być obciążone błędami w stosunku do rzeczywistej sytuacji – dany region może być chętnie i często odwiedzany przez turystów, którzy przyjeżdżają w celu zwiedzenia konkretnej atrakcji turystycznej, ale nie nocują na tym obszarze. Wówczas wskaźniki prezentujące gęstość turystyczną czy intensywność ruchu turystycznego mogą być niższe niż wskazuje na to rzeczywistość. Trudność stanowi zarówno pomiar stopnia eksploatacji infrastruktury turystycznej, jak i fakt, że nie można określić, jaka część obrotów wynika ze sprzedaży dóbr i usług konsumowanych przez turystów oraz jak wyglądałaby sytuacja w przypadku niewystępowania ruchu turystycznego (Szromek 2013). W analizie danych dotyczących miejsc noclegowych należy również brać pod uwagę, że w dostępnych statystykach nie uwzględniono turystów nocujących w obiektach niezarejestrowanych jako turystyczne, ponadto nie jest rejestrowana liczba nocujących w obiektach w formie tzw. drugich domów (Derek 2008).

WYNIKI

Do analizy wytypowano 12 cech diagnostycznych o charakterze wskaźników charakteryzujących powiaty województwa warmińsko-mazurskiego.

W ich doborze kierowano się tym, aby wszechstronnie opisywały funkcję turystyczną i cechowały się znaczną zmiennością oraz niską wzajemną korelacją. Na tej podstawie, za pomocą metody parametrycznej Hellwiga, wyodrębniono sześć cech diagnostycznych, które wykorzystano w dalszych badaniach (tab. 2). Najsilniejsze korelacje wystąpiły wśród mierników ruchu i zagospodarowania turystycznego, w związku z czym do dalszych badań wytypowano jedną zmienną centralną – liczbę turystów zagranicznych przypadających na 1000 mieszkańców.

Tabela 2. Cechy diagnostyczne uwzględnione w badaniach
Table 2. Diagnostic parameters used in the study

Zmienna Variable	Nazwa zmiennej Description
x_1	udział obszarów chronionych w ogólnej powierzchni powiatu percentage of protected areas in total county area
x_2	udział gruntów leśnych, zadrzewionych i zakrzewionych oraz gruntów pod wodami w ogólnej powierzchni powiatu percentage of forests, areas covered with trees and shrubs and water bodies in total county area
x_5	stopień wykorzystania miejsc noclegowych lub pokoi w turystycznych obiektach noclegowych occupancy rate for beds and bedrooms in tourist accommodation establishments
x_6	drogi gminne i powiatowe o twardej nawierzchni na 100 km ² paved municipal and county roads per 100 km ²
x_7	gęstość zaludnienia population density
x_9	liczba turystów zagranicznych na 1000 mieszkańców number of foreign tourists per 1000 residents

Źródło: opracowanie własne
Source: own elaboration

Pozostawione dane poddano standaryzacji. Następnie stworzono macierz odległości euklidesowych (tab. 3) i utworzono spójny dendryt (rys. 1). W każdym grafie połączono wszystkie powiaty, uwzględniając skupienia I rzędu, następnie tworząc skupienia II rzędu, aż do otrzymania spójnego dendrytu przedstawiającego połączenia między analizowanymi powiatami. Podsumowanie przeprowadzonych badań stanowi mapa prezentująca

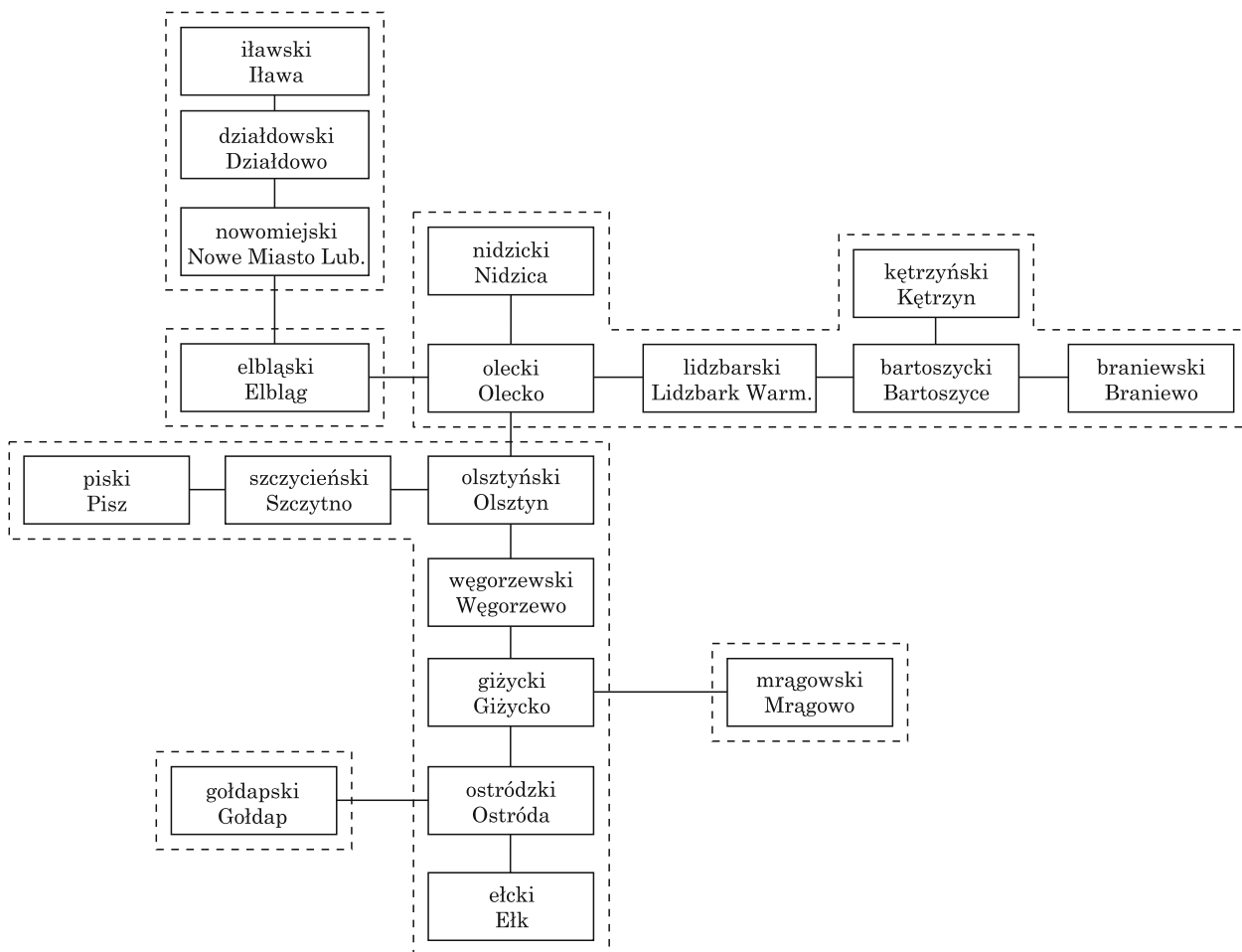
Tabela 3. Macierz odległości euklidesowych dla powiatów województwa warmińsko-mazurskiego

Table 3. Euclidean distance matrix for the counties of the Region of Warmia and Mazury

Nazwa powiatu/ siedziba powiatu Name of country/ country town	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Braniewski Braniewo	0,00	3,19	2,80	3,27	3,88	3,50	4,49	3,28	1,55	3,36	5,15	2,48	1,53	2,12	1,70	5,37	2,92	2,22	2,67
Działdowski Działdowo		0,00	2,27	0,90	1,49	2,88	2,91	3,61	2,63	4,89	5,79	3,77	2,67	2,34	3,13	5,91	3,32	3,24	4,08
Elbląski Elbląg			0,00	2,03	1,86	2,99	3,88	3,58	1,81	4,61	5,01	3,04	2,52	2,77	3,00	5,75	2,09	3,02	3,68
Iławski Iława				0,00	1,57	2,11	2,33	3,08	2,34	4,62	5,06	3,39	2,74	2,76	2,95	5,45	2,75	2,86	3,69
Nowomiejski Nowe Miasto Lubawskie					0,00	3,42	3,42	4,37	3,04	5,82	6,01	4,33	3,10	2,82	3,71	6,41	3,54	4,09	4,87
Ostródzki Ostróda						0,00	1,79	1,68	2,29	3,87	3,13	2,50	3,27	3,83	2,75	4,47	2,20	2,04	2,88
Elcki Elk							0,00	3,04	3,42	5,38	4,26	3,96	3,76	3,99	3,42	5,36	3,83	3,52	4,40
Giżycki Giżycko								0,00	2,54	3,14	3,01	1,59	3,66	4,12	3,03	3,69	2,37	1,64	2,67
Olecki Olecko									0,00	3,53	4,05	1,86	1,56	2,34	1,53	5,12	1,79	1,80	2,49
Piski Pisz										0,00	4,76	2,91	4,52	5,18	4,04	5,24	3,07	2,11	1,47
Gołdapski Gołdap											0,00	3,18	5,22	6,03	4,47	5,09	3,52	3,64	4,12
Węgorzewski Węgorzewo												0,00	3,18	3,71	2,79	4,56	1,84	1,44	2,50
Bartoszycki Bartoszyce													0,00	1,25	1,12	5,70	3,30	2,89	3,46
Kętrzyński Kętrzyn														0,00	2,17	6,13	3,96	3,55	4,34
Lidzbarski Lidzbark Warmiński															0,00	4,98	3,11	2,41	2,90
Mrągowski Mrągowo																0,00	4,98	4,69	4,89
Nidzicki Nidzica																	0,00	1,82	2,26
Olsztyński Olsztyn																		0,00	1,39
Szczygieński Szczytno																			0,00

Źródło: opracowanie własne

Source: own elaboration

Rys. 1. Dendryt przedstawiający powiązania między powiatami województwa warmińsko-mazurskiego

Fig. 1. Tree diagram of relationships between the counties of the Region of Warmia and Mazury

Źródło: opracowanie własne

Source: own elaboration

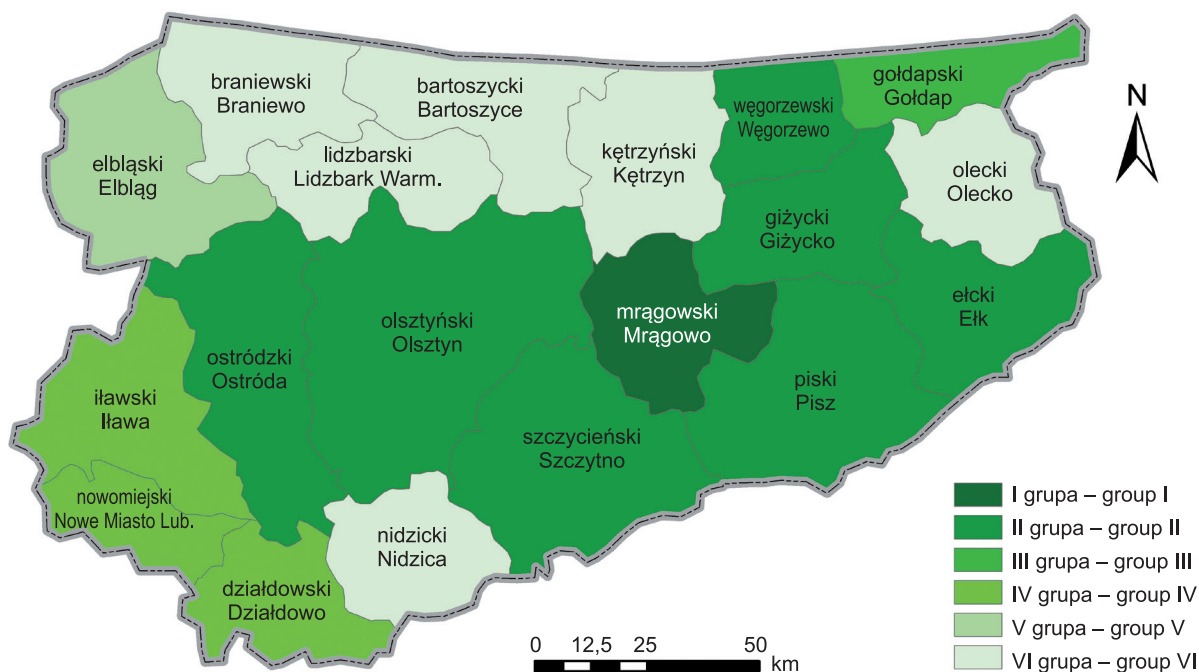
przestrzenny rozkład grup podobieństwa (rys. 2). Następnym etapem analiz było przedstawienie czterech podstawowych wskaźników służących do oceny potencjału rozwoju funkcji turystycznej (Baretje'a-Deferta, Schneidera, Deferta oraz Charvata) oraz przedstawienie na tle województwa warmińsko-mazurskiego oraz Polski (tab. 4).

Analiza zebranych danych dla województwa warmińsko-mazurskiego z użyciem metody taksonomii wrocławskiej umożliwiła wydzielenie grup powiatów podobnych do siebie pod kątem badanych cech (rys. 1, rys. 2). Wyróżniono sześć grup typologicznych:

- I grupa typologiczna – powiat mragowski;

- II grupa typologiczna – powiaty: giżycki, ostródzki, olsztyński, ełcki, szczycieński, piski, węgorzewski;
- III grupa typologiczna – powiat gołdapski;
- IV grupa typologiczna – powiaty: nowomiejski, iławski, działdowski;
- V grupa typologiczna – powiat elbląski;
- VI grupa typologiczna – powiaty: bartoszycki, kętrzyński, lidzbarski, olecki, nidzicki, braniewski.

I grupa typologiczna obejmuje powiat mragowski cechujący się najwyższym potencjałem turystycznym w województwie warmińsko-mazurskim. Wysoki udział gruntów leśnych oraz zadrzewionych i zakrzewionych w połączeniu z dużym udziałem gruntów

Rys. 2. Przestrenny rozkład grup podobieństwa

Fig. 2. Spatial distribution of similarity groups

Źródło: opracowanie własne

Source: own elaboration

pod wodami (łącznie 45% powierzchni), a także znaczna powierzchnia obszarów chronionych (ponad 60% powierzchni) istotnie wpływają na atrakcyjność turystyczną regionu. Największym ośrodkiem turystycznym powiatu (i jednym z wiodących w województwie) są Mikołajki posiadające bogatą bazę noclegową o zróżnicowanym standardzie (w tym obiekty 4- i 5-gwiazdkowe) i szeroką ofertę wypoczynkowo-rekreacyjną. Powiat mrągowski cechuje się najwyższą – 10-krotnie wyższą od średniej dla województwa – liczbą turystów zagranicznych przypadających na 1000 mieszkańców, a także wysokim stopniem wykorzystania bazy noclegowej. Część powiatu obejmuje system Wielkich Jezior Mazurskich.

II grupa typologiczna skupia powiaty położone na obszarze Wielkich Jezior Mazurskich (giżycki, piski, węgorzewski) oraz powiat olsztyński, ostródzki, elcki i szczycieński. Region cechuje się wysokim potencjałem turystycznym, wysokim udziałem obszarów leśnych oraz pod wodami (najwyższy w województwie w powiecie piskim – 63% i szczycieńskim – 56%),

a także wysokim udziałem obszarów chronionych (najwyższym w powiecie giżyckim i węgorzewskim – > 65% powierzchni). Główne miejscowości turystyczne obszaru to Giżycko, Ruciane-Nida, Węgorzewo, Ryn, Ostróda oraz Pisz. Powiaty giżycki i węgorzewski cechują się jedną z najwyższych w województwie liczbą turystów zagranicznych przypadających na 1000 mieszkańców. Powiaty zaklasyfikowane do II grupy cechują się wysokimi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi.

Powiat gołdapski zaliczono do III grupy typologicznej. Prawie 80% jego powierzchni zajmują obszary chronione. Położony w północno-wschodniej części województwa przy granicy z Litwą oraz obwodem kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej stanowi zewnętrzną granicę kraju. Znaczny udział obszarów chronionych oraz leśnych, a także peryferyjne położenie wpływają na słabą dostępność komunikacyjną regionu oraz najniższą w województwie długość dróg przypadających na 100 km². Powiat gołdapski cechuje się wysokim stopniem wykorzystania miejsc noclegowych.

Tabela 4. Wskaźniki prezentujące funkcję turystyczną powiatów na tle województwa warmińsko-mazurskiego i Polski
Table 4. Indicators of tourism development in the analyzed counties vs. the Region of Warmia and Mazury and Poland

Wskaźnik Baretje'a-Deferta Baretje-Defert's index		Wskaźnik Charvata Charvat's index		Wskaźnik Schneidera Schneider's index		Wskaźnik Deferta Defert's index	
Mrągowski Mrągowo	14,90	mrągowski Mrągowo	1459,71	mrągowski Mrągowo	542,67	mrągowski Mrągowo	257,27
Giżycki Giżycko	7,66	giżycki Giżycko	593,17	giżycki Giżycko	257,56	giżycki Giżycko	131,46
Piski Pisz	5,30	gołdapski Gołdap	580,46	ostródzki Ostróda	130,95	Polska Poland	96,29
Olsztyński Olsztyn	3,84	ostródzki Ostróda	308,86	piski Pisz	99,41	ostródzki Ostróda	78,29
Węgorzewski Węgorzewo	3,72	piski Pisz	282,54	warmińsko-mazurskie Warmia and Mazury	88,88	iławski Iława	42,85
Gołdapski Gołdap	3,54	olsztyński Olsztyn	239,95	Polska Poland	78,34	warmińsko-mazurskie Warmia and Mazury	42,29
Ostródzki Ostróda	3,24	warmińsko-mazurskie Warmia and Mazury	238,32	olsztyński Olsztyn	77,07	olsztyński Olsztyn	33,73
Warmińsko-mazurskie Warmia and Mazury	2,99	węgorzewski Węgorzewo	232,16	szczycieński Szczytyno	76,65	lidzbarski Lidzbark	33,12
Iławski Iława	2,59	Polska Poland	206,58	gołdapski Gołdap	76,05	piski Pisz	32,10
Szczycieński Szczytyno	2,41	szczycieński Szczytyno	179,44	lidzbarski Lidzbark	72,87	szczycieński Szczytyno	27,94
Polska Poland	1,95	iławski Iława	171,17	węgorzewski Węgorzewo	67,30	gołdapski Gołdap	26,75
Olecki Olecko	1,43	lidzbarski Lidzbark	150,23	iławski Iława	63,97	węgorzewski Węgorzewo	22,60
Lidzbarski Lidzbark	1,37	ełcki Ełk	92,89	kętrzyński Kętrzyn	38,42	ełcki Ełk	22,41
Działdowski Działdowo	1,18	olecki Olecko	67,70	elbląski Elbląg	29,85	kętrzyński Kętrzyn	20,26
Ełcki Ełk	1,06	elbląski Elbląg	63,78	ełcki Ełk	27,54	działdowski Działdowo	15,74
Kętrzyński Kętrzyn	0,93	działdowski Działdowo	61,05	braniewski Braniewo	26,68	elbląski Elbląg	12,25
Braniewski Braniewo	0,85	kętrzyński Kętrzyn	58,80	olecki Olecko	26,02	olecki Olecko	10,30
Nowomiejski Nowe Miasto Lubawskie	0,74	braniewski Braniewo	53,50	działdowski Działdowo	22,74	bartoszycki Bartoszyce	9,64
Elbląski Elbląg	0,73	nidzicki Nidzica	49,96	bartoszycki Bartoszyce	21,41	braniewski Braniewo	9,31
Nidzicki Nidzica	0,71	bartoszycki Bartoszyce	40,62	nidzicki Nidzica	15,62	nidzicki Nidzica	5,44
Bartoszycki Bartoszyce	0,51	nowomiejski Nowe Miasto Lubawskie	31,82	nowomiejski Nowe Miasto Lubawskie	6,08	nowomiejski Nowe Miasto Lubawskie	3,87

Źródło: opracowanie własne
Source: own elaboration

IV grupa typologiczna obejmuje powiaty położone w południowo-zachodniej części województwa – iławski, nowomiejski i działdowski. Charakteryzują się najdłuższą siecią dróg gminnych i powiatowych na 100 km², a także stosunkowo niskim udziałem obszarów chronionych oraz gruntów pod wodami oraz leśnych, zadrzewionych i zakrzewionych (poniżej średniej wojewódzkiej). Powiaty te charakteryzuje wysoka gęstość zaludnienia. Potencjał turystyczny obszaru skupia się przede wszystkim w obrębie jeziora Jeziorak oraz w mieście Iława.

Powiat elbląski zaliczono do V grupy typologicznej. Charakteryzuje się niskim – poniżej średniej wojewódzkiej – udziałem obszarów chronionych oraz gruntów leśnych i pod wodami. Jedną z głównych atrakcji regionu jest Kanał Ostródzko-Elbląski. Powiat elbląski cechuje się dobrą dostępnością komunikacyjną.

VI grupa typologiczna skupia powiaty położone w pasie przygranicznym – braniewski, bartoszycki, kętrzyński, olecki i lidzbarski oraz powiat nidzicki. Powiaty te – z wyjątkiem nidzickiego – charakteryzują się najniższą lesistością i udziałem wód, a także niskim udziałem obszarów chronionych na tle województwa warmińsko-mazurskiego. Na obszarze ruchu turystyczny w dużej mierze generowany jest w wyniku przygranicznego położenia. Na terenie przygranicznym wielkość ruchu turystycznego uzależniona jest od sytuacji politycznej między Polską a Rosją.

Osobnej analizie poddano cztery podstawowe wskaźniki charakteryzujące funkcję turystyczną (tab. 4).

Wskaźnik Baretje'a-Deferta prezentujący poziom zagospodarowania turystycznego skupia siedem powiatów, w których wartość przekracza średnią wojewódzką: mrągowski, giżycki, piski, olsztyński, węgorzewski, gołdapski i ostródzki. W analizie taksonomicznej stanowiły one I, II i III grupę typologiczną, czyli powiaty o najkorzystniejszych uwarunkowaniach rozwoju funkcji turystycznej. Najniższe wartości obejmują powiaty bartoszycki, nidzicki, elbląski i nowomiejski. W stosunku do Polski województwo warmińsko-mazurskie cechuje się wyższym poziomem zagospodarowania turystycznego.

Największa intensywność ruchu turystycznego (wskaźnik Charvata) występuje w powiecie mrągowskim i jest odpowiednio 6- i 7-krotnie wyższa w stosunku do województwa warmińsko-mazurskiego i Polski. Wysoka intensywność ruchu turystycznego cechuje również powiaty leżące na obszarze Wielkich Jezior Mazurskich: giżycki, węgorzewski i piski, a także powiaty ostródzki, gołdapski i olsztyński. W stosunku do Polski województwo warmińsko-mazurskie wyróżnia się wyższą intensywnością ruchu turystycznego. Najniższe wartości wskaźnika obejmują powiaty nowomiejski, bartoszycki i nidzicki.

Intensywność ruchu turystycznego określa również wskaźnik Schneidera prezentujący liczbę turystów korzystających z noclegów przypadających na 100 mieszkańców. Najwyższe wartości wskaźnika charakteryzują powiat mrągowski (prawie 7-krotnie więcej turystów w stosunku do średniej dla województwa warmińsko-mazurskiego i Polski) oraz powiat giżycki (odpowiednio 3-krotnie więcej turystów korzystających z noclegów). Powyżej średniej plasują się również powiaty ostródzki i piski. Najniższe wartości wskaźnika obejmują powiaty nowomiejski i nidzicki (odpowiednio 14-krotnie i ponad 5-krotnie mniej turystów korzystających w stosunku do średniej wojewódzkiej).

Gęstość ruchu turystycznego wyrażona jest poprzez wskaźnik Deferta. Określa on liczbę turystów korzystających z noclegów przypadających na jednostkę powierzchni. Najwyższą wartość osiąga w powiecie mrągowskim, gdzie na 1065 km² przypada ponad 257 turystów. Wysokie wartości wskaźnik osiąga również w powiecie giżyckim i ostródzkim. Porównując województwo warmińsko-mazurskie i Polskę, gęstość ruchu turystycznego w kraju jest ponad dwukrotnie wyższa niż w regionie Warmii i Mazur.

Na podstawie przytoczonych wskaźników można wnioskować, że funkcja turystyczna najlepiej rozwinięta jest w powiatach położonych w regionie Wielkich Jezior Mazurskich: mrągowskim, giżyckim, piskim oraz powiatach ostródzkim i olsztyńskim.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Województwo warmińsko-mazurskie cechuje się wysokimi, unikatowymi w skali kraju, walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi. Duże kompleksy leśne, liczne rzeki i jeziora, obszary chronione, czyste środowisko i urozmaicona rzeźba terenu stwarzają możliwości do rozwoju turystyki i rekreacji, zarówno w formie aktywnej, jak i biernej. Na podstawie przeprowadzonych badań opracowano następujące wnioski:

1. Wykorzystanie metody taksonomii wrocławskiej umożliwiło wielowymiarową analizę porównawczą z wyróżnieniem powiatów jednorodnych pod kątem badanych cech diagnostycznych. Wykluczenie z dalszych analiz cech o wysokim stopniu korelacji, nieistotnych statystycznie oraz o niskiej zmienności wpłynęło na uzyskanie wiarygodnych wyników uwzględniających zróżnicowane wskaźniki. Metoda taksonomii wrocławskiej umożliwia klasyfikację jednostek terytorialnych, jak również ocenę potencjału rozwoju funkcji turystycznej.

2. Największym potencjałem turystycznym cechują się powiaty położone w regionie Wielkich Jezior Mazurskich oraz w zachodniej i południowej części województwa. Wyodrębnione za pomocą analizy taksonomicznej I i II grupa typologiczna obejmują powiaty z dobrze rozwiniętą funkcją turystyczną. Najkorzystniejsze warunki występują w powiecie mrągowskim, będącym regionem najliczniej odwiedzanym przez turystów zarówno z Polski, jak i zza granicy. Wysoko rozwiniętą funkcją turystyczną wyróżnia się również powiat giżycki.

3. Regiony posiadające najmniejszy potencjał turystyczny obejmują powiaty położone przy granicy z obwodem kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej – w szczególności powiat bartoszycki i braniewski oraz powiaty położone w południowo-zachodniej części województwa – nowomiejski, nidzicki i działdowski.

4. Analiza wskaźników funkcji turystycznej stanowiła dopełnienie analizy taksonomicznej; w jej ramach wyodrębniono powiaty mrągowski i giżycki, jako cechujące się najwyższymi wskaźnikami rozwoju.

5. Wyniki badań uzyskane za pomocą metody taksonomii wrocławskiej oraz wyniki otrzymane za

pomocą mierników funkcji turystycznej są zbieżne, zwłaszcza w przypadku powiatów o najkorzystniejszych warunkach rozwoju turystyki.

6. Badając funkcję turystyczną, należy brać pod uwagę fakt, iż dane statystyczne obejmujące m.in. liczbę turystów korzystających z noclegów czy liczbę miejsc noclegowych są obarczone pewnym błędem. Statystyki nie obejmują wszystkich turystów np. przybywających na jeden dzień w celu skorzystania z atrakcji turystycznej, nocujących w obiektach niezarejestrowanych czy też posiadających „drugie domy” spełniające funkcję wypoczynkowo-rekreacyjną. W efekcie liczba turystów faktycznie przebywających na obszarze objętym badaniami może być znacznie wyższa. Podobnie w przypadku udostępniania niezarejestrowanych miejsc noclegowych. Problem stanowi również niemożność określenia udziału obrotów wynikających ze sprzedaży dóbr i usług dla turystów.

Turystyka jest jednym z filarów rozwoju województwa warmińsko-mazurskiego, dlatego też istotne jest wzmacnianie jej roli, dbałość o istniejącą bazę wypoczynkowo-rekreacyjną i jej poprawa z jednoczesnym poszanowaniem i ochroną środowiska przyrodniczego oraz dziedzictwa kulturowego regionu. Istotnym problemem w rozwoju funkcji turystycznej i wykorzystaniu istniejącej bazy jest sezonowość oferty turystycznej województwa warmińsko-mazurskiego. Dalszy rozwój powinien odbywać się w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju i dbałość o ład przestrzenny.

PIŚMIENNICTWO

- Badach, E. (2010). Zastosowanie taksonomii wrocławskiej w analizie warunków przyrodniczych wpływających na rozwój rolnictwa w województwie małopolskim (Application of Wrocław taxonomy in the analysis of natural conditions stimulating agriculture development in Malopolska Province). *Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis, Folia Oeconomica* 282(60), 7–12.
- Brzezińska-Wójcik, T., Świeca, A., Tucki, A. (2009). Possibilities for development of tourism in eastern Polish voivodeships, *Polish Journal of Sport and Tourism* 16(2), 65–74.

- Chudy-Hyski, D. (2006). Ocena wybranych uwarunkowań rozwoju funkcji turystycznej obszaru (An evaluation of selected conditions of the development of tourist function of an area). *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich* 2(1), 129–141.
- Derek, M. (2008). Funkcja turystyczna jako czynnik rozwoju lokalnego w Polsce. Rozprawa doktorska (The tourist function as a determinant of local development in Poland, doctoral dissertation). Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych.
- Durydiwka, M. (2013). Tourist function in rural areas of Poland. Spatial diversity and changing trends, *Miscellanea Geographica, Regional Studies on Development* 17(3), 5–11.
- Florek, K., Łukaszewicz, J., Perkal, J., Steinhaus, H., Zubrzycki, S. (1951). Taksonomia wrocławska (The Wrocław taxonomy). *Przegląd Antropologiczny* 17, 193–211.
- Frąckiewicz, L., Zadęcki, J. (1973). Zastosowanie taksonomii wrocławskiej do badań warunków bytu i życia ludności w regionach województwa katowickiego (The use of the Wrocław taxonomic method in studies investigating living conditions in the Katowice region). *Wiad. Statyst.* 9, 29–33.
- Gawroński, K., Prus, B., Sołtysik, S. (2014). Analiza i ocena warunków rozwoju społeczno-gospodarczego województwa podkarpackiego (Analysis and assessment of the Podkarpackie voivodeship socioeconomic development). *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich* IV(2), 1241–1254.
- Główny Urząd Statystyczny, Bank Danych Lokalnych (Central Statistical Office, Local Data Bank).
- Górecka, A. (2011). The tourism function determinants of the rural municipalities in Podkarpackie Province, Poland. *Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia* 10(4), 19–32.
- Grabiński, T. (1992). Metody taksonometrii (Taxonomy methods), Kraków, AE w Krakowie.
- Hegarty, C., Przezborska, L. (2005). Rural and agri-tourism as a tool for reorganising rural areas in old and new member states — a comparison study of Ireland and Poland, *International Journal of Tourism Research* 7(2), 63–77.
- Hendel, M. (2016). Przydatność wskaźników funkcji turystycznej w ocenie rozwoju turystycznego obszaru na przykładzie gminy Ustroń (Applicability of tourist function indexes in evaluation of tourism area development of the example of Ustroń commune). *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Seria Organizacja i Zarządzanie* 87, 157–170.
- Jackowski, A. (1981). Typologia funkcjonalna miejscowości turystycznych (na przykładzie województwa nowosądeckiego). (Functional typology of tourist destinations on the example of the Nowy Sącz Region), Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Kauf, S. (2014). Wykorzystanie metody taksonomii wrocławskiej w segmentacji rynku (The use of taxonomy's method in market segmentation). *Studia Ekonomiczne. Metody ilościowe w badaniach marketingowych*, 195, 65–79.
- Kondracki, J. (1998). Geografia regionalna Polski (Regional geography of Poland). PWN, Warszawa.
- Kurek, W., Mika, M. (2007). Turystyka jako przedmiot badań naukowych, w: *Turystyka* (Tourism as an object of scientific research, in: *Turism*). Red. (Ed.) W., Kurek. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, ss. 11–49.
- Matczak, A. (1989). Problemy badania funkcji turystycznej miast Polski (Problems associated with research into tourism development in Polish cities). *Turyzm* 5, 27–39.
- Piotrowski, P. (2015). Zmiany poziomu rozwoju funkcji turystycznej w rejonach turystycznych województwa śląskiego (The tourist function's changes in the tourist regions of silesian voivodeship). *Studia Ekonomiczne* 215, 57–73.
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego (Zoning plan of the region of Warmia and Mazury). (2015). *Dz. Urz. Woj. Warm. Maz.* z 2015 poz. 2931 z 11 sierpnia 2015 r.
- Pociecha, J. (2008). Rozwój metod taksonomicznych i ich zastosowań w badaniach społeczno-ekonomicznych (Development of taxonomic methods and their use in socioeconomic studies). *Statystyka społeczna. Dokonania – szanse – perspektywy: Konferencja naukowa inaugurująca obchody jubileuszu 90-lecia GUS*, Kraków.
- Szromek, A. (2012). Przegląd wskaźników funkcji turystycznej i ich zastosowanie w ocenie rozwoju turystycznego obszaru na przykładzie gmin województwa śląskiego (Review of tourist function indicators and their applications in the assessment of tourism area development on the example of Silesia region communes). *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Seria Organizacja i Zarządzanie* 61, 295–309.
- Szromek, A. (2013). Pomiar funkcji turystycznej obszarów za pomocą wskaźników funkcji turystycznej na przykładzie obszarów państw europejskich, in:

Zastosowanie metod matematycznych w ekonomii i zarządzaniu (The measurement of tourism function of areas using indicators of the tourism function on the example of areas of European countries, in: Application of mathematical methods in economics and management). Red. (Eds.) J., Mika, K., Zeug-Żebro. *Studia Ekonomiczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice*, ss. 91–103.

Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym (Taxonomic analysis of differences in the standard of living in Polish regions in a dynamic approach). (2000). Red. (Ed.) A., Zeliaś. Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie.

Więckowski, M. (2010). Tourism development in the borderlands of Poland. *Geographia Polonica* 83(2), 67–81.

AN EVALUATION OF TOURISM POTENTIAL WITH THE USE OF THE WROCŁAW TAXONOMIC METHOD – A CASE STUDY OF THE REGION OF WARMIA AND MAZURY

ABSTRACT

A region's tourism potential is determined by a variety of natural and anthropogenic factors. The Region of Warmia and Mazury is characterized by considerable tourism potential on account of its diverse landform, unspoiled environment, abundance of forests and lakes. In this article, the tourism potential of the Region of Warmia and Mazury was assessed with the use of the Wrocław taxonomic method which supports multidimensional comparative analyses. Six groups of counties with similar potential for tourism development were identified in the studied region. Their tourism potential was evaluated with the use of four indicators of tourism development: Baretje-Defert's index, Schneider's index, Defert's index and Charvat's index. The results were compared with values noted for the Region of Warmia and Mazury and Poland. The counties of Mrągowo, Giżycko and Ostróda were characterized by the highest potential for tourism development. Tourism potential was lowest in the western and southern parts of the analyzed region (counties of Nowe Miasto, Nidzica and Działdowo) and in the counties bordering the Kaliningrad Region of the Russian Federation.

Key words: tourist function, Wrocław taxonomic method, regional development, indicators of tourism development, regionalization

PROBLEMATYKA ROSZCZEŃ O ZWROT NAKŁADÓW NA NIERUCHOMOŚĆ

Katarzyna Zalewska✉

Wydział Prawa, Uniwersytet w Białymstoku
ul. Mickiewicza 1, 15-213 Białystok, **Polska**

ABSTRAKT

Problematyka roszczeń o zwrot nakładów na nieruchomości jest bardzo istotna z punktu widzenia osób, które ponoszą nakłady na nieruchomości niebędące ich własnością. Możliwość zwrotu nakładów bądź ich wartości została uzależniona od tego, do jakiej grupy zostały one zakwalifikowane. W orzecznictwie i doktrynie powszechnie przyjmuje się, że zasadne jest dochodzenie nakładów koniecznych, a czasem i użytecznych. Z kolei to, co zostało poczynione na nakłady zbytkowne nie będzie podlegało zwrotowi. Na tej płaszczyźnie powstaje problem kwalifikacji poszczególnych nakładów do podanych wcześniej grup. Wątpliwości są tym większe, że nie ma jednoznacznej definicji każdego z nakładów, a ich ocena pozostawiona jest sądowi zajmującemu się daną sprawą. Sprawia to trudności w odzyskaniu nakładów albo ich równowartości. Dochodzenie zwrotu nakładów uzależnione jest ponadto również od tego, czy osoba, na której nieruchomości były czynione nakłady, zgadzała się na to czy też nie wyrażała zgody na takie działanie.

Słowa kluczowe: nakłady, nieruchomości, bezpodstawne wzbogacenie, roszczenie

WPROWADZENIE

Problematyka roszczeń o zwrot nakładów na nieruchomości jest tematem bardzo interesującym i mimo iż była wielokrotnie poruszana, ciągle budzi wątpliwości interpretacyjne. Z nakładami na nieruchomości można spotkać się bardzo często w codziennym życiu, wtedy gdy jedna osoba remontuje bądź w inny sposób podnosi standard nieruchomości należącej do innej osoby. Problemy dotyczące tego, jakie były to nakłady i ile wynosiły pojawiają się najczęściej w momencie sporu między osobą dokonującą nakładów a właścicielem nieruchomości, na którą nakłady poniesiono. Powstaje wówczas wiele wątpliwości dotyczących kwalifikacji nakładów, ich

pojęcia oraz określenia relacji pomiędzy stronami sporu. Dlatego tak istotne jest bardzo precyzyjne zdefiniowanie pojęcia nakładów, ich rodzaju, a także jaki stosunek prawny istniał (bądź nie) między dokonującym nakładu a właścicielem nieruchomości.

Celem artykułu jest ukazanie problematyki roszczeń o zwrot nakładów na nieruchomości. Roszczenie to pojawia się w przypadkach, których nie poddano żadnej regulacji prawnej dotyczącej możliwości korzystania z nieruchomości przez inną osobę niż jej właściciel. Omówiono istotne dla tego rodzaju roszczeń pojęcia, jak kategorie nakładów, dobra lub zła wiara posiadacza. Szczególną uwagę zwrócono na możliwość dochodzenia roszczenia o zwrot nakładów:

✉zalewska.katarzyna@onet.eu

- a) między samoistnym posiadaczem a właścicielem nieruchomości;
- b) w przypadku bezpodstawnego wzbogacenia;
- c) zobowiązania podmiotu do wydania cudzej rzeczy.

Omówieniu wypunktowanych kwestii towarzyszy przytaczanie orzecznictwa, które w poruszanej tematyce tworzy konstrukcje wykorzystywane następnie w innych sprawach.

W artykule poprzez wykorzystanie analizy dogmatycznej obowiązującego ustawodawstwa, orzecznictwa oraz doktryny próbowano ukazać w sposób syntetyczny niezwykle złożoną tematykę dochodzenia roszczeń o zwrot nakładów na nieruchomości.

POJĘCIE I RODZAJE NAKŁADÓW

Pojęcie nakładu zawarte w przepisie art. 226 Kodeksu cywilnego oznacza dobrowolne użycie własnych dóbr majątkowych na rzecz innej osoby (właściciela rzeczy) bez względu na jego wolę (Gniewek 2003, s. 517). Takie rozumienie nakładów zawarto również w uchwale Sądu Najwyższego z 11.10.1990 r., III CZP 58/90 (OSNCP 1991, nr 5–6, poz. 57). Zatem nakładami są wszelkie inwestycje, ulepszenia, jak również wydatki związane z utrzymaniem rzeczy, np. uiszczanie opłat związanych z posiadaniem rzeczy. Jak słusznie zauważono w wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 26.04.2016 r., I ACa 1126/15 (LEX nr 2076749), nakłady nie są rzeczą, nawet jeśli polegają na przyłączeniu jakichś rzeczy (np. materiałów budowlanych) z inną rzeczą (nieruchomością), ponieważ przez ich przyłączenie stają się jej częścią składową. Prowadzi to do wniosku, że nie jest możliwe nabycie ich własności, gdyż jej przedmiotem może być jedynie rzecz. Nakłady charakteryzuje ponadto niezależność przepływu środków majątkowych od woli osoby, w interesie której ich dokonano – pozwala to odróżnić je od świadczeń.

Jest to ogólne określenie pojęcia nakładu, które pozwala zakwalifikować poczynione przez daną osobę wydatki do nakładów. Jednak biorąc pod uwagę późniejsze roszczenie o ich zwrot, należy wyróżnić kategorie nakładów, gdyż ma to niebagatelne znaczenie w późniejszym domaganiu się ich zwrotu. Dlatego też tak istotne jest ich rozróżnienie.

W związku z tym nakłady na nieruchomości można podzielić na:

- a) konieczne;
- b) użyteczne;
- c) zbytkowne.

Nakładami koniecznymi są zwykle wydatki, których celem jest zachowanie rzeczy w należytym stanie. Chodzi o to, że bez dokonywania takich nakładów rzecz nie mogłaby istnieć w dotychczasowym stanie, zgodnym z jej przeznaczeniem (wyrok Sądu Najwyższego z 3.10.2003 r., III CKN 402/01, LEX nr 1130168). Ponosząc nakłady, powinno się także uwzględniać prawidłową gospodarkę i zapobiegać uszkodzeniu bądź zniszczeniu rzeczy. Takie określenie mogłoby sugerować, że pojęcie nakładów koniecznych ma otwarty charakter i mogą się w nim zawierać wszystkie wydatki, które zostaną uznane za niezbędne przez osobę ich dokonującą. Jest to jednak mylne przypuszczenie. Zakres tego, co można nazwać nakładami koniecznymi w dużej mierze wypracowano w judykaturze. Za nakłady konieczne, zgodnie ze stanowiskiem wyrażonym w wyroku Sądu Najwyższego z 22.03.2006 r., III CSK 3/06 (LEX nr 196597), można uznać wydatki na remonty, konserwację, dokonanie zasiewów, utrzymanie inwentarza, podatki, a także inne świadczenia publiczne. W myśl przytoczonego orzeczenia do tej grupy nakładów można zakwalifikować także wydatki na ubezpieczenie rzeczy. Wydaje się, że takie określenie nakładów jest słuszne i uzasadnione podstawowym ich celem, tj. dążeniem do utrzymania rzeczy w niepogorszonym stanie. Istotne jest to, iż do nakładów koniecznych nie można zaliczyć wydatków, które polegają na budowie budynku, wyposażeniu go w różne instalacje, czyli tych służących stworzeniu rzeczy. Taki pogląd, wyrażony w wyroku Sądu Najwyższego z 19.01.2005 r., I CK 476/06 (LEX nr 477630) należy uznać za słuszny, gdyż inne podejście przeczyłoby definicji nakładów oraz ich celowi.

O ile pojęcie nakładów koniecznych pozwala w dość klarowny sposób zakwalifikować poczynione wydatki do tej grupy, to problemy istnieją w określeniu wydatków użytecznych oraz zbytkownych. W rzeczywistości o zakwalifikowaniu wydatków do jednej

lub drugiej grupy może zadecydować subiektywne uznanie danej osoby. Nakładami użytecznymi można nazwać inne nakłady poczynione w celu ulepszenia rzeczy, nadaniu jej cech podnoszących funkcjonalność bądź odpowiadających gustom posiadacza (Rudnicki i Rudnicki 2011, s. 403).

Przedstawiona definicja wskazuje, że jeżeli nakłady użyteczne służą zbytkowi, a ich koszt jest dość znaczny, wówczas należy je zakwalifikować jako nakłady zbytkowne. Jednakże warto zwrócić uwagę, że powinno się każdorazowo analizować nakłady pod kątem ich celu, kosztów, statusu osoby, która ich dokonuje, gdyż inaczej interpretuje się je, biorąc pod uwagę, np. zmieniające się standardy życia społeczeństwa.

Po przedstawieniu pojęcia nakładów należy zwrócić uwagę na sposób ich obliczania. Wysokość nakładów oblicza się wg stanu oraz cen z momentu wydania rzeczy właścicielowi, gdy natomiast właściciel domaga się wydania rzeczy w powództwie windykacyjnym – wg chwili wyrokowania. W tym momencie można należycie ocenić po pierwsze czy powstał obowiązek zwrotu dokonanych przez posiadacza nakładów, a po drugie w jakiej wysokości (Kodeks cywilny... 2017). Zasada ta dotyczy nakładów użytecznych i zbytkownych. Z kolei w przypadku nakładów koniecznych, ich zwrot jest uzależniony jedynie od tego, czy nie mają one pokrycia w korzyściach uzyskanych z rzeczy. Odmienne sposoby obliczania wysokości nakładów koniecznych, użytecznych oraz zbytkownych wskazują, jak istotny jest wymieniony wcześniej podział, i że może on ważyć na rozstrzygnięciu dotyczącym zwrotu nakładów.

Określenie pojęcia nakładów oraz sposobu obliczania ich wysokości prowadzi następnie do zastanowienia się nad kluczową w tym artykule kwestią, czyli roszczenia o ich zwrot. Na wstępie należy podkreślić, iż z takim roszczeniem można wystąpić tylko wówczas, gdy między osobą dokonującą nakładu a właścicielem rzeczy nie istnieje żaden stosunek prawny. Jeżeli między wymienionymi podmiotami istniał stosunek prawny, np. najmu, dzierżawy bądź użyczenia, wówczas będzie można dochodzić zwrotu nakładów, ale tylko w oparciu o przepisy regulujące wymienione stosunki prawne (Gołat 2007).

Problematyka dochodzenia roszczeń będąca przedmiotem prezentowanego artykułu będzie miała zastosowanie w rozliczeniach dotyczących:

- samoistnego posiadacza i właściciela rzeczy;
- bezpodstawnego wzbogacenia;
- prawa zatrzymania w sytuacji zobowiązania podmiotu do wydania cudzej rzeczy.

SPOSÓB OBLICZANIA WARTOŚCI NAKŁADÓW NA NIERUCHOMOŚĆ

Określenie kategorii nakładów oraz zakresu rzeczowego, który obejmują, prowadzi do wniosku, iż można dochodzić zwrotu nakładów koniecznych i użytecznych. Niezbędna jest jednak zwykle opinia biegłego, aby dokładnie sprecyzować ich wartość, którego zadaniem jest przedstawienie, co może zostać uznane za nakład i jaką faktycznie ma on wartość. Podstawą sporządzenia opinii przez biegłego są zasady wymienione w § 35 Rozporządzenia Rady Ministrów z 21 września 2004 r. w sprawie wyceny nieruchomości i sporządzania operatu szacunkowego dotyczące określania wartości nakładów (Dz.U. 2004 nr 207 poz. 2109).

Zgodnie z przywołanym wcześniej rozporządzeniem z 2004 r., aby określić wartość nakładów, najpierw szacuje się wartość nieruchomości wraz z poniesionymi na nią nakładami. Należy wspomnieć, że wartość nieruchomości będzie oceniana jako rynkowa lub odtworzeniowa w zależności od tego, jak będą oceniane nakłady. Początkowo, z wyżej wymienionej wartości nieruchomości wyodrębnia się nakłady, których wartość określa się odpowiednio według zasad rynkowych oraz zasad kosztorysowych. Zanim zostanie określona ich wartość, należy ustalić okres, w którym dokonano nakładów oraz ich zakres rzeczowy. Po przeprowadzeniu tych czynności otrzymuje się wartość nakładów odpowiadającą różnicy wartości nieruchomości uwzględniającej jej stan po dokonaniu nakładów oraz wartości nieruchomości uwzględniającej jej stan przed dokonaniem nakładów.

Opisana metoda szacowania nakładów stosowana jest wówczas, gdy istnieją dane umożliwiające określenie wartości nieruchomości. W przypadku,

gdy nie ma takich danych albo zakres nakładów jest mały, wartość nakładów określa się jako równą wartości nieruchomości po uwzględnieniu jej stanu po dokonaniu nakładów, pomniejszonej o wartość gruntu jako przedmiotu prawa własności i pomnożonej przez wskaźnik przeliczeniowy dokonanych nakładów. Wskaźnik przeliczeniowy można ustalić jako:

- stosunek wysokości nakładów, obliczonych z uwzględnieniem ich zakresu rzeczowego oraz uzyskiwanych na rynku lokalnym oraz robót wykonanych w ramach tych nakładów, do kosztów odtworzenia części składowych gruntu, których te nakłady dotyczą, z uwzględnieniem ich stanu po dokonaniu nakładów, albo
- udział wysokości nakładów w kosztach odtworzenia tych części składowych, o ile istnieją dane pozwalające na jego ustalenie na podstawie analizy obiektów podobnych.

Należy uwzględnić przy tym stopień zużycia technicznego odpowiednio tych elementów części składowych gruntu, których te nakłady dotyczą oraz części składowych gruntu po dokonaniu nakładów.

Przedstawione w tej części artykułu metody pokazują sposoby określania wartości nakładów, co jest możliwe nawet bez posiadania wystarczających danych o szacowanej nieruchomości, ale wymaga zasięgnięcia opinii biegłego w tej materii. Dzięki opisanym regułom szacowania wartości nakładów, których zwrotu domaga się strona, sąd rozpoznający daną sprawę może także zweryfikować prawdziwość jej twierdzeń i obiektywnie ocenić okoliczności przedstawione przez wszystkie strony sporu.

CHARAKTER ROSZCZENIA O ZWROT NAKŁADÓW

Zanim zostaną omówione przywołane przypadki, które najczęściej stanowią przedmiot refleksji praktyków, warto zwrócić uwagę na charakter roszczenia o zwrot nakładów, gdyż występują tu odmienne poglądy. Orzecznictwo stoi na stanowisku, że roszczenie o zwrot nakładów ma charakter obligacyjny. W takim rozumieniu będzie przysługiwać względem tego właściciela, który rzecz odebrał, a nie każdorocze-

snego właściciela rzeczy. Sąd Najwyższy uważa, że ten charakter wynika z bezpośredniego stosunku między właścicielem domagającym się zwrotu rzeczy a jej posiadaczem. W wyroku z 19.12.2006 r., V CSK 324/06 (LEX nr 558632), Sąd Najwyższy tłumaczył, iż „przepisy o zwrocie nakładów nie uzależniają skuteczności roszczenia samoistnego posiadacza od pozytywnej w tym zakresie wiedzy nabywcy rzeczy, w praktyce natomiast ewentualnemu zaskoczeniu nabywcy odnośnie do sytuacji, w której się znalazł powinna zapobiec należyta staranność nabywcy w dbałości o własny interes wyrażająca się w dokładnym zorientowaniu się co do stanu faktycznego nabywanej rzeczy i odpowiednim ułożeniu stosunków z dotychczasowym właścicielem”. Taki pogląd wskazuje na potrzebę ochrony bezpieczeństwa obrotu (Trzaskowski 2007, s. 82–83). Niektórzy stoją także na stanowisku, że roszczenie o zwrot nakładów jest zobowiązaniem realnym – posiadacz może dochodzić ich zwrotu od każdorocznego właściciela rzeczy. Jednak przyjęcie takiego rozumowania powoduje, że roszczenie to będzie przysługiwać tylko temu, kto sam dokonał nakładów oraz był posiadaczem rzeczy w chwili wymagalności roszczenia (w chwili dokonania nakładów koniecznych), a w przypadku innych nakładów – w momencie wystąpienia przez właściciela z żądaniem windykacyjnym (Rudnicki i Rudnicki 2011, s. 406). Obecnie jednak zarówno doktryna, jak i judykatura opowiada się za obligacyjnym charakterem roszczeń o nakłady. Należy przyjąć, że pierwszy pogląd wzmacnia bezpieczeństwo obrotu prawnego.

Kolejnym istotnym aspektem roszczenia o zwrot nakładów jest ustalenie, kiedy stają się wymagalne. W judykaturze Sądu Najwyższego przeważa stanowisko, że roszczenie o zwrot nakładów staje się wymagalne w momencie ich dokonania, jeżeli chodzi o nakłady konieczne. W przypadku zaś nakładów użytecznych i zbytkownych, wymagalność powstaje z chwilą zwrotu rzeczy właścicielowi. Pogląd ten jest podzielany także w doktrynie. Linia orzecnicza wskazuje, że istnieją pewne wyjątki od tej zasady. Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z 8.04.1971 r., III CRN 45/70 (OSNCP 1972, nr 1, poz. 9), roszczenie

o zwrot nakładów użytecznych i zbytkownych może być wymagalne pomimo braku zwrotu rzeczy, gdy posiadacz wyraził gotowość zwrócenia rzeczy właścicielowi, który jej nie przyjął. Drugim wyjątkiem jest przypadek, w którym posiadacz, w związku z nakładami dokonany na rzecz windykowaną, powołuje się na *ius retentionis*, gdy właściciel wystąpił wcześniej z roszczeniem windykacyjnym (wyrok Sądu Najwyższego z 10.09.1993 r., I CRN 115/93, OSNCP 1994, nr 7–8, poz. 161). Trzecim przypadkiem jest ten, w którym właściciel, posiadając prawomocne orzeczenie sądu nakazujące wydanie rzeczy, nie realizuje go (wyrok Sądu Najwyższego z 26.07.2001 r., IV CKN 407/00, LEX nr 448048).

ROSZCZENIA SAMOISTNEGO POSIADACZA WZGLĘDEM WŁAŚCICIELA NIERUCHOMOŚCI

Po omówieniu ogólnych zagadnień dotyczących roszczenia o zwrot nakładów na nieruchomość warto bliżej przyjrzeć się dochodzeniu roszczeń o zwrot nakładów na nieruchomość przez samoistnego posiadacza względem właściciela nieruchomości. Relację między tymi podmiotami reguluje Kodeks cywilny w przepisach art. 226–231. Ogólną regułą jest to, iż samoistny posiadacz w dobrej wierze może żądać zwrotu nakładów koniecznych, o tyle, o ile nie mają pokrycia w korzyściach, które uzyskał z rzeczy. Zwrotu innych nakładów może żądać o tyle, o ile zwiększają wartość rzeczy w chwili jej wydania właścicielowi. Jednakże, gdy nakłady zostały dokonane po chwili, w której samoistny posiadacz w dobrej wierze dowiedział się o wytoczeniu przeciwko niemu powództwa o wydanie rzeczy, może on żądać zwrotu jedynie nakładów koniecznych. Z kolei posiadacz w złej wierze może żądać jedynie zwrotu nakładów koniecznych, i to tylko o tyle, o ile właściciel wzbogaciłby się bezpodstawnie jego kosztem. Wedle omawianego przepisu samoistny posiadacz w dobrej wierze może żądać zwrotu nakładów niemających pokrycia w korzyściach uzyskanych z posiadania. Chodzi tu o różnicę między wartością nakładów a wartością korzyści. Zgodnie z art. 226 § 1 k.c., ustalając równowartość nakładów

koniecznych ulegających zwrotowi na rzecz samoistnego posiadacza w dobrej wierze, uwzględnia się nie tylko korzyści, które samoistny posiadacz uzyskał z rzeczy po chwili decydującej o utracie po jego stronie dobrej wiary, ale także korzyści uzyskane przez okres trwania dobrej wiary, a więc przez cały czas posiadania (Kodeks cywilny... 2017).

Zanim zostanie przedstawione znaczenie dobrej i złej wiary w przypadku tego roszczenia, należy pokrótce przedstawić, czym jest posiadanie, a także na czym polega samoistość bądź zależność. Zgodnie z przepisem 336 k.c., posiadaczem samoistnym rzeczy jest ten, kto nią faktycznie włada jak właściciel. Posiadaczem zależnym jest natomiast ten, kto ma inne prawo, z którym łączy się najczęściej określone władztwo nad cudzą rzeczą. Posiadanie samoistnie łączy się najczęściej z sytuacją, w której posiadacz czuje się właścicielem i włada jak właściciel tą rzeczą. Posiadanie zależne powstaje w efekcie wydania rzeczy, której podstawą jest np. umowa o czasowe korzystanie z rzeczy. Rozróżnienie tych dwóch rodzajów posiadania dokonywane jest na podstawie faktów, które ocenia się z punktu widzenia prawa oraz całokształtu okoliczności sprawy, najczęściej należy to do kompetencji sądu (Kodeks cywilny... 2017).

DOBRA A ZŁA WIARA SAMOISTNEGO POSIADACZA

Uprawnienie do wystąpienia o zwrot nakładów na nieruchomość uzależnione jest od dobrej bądź złej wiary samoistnego posiadacza. Na początku należy zauważyć, że w Kodeksie cywilnym nie uregulowano pojęcia dobrej wiary. Wątpliwości co do tego terminu wyjaśniono w uchwale Sądu Najwyższego z 17.09.1986 t., III CZP 58/86 (OSNCP 1987, nr 10, poz. 150). Wedle tej uchwały dobra wiara w odniesieniu do posiadacza będzie miała miejsce, wówczas gdy jest on przekonany, iż nie narusza niczych praw oraz jego działanie nie zmierza do obejścia prawa. Zła wiara jest tłumaczona *a contrario* do pojęcia dobrej wiary, czyli działania posiadacza, który zdaje sobie sprawę z tego, że narusza prawa innych oraz obchodzi prawo. Istnienie dobrej i złej wiary należy każdorazowo oceniać w zależności od stanu faktycznego.

Mając na uwadze dobrą wiarę, należy stwierdzić, że posiadacz samoistny w dobrej wierze jest w najbardziej korzystnej sytuacji w przypadku roszczeń o zwrot nakładów. Wynika to z tego, iż posiadacz samoistny w dobrej wierze nie jest zmuszony do zapłaty wynagrodzenia za korzystanie z nieruchomości, nie jest również obciążony odpowiedzialnością za zużycie nieruchomości, pogorszenie bądź jej utratę. Nabywa on ponadto własność pożytków naturalnych nieruchomości, które odłączono od niej w czasie jego posiadania, może także zatrzymać pożytki cywilne, jeśli wówczas stały się wymagalne (Darłak 2010). Ta korzystna pozycja samoistnego posiadacza w dobrej wierze pogarsza się, gdy powiadomiono go o wytoczeniu przeciw niemu powództwa windykacyjnego. Moment ten jest decydujący, ponieważ rozpoczyna okres, w którym posiadacz ma obowiązek zapłaty za korzystanie z tej rzeczy, a także ponosi odpowiedzialność za zdarzenia, za które wcześniej jej nie ponosił. Jest zobowiązany także do zwrotu pobranych pożytków, które nie zostały przez niego zużyte, a jeżeli zużył je to ma obowiązek zwrotu ich wartości.

Ta niekorzystna sytuacja rozpoczyna się od momentu doręczenia pozwu o wydanie rzeczy posiadaczowi. Jednak chwilą, w której samoistny posiadacz traci dobrą wiarę może być też chwila powzięcia przez niego potwierdzonej wiadomości o tym, że takie powództwo zostało wytoczone. Okresy czasowe pozwalają sądowi rozstrzygającemu w sprawie roszczenia o zwrot nakładów ustalić, jakie nakłady mają być zwrócone posiadaczowi samoistnemu. W związku z tym do momentu wystąpienia z żądaniem wydania rzeczy samoistny posiadacz może żądać zwrotu nakładów koniecznych, które nie miały pokrycia w korzyściach uzyskanych z nieruchomości (chodzi o taką sytuację, w której wartość korzyści jest niższa od wartości nakładów – wówczas można domagać się tej różnicy). Z kolei zwrotu nakładów użytecznych i zbytkownych może domagać się jedynie, gdy podnoszą wartość nieruchomości w momencie wydania jej właścicielowi. Po wystąpieniu z żądaniem wydania rzeczy posiadacz samoistny może żądać zwrotu wyłącznie nakładów koniecznych (Darłak 2010). Taką interpretację podtrzymał również Sąd Apelacyjny

w Łodzi w wyroku z 23.05.2013 r., I ACa 27/13, (LEX nr 1321977), gdzie rozstrzygał spór pomiędzy samoistnym posiadaczem w dobrej wierze a spadkobiercami właściciela nieruchomości, na którą dokonał on nakładów. Posiadacz traktował nieruchomość jak własną, dbał o nią, a dodatkowo poczynił wydatki, w wyniku których jej wartość wzrosła. Sąd rozstrzygając ten spór uznał, że posiadaczowi należy się zwrot wedle przedstawionych reguł. Należy uznać, że takie rozumowanie jest poprawne, gdyż ograniczenie roszczenia o zwrot nakładów jedynie do tych koniecznych nie byłoby uczciwe wobec posiadacza, ponieważ subiektywne uznanie nakładów, np. za użyteczne bądź zbytkowne prowadziłoby do jego pokrzywdzenia oraz bezpodstawnego wzbogacenia właściciela nieruchomości.

Inna sytuacja będzie miała miejsce w przypadku samoistnego posiadacza w złej wierze. Podmiot taki, mając świadomość, że narusza prawa innych osób, ma obowiązek zapłaty wynagrodzenia za korzystanie z nieruchomości, a także ponosi odpowiedzialność za jej zużycie, pogorszenie, utratę, chyba że nastąpiło to bez jego winy. Obowiązany jest również zwrócić nieużyte przez niego, a pobrane pożytki, a także wartość tych, które zużył. Kolejnym obowiązkiem jest zwrot pożytków, których nie uzyskano z powodu złej gospodarki samoistnego posiadacza w złej wierze (nie będzie to dotyczyło sytuacji, gdyby tych pożytków nie uzyskano w czasie jej posiadania przez uprawnionego). Prowadzi to do wniosku, że uprawnienia samoistnego posiadacza w złej wierze ograniczone są w znacznym stopniu do żądania zwrotu nakładów koniecznych i tylko w tej mierze, w której doprowadziłoby to do bezpodstawnego wzbogacenia właściciela nieruchomości. Ciekawym przykładem roszczenia o zwrot nakładów jest sprawa rozstrzygnięta w wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 13.09.2013 r., I ACa 603/11, (LEX nr 1372255). W przywołanej sprawie sąd rozstrzygnął kwestię nakładów dokonanych na nieruchomość teściowej przez synową. Pozwana była właścicielką nieruchomości, w której pozwoiliła zamieszkać swojemu synowi oraz synowej. Powódka wraz z mężem dokonywała nakładów w postaci wymiany pokrycia dachu, ocieplenia domu,

elewacji, tarasów, schodów, remontów wewnątrz domu, a także zagospodarowania ogrodu. Pozwana nie wyrażała zgody na takie działanie, a ponadto wzywała policję, aby przerwać remont. Mimo tego powódka nie przerwała prac. Sprzeciw pozwanej jednoznacznie wskazywałby na to, że nie zgadzała się na dokonywanie nakładów. Nakłady dokonywane przez powódkę zakwalifikowano ponadto jako użyteczne, co w oparciu o przedstawione rozważania pogarsza sytuację osoby domagającej się zwrotu nakładów, a zwłaszcza w złej wierze. Sąd na podstawie okoliczności sprawy uznał, że powódka dokonywała nakładów za aprobatą pozwanej, dopóki nie doszło do zalania domu, i momentu, w którym powódka z mężem chciała się zameldować w tym domu. Dlatego też, na podstawie tych faktów, trudno uznać, że powódka od początku działała w złej wierze. Sąd uznał więc, że strony łączyła umowa użyczenia, a także, że powódka czyniła te nakłady w dobrej wierze. Z tego względu roszczenie powódki zostało w części uwzględnione. Przytoczony przykład uwidacznia, że wykazanie złej wiary posiadacza samoistnego jest niezwykle trudnym zadaniem. Wydaje się, że zła wiara będzie istniała, jeżeli przez cały okres posiadania właściciel nie wyrażał zgody na dokonywanie nakładów, a samoistny posiadacz był tego świadomy.

TERMIN A MOŻLIWOŚĆ DOCHODZENIA ROSZCZEŃ O ZWROT NAKŁADÓW NA NIERUCHOMOŚĆ

Możliwość dochodzenia roszczeń między samoistnym posiadaczem a właścicielem rzeczy jest ograniczona terminem. Zgodnie z przepisem art. 229 k.c., początek biegu przedawnienia roszczeń właściciela przeciwko posiadaczowi i odwrotnie jest związany z dniem zwrotu rzeczy. Jednak pojęcie „zwrot rzeczy” nie zostało w żaden sposób uregulowane. Najprostszym jego rozumieniem jest każdy sposób odzyskania posiadania rzeczy przez właściciela lub oddanie przez posiadacza rzeczy. Pojęcie to jest jednakże bardziej pojemne niż fizyczne wydanie rzeczy, należy więc uznać za nie wszelkie sytuacje, w których posiadacz samoistny uznaje inną osobę za właściciela, a przez

swoje zachowanie uwidacznia wolę wyzbycia się władania rzeczą, a właściciel wyraża wolę jej odebrania. Termin jednego roku z przepisu art. 229 § 1 k.c. dotyczy przedawnienia roszczeń uzupełniających. Z kolei roszczenie o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy, które nie jest świadczeniem okresowym oraz obejmuje cały okres korzystania z rzeczy przez posiadacza, powstaje w momencie objęcia rzeczy w posiadanie, a w konsekwencji uzyskuje samodzielny byt prawny jako roszczenie obligacyjne, którego można dochodzić w terminie wyrażonym w art. 118 k.c., czyli po upływie 10 lat od chwili objęcia nieruchomości w posiadanie przez posiadacza oraz może być dochodzone przez właściciela w tym wymienionym okresie. Warto nadmienić, że regulacja z art. 229 k.c. będzie miała zastosowanie do sytuacji, w której nastąpił zwrot rzeczy oraz właściciel dochodzi roszczeń uzupełniających po odzyskaniu posiadania rzeczy. W przeciwnym razie, tj. gdy nie nastąpił zwrot rzeczy albo gdy nie nastąpi on, ponieważ posiadacz utracił rzecz albo ona już nie istnieje, art. 229 k.c. nie będzie miał zastosowania (Ciszewski 2014).

BEZPODSTAWNE WZBOGACENIE A ROSZCZENIE O ZWROT NAKŁADÓW NA NIERUCHOMOŚĆ

Kolejną sytuacją, w której będzie można żądać zwrotu nakładów poniesionych na nieruchomość jest bezpodstawne wzbogacenie. Bezpodstawne wzbogacenie występuje w sytuacji, w której bez podstawy prawnej, po jednej stronie wzrasta majątek osoby wzbogaconej, co prowadzi równocześnie do zubożenia innej osoby. Istotne jest to, że jedna i ta sama przyczyna stanowi podstawę zarówno wzbogacenia, jak i zubożenia. Chodzi tu o wspólną przyczynę, a nie związek przyczynowo-skutkowy między zubożeniem a wzbogaceniem (Kodeks cywilny... 2012).

Należy zwrócić uwagę na to, czym jest uzyskanie korzyści kosztem innej osoby. Mianowicie, jest to sytuacja, w której następuje zwiększenie majątku jednego podmiotu z równoczesną utratą korzyści bądź samej możliwości jej uzyskania przez drugi podmiot. Prowadzi to do wniosku, że druga osoba w tej relacji

nie musi być rzeczywiście zubożona, aby mogło dojść do bezpodstawnego wzbogacenia. Uzyskanie korzyści może nastąpić np. w wyniku zdarzenia niezależnego od woli człowieka, korzyść taka musi być majątkowa, czyli możliwa do przedstawienia w pieniądzu. Zwrot korzyści uzyskanej bez podstawy prawnej możliwy jest do zwrócenia w naturze (o ile jest to wykonalne), bądź w równowartości kwoty pieniężnej. W przypadku takich rozliczeń, korzyść powinna być oszacowana zgodnie ze stanem z dnia, z którego początkiem posiadacz miał świadomość tego, że powinien ją zwrócić, lecz według cen z dnia ustalenia obowiązku zwrotu. Metody te nie wykluczają innego sposobu ustalenia wysokości przedmiotowej korzyści. Roszczenie to jest bezterminowe, a terminy przedawnienia określa się, mając na względzie regulacje zawarte w przepisie art. 118 k.c. (Ciszewski 2014).

Należy również zwrócić uwagę na relację roszczenia o zwrot korzyści uzyskanych bez podstawy prawnej z roszczeniem o zwrot nakładów na nieruchomości. Relacja ta przechodziła pewną ewolucję. W orzecznictwie Sądu Najwyższego w poprzednich latach opowiadano się za koncepcją wykluczenia tych roszczeń (wyrok Sądu Najwyższego z 25.03.1986 r., IV CR 29/86, uchwała Sądu Najwyższego z 11.05.1972 r., III CZP 22/72). Aktualnie jednak stanowisko to zostało zakwestionowane. W wyroku z 18.03.2005 r., II CK 556/04, Sąd Najwyższy przyjął, że dochodzenie roszczenia zwrotu nakładów poniesionych na nieruchomości na podstawie art. 405 k.c. nie stoi na przeszkodzie rozpoznaniu roszczenia mającego swoją podstawę w przepisie art. 226 k.c. Stanowisko to motywowane jest tym, iż podstawa faktyczna roszczenia jest ta sama, ponieważ chodzi o zwrot wartości dokonanych nakładów.

W Kodeksie cywilnym możliwość dochodzenia zwrotu nakładów na kanwie bezpodstawnego wzbogacenia porusza art. 408 k.c. Uprawniony, czyli bezpodstawnie wzbogacony, jest zobowiązany do wydania korzyści związanej z dokonanymi nakładami (wszystkie rodzaje nakładów), jeżeli spełnione są inne przesłanki. Uzależnione jest to również od tego, czy bezpodstawnie wzbogacony zdawał sobie sprawę, iż korzyść mu się nie należy. Osobą zobowiązaną jest

zarówno bezpośrednio wzbogacony bez podstawy prawnej, jak również osoba trzecia, na którą przeszedł obowiązek wydania korzyści.

W odniesieniu do nakładów koniecznych istotna będzie wiedza lub niewiedza o bezpodstawnym wzbogaceniu. W przypadku uzyskania korzyści w dobrej wierze, aby domagać się zwrotu nakładów, musi zaistnieć przesłanka braku pokrycia w użytku, który wzbogacony osiągnął z tych nakładów. Obowiązek ten jest limitowany różnicą między wartością nakładów a wartością uzyskanych użytków. Ma to miejsce w przypadku, gdy nakłady nie zwiększyły wartości korzyści w chwili jej wydania oraz w przypadku zwiększenia wartości korzyści. Z kolei w przypadku złej wiary, aby można było dochodzić roszczeń o zwrot nakładów koniecznych, musi ponadto nastąpić zwiększenie wartości korzyści. Jednakże i tak musi zaistnieć przesłanka braku pokrycia nakładów w użytku, który bezpodstawnie wzbogacony osiągnął z nakładów. Jeśli chodzi o nakłady użyteczne i zbytkowne, o których bezpodstawnie wzbogacony nie wiedział, istotne jest zaistnienie kolejnej przesłanki – zwiększenia wartości korzyści w chwili jej wydania. Osoba uprawniona jednak może zdecydować, czy zażąda równowartości tych nakładów, czy zabierze nakłady poprzez przywrócenie stanu poprzedniego. Warto zauważyć, że nakłady użyteczne mogą być zbilansowane względem użytku. Jeżeli nakłady użyteczne i zbytkowne były dokonywane w złej wierze, musi zaistnieć zwiększenie wartości korzyści w chwili jej wydania oraz z podanych wcześniej powodów trzeba uwzględnić zbilansowanie w użytkach nakładów użytecznych (Kodeks cywilny... 2012).

Przykładem sporu o zwrot nakładów z bezpodstawnym wzbogaceniem jest sprawa rozstrzygnięta w wyroku Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 10.02.2016 r., I ACa 373/15, (LEX nr 2081584). Według powódki, strona pozwana bezpodstawnie się wzbogaciła przez to, że otrzymała nieruchomości, na której posadowiony był budynek mieszkalny, na który powódka dokonywała nakładów. Docelowo powódka dokonywała nakładów na nieruchomości będącą własnością osób trzecich. Jest to przykład tego, że na pozwaną przeszedł obowiązek wydania nakładów poczynionych

przez powódkę. Sąd zarówno pierwszej, jak i drugiej instancji, zauważył, że pozwana otrzymała nieruchomość zabudowaną domem, a umowę dotyczącą uregulowania zwrotu nakładów zawarła wyłącznie z byłym mężem powódki. Wartość nieruchomości znacznie przewyższała, to co pozwana zobowiązała się zwrócić byłemu mężowi powódki. Sąd uznał, że doszło w tym przypadku do bezpodstawnego wzbogacenia. Oznacza to, że pozwana bezpodstawnie się wzbogaciła, co prowadzi do powstania po jej stronie obowiązku zwrotu tego co nienależnie otrzymała.

PRAWO ZATRZYMANIA

Kolejnym przypadkiem, w którym osoba dokonująca nakładów może domagać się ich zwrotu jest prawo zatrzymania. Zgodnie z art. 461 § 1 k.c., podmiot zobowiązany do wydania cudzej rzeczy może ją zatrzymać aż do momentu zaspokojenia bądź zabezpieczenia przysługujących mu roszczeń o zwrot nakładów na rzecz oraz roszczeń o naprawienie szkody przez rzecz wyrządzoną. Reguły tej nie stosuje się, jeżeli powinność wydania rzeczy wynika z czynu niedozwolonego albo gdy chodzi o zwrot rzeczy wynajętych, wydierżawionych bądź użyczonych.

Prawo zatrzymania może być zastosowane zarówno wobec rzeczy ruchomych, jak i nieruchomości. Należy podkreślić, że nie można wykonywać prawa zatrzymania w stosunku do części składowej rzeczy. Prawo zatrzymania ma przede wszystkim chronić zobowiązanego, że zwrot dokonanych przez niego nakładów będzie miał miejsce. Warto nadmienić, iż nie ma tu żadnej różnicy w dobrej czy złej wierze retencjonisty (podmiotu dokonującego zatrzymania). Istotne jest jedynie posiadanie przez niego rzeczy, którą ma obowiązek wydać i na którą poczynił nakłady (zob. art. 461 § 1 k.c.).

Ius retentionis jest realizowane przez złożenie wierzycielowi oświadczenia woli oraz zatrzymaniu jego rzeczy. Może być ono wykonywane, gdy wierzytelność jest wymagalna. Po złożeniu tegoż oświadczenia, retencjonista ma obowiązek sprawowania pieczy

nad rzeczą. Jeżeli nie doloży należytej staranności, wówczas odpowiada na zasadzie art. 471 i n. k.c. Prawo zatrzymania, co należy podkreślić, zabezpiecza roszczenia o zwrot nakładów koniecznych i użytecznych. Jednak możliwość skorzystania z wymienionego uprawnienia podlega pewnym wyjątkom. Jednym z nich jest sytuacja, w której interes wierzyciela jest silniejszy niż interes dłużnika. Przewaga interesu wierzyciela będzie miała miejsce, gdy obowiązek wydania rzeczy wynika z czynu niedozwolonego, jakim może być oszustwo bądź kradzież, a także gdy chodzi o zwrot rzeczy wynajętych, wydierżawionych bądź użyczonych po ustaniu stosunku najmu, dzierżawy czy użyczenia (zob. art. 471 § 1 k.c.).

Wcześniej wymieniono, że prawo zatrzymania może być zastosowane przez złożenie oświadczenia woli. Jednak jest ono dość często stosowane w przypadku postępowań w przedmiocie zwrotu rzeczy. Wówczas polega ono na złożeniu zarzutu, nie ma potrzeby wytaczania powództwa wzajemnego. Ilustracją powołania się na prawo zatrzymania jest wyrok Sądu Najwyższego z 24.11.1999 r., I CKN 225/98, (LEX nr 578030).

W przywołanej sprawie pozwany powoływał się na zarzut zatrzymania, gdyż wytoczono przeciw niemu powództwo o wydanie lokalu mieszkalnego. Pozwany dokonał nakładów w postaci uiszczenia kilku rat za lokal, pokrył koszty remontu oraz wyposażenia i jego eksploatacji. Zatrzymanie, a właściwie przebywanie w lokalu, miało zabezpieczyć zwrot jego nakładów. Sąd Najwyższy zauważył, że prawo zatrzymania nie ma na celu doprowadzenia do sytuacji, w której uprawnienie wierzyciela ma nie dojść do skutku, ale do wyważenia sytuacji obu stron sporu.

Przywołane orzeczenie obrazuje, iż nie wyrażoną wprost, ale rzeczywiście stosowaną funkcją prawa zatrzymania jest ochrona interesu osoby zobowiązanej do wydania rzeczy względem wierzyciela. Chodzi o to, aby nakłady, które mogły być ponoszone np. na nieruchomość przez wiele lat, były w jakiś sposób rekompensowane retencjonistom.

PODSUMOWANIE

Przedstawienie przypadków, w których można domagać się zwrotu nakładów poczynionych na nieruchomości ukazuje, jak często instytucja ta jest stosowana. Roszczenie to ma chronić uzasadnione interesy osoby dokonującej nakładów. Jednakże należy zwrócić uwagę na pewne braki w omawianej w przedmiotowym artykule regulacji. Jednym z nich jest brak kryteriów, które uniemożliwiają jednoznaczne określenie tego, co należy rozumieć przez nakłady konieczne, użyteczne, zbytkowne. Zwolennicy pojęć niedookreślonych, mogą podkreślać, iż dzięki temu można elastycznie dopasowywać tę regulację do wielu sytuacji. Jednakże krytyczna ocena szerokiego rozumienia nakładów wskazuje, iż prowadzi to do rozbieżności w orzecznictwie, gdzie zbliżone stany faktyczne są odmiennie oceniane, pomimo że istnieją opracowane sposoby określania wartości nakładów. *De lege ferenda* można postulować o wprowadzenie jasnego podziału nakładów oraz określenie ich zakresu. Kolejnym aspektem wpływającym na dochodzenie roszczeń z tytułu nakładów na nieruchomości jest dobra bądź zła wiara posiadacza. Pojęcia te pozwalają na indywidualne rozwiązywanie poszczególnych sporów, ale powodują również trudności w ocenie postawy samoistnego posiadacza. Jednym z problemów pojawiających się na tym tle jest określenie, do którego momentu samoistnego posiadacza cechowała dobra wiara, a kiedy jego posiadanie było obciążone złą wiarą.

Problematyka dochodzenia roszczeń o zwrot nakładów na nieruchomości dopóty będzie żywa, dopóki regulowanie zasad korzystania z cudzej nieruchomości nie będzie powszechnie rozwiązywane poprzez zawieranie umów między właścicielem nieruchomości a osobą, która chce z niej korzystać. Precyzyjne określenie zasad korzystania z nieruchomości pozwoliłoby unikać sytuacji, w których nakłady czynione na nieruchomości stanowiłyby przedmiot sporu poddawany następnie pod rozstrzygnięcie sądu.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Ciszewski, J. (2014). *Kodeks cywilny. Komentarz* (Comment to the civil code). Wyd. II, Wolters Kluwer Polska (LEX), Warszawa.
- Darłak, T. (2010). *Zasady wzajemnych rozliczeń pomiędzy właścicielem nieruchomości a jej posiadaczem* (The principles of mutual settlements between the property owner and possessor). *Nieruchomości* 12, 20.
- Gniewek, E. (2003). *System prawa prywatnego, t. III, Prawo rzeczowe* (Systems of civil rights, vol. III, Property law). C.H. Beck, Warszawa.
- Golat, R. (2007). *Roszczenie o zwrot nakładów na nieruchomości* (The claim back of the expenditure on the real estate). *Nieruchomości* 5.
- Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III, Zobowiązania – część ogólna* (Comment to the civil code. Vol. III. Obligations – general part). (2012). Red. (Ed.) A., Kidyba. Wolters Kluwer Polska (LEX), Warszawa.
- Kodeks cywilny. Komentarz, t. II. Własność i inne prawa rzeczowe* (2017). (Comment to the civil code. Vol. II. The property and other rights in rem). Red. (Ed.) J., Gudowski. Wolters Kluwer Polska (LEX), Warszawa.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 21 września 2004 r. w sprawie wyceny nieruchomości i sporządzania operatu szacunkowego dotyczące określania wartości nakładów (Dz.U. 2004 nr 207 poz. 2109).
- Rudnicki, S., Rudnicki, G. (2011). *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe* (Comment to the civil code, vol. II. The property and other rights in rem). Lexis Nexis Polska, Warszawa.
- Trzaskowski, R. (2007). *Roszczenia uzupełniające* (The supplementing claims). Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa.

Orzecznictwo

- Uchwała Sądu Najwyższego z 11.10.1990 r., III CZP 58/90 (OSNCP 1991, nr 5–6, poz. 57).
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 26.04.2016 r., I ACa 1126/15.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 22.03.2006 r., III CSK 3/06.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 19.01.2005 r., I CK 476/06.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 3.10.2003 r., III CKN 402/01.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 19.12.2006 r., V CSK 324/06.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 08.04.1971 r., III CRN 45/70 (OSNCP 1972, nr 1, poz. 9).

Wyrok Sądu Najwyższego z 10.09.1993 r., I CRN 115/93, (OSNCP 1994, nr 7–8, poz. 161).

Wyrok Sądu Najwyższego z 26.07.2001 r., IV CKN 407/00.

Uchwała Sądu Najwyższego z 17.09.1986 t., III CZP 58/86 (OSNCP 1987, nr 10, poz. 150).

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 23.05.2013 r., I ACa 27/13.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 13.09.2013 r., I ACa 603/11.

Wyrok Sądu Najwyższego z 25.03.1986 r., IV CR 29/86.

Uchwała Sądu Najwyższego z 11.05.1972 r., III CZP 22/72.

Wyrok Sądu Najwyższego z 18.03.2005 r., II CK 556/04.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 10.02.2016 r., I ACa 373/15.

Wyrok Sądu Najwyższego z 24.11.1999 r., I CKN 225/98.

ISSUES OF CLAIM BACK OF THE EXPENDITURE ON THE REAL ESTATE

ABSTRACT

Issues of claim back of the expenditure on the real estate are very essential from the point of view of persons which are making the expenditure on real estates not being their property. The possibility of the return of expenses or their value depends on it, what group were categorised to. The judicature and doctrine universally assume that it is possible to seek the return of necessary and useful expenses. However the other expenditure won't be returned. Here a problem of qualifications of individual expenses for given higher groups is arising. Doubts are all the greater, that there is no clear definition of each of the expenditure. Their evaluation is left to the court dealing with the subject matter. Moreover seeking the return of expenditure also depends on it whether person on which real estate there was a made expenditure agreed on such action.

Key words: real estate, expenditure, claim, property

SPIS TREŚCI

Jadwiga Biegańska, Michał Kwiatkowski, Ewelina Rejs

Kształtowanie infrastruktury sportowo-rekreacyjnej w kontekście realizacji zasad polityki spójności UE na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego / The development of sport and recreation infrastructure in the context of the implementation of the EU Cohesion Policy – a case study of Kujawsko-Pomorskie voivodeship 109

Justyna Brzezicka, Radosław Wiśniewski

Znaczenie płci i wieku w procesie decyzyjnym na rynku nieruchomości / Significance of gender and age in the decision – making process on the real estate market..... 119

Katarzyna Chrobak, Piotr Kryczka

Wpływ wybranych rozwiązań urbanistycznych na dostępność przestrzenną terenów zieleni – przykład wrocławskiego Ołbina / Impact of chosen urban solutions on spatial accesibility to public greenery – case study of Ołbin, Wrocław..... 131

Danuta Miłaszewicz

Korupcja jako element oceny samorządów terytorialnych w Polsce / Corruption as an element of the evaluation of local governments in Poland 143

Zbigniew Piepiora, Paweł Stadnicki

Antropogeniczne uwarunkowania powodzi błyskawicznych w gminie miejsko-wiejskiej Olszyna / An antropogenical conditions of floods in the Olszyna urban-rural municipality 157

Jacek M. Pijanowski, Jarosław Taszakowski, Edyta Sobaś

Dyskusja nad nowymi zasadami programowania i zadań prac urządzenioworolnych w Polsce / New tasks for agricultural-arrangement works in Poland..... 169

Patrycja Szarek-Iwaniuk

Ocena potencjału rozwoju funkcji turystycznej z wykorzystaniem metody taksonomicznej – studium województwa warmińsko-mazurskiego / An evaluation of tourism potential with the use of the Wrocław taxonomic method – a case study of the Region of Warmia and Mazury ... 181

Katarzyna Zalewska

Problematyka roszczeń o zwrot nakładów na nieruchomość / Issues of claim back of the expenditure on the real estate 195